

Inleiding

EEN HOUDING

D66 staat voor een houding in de politiek. Het is een verzamelpunt voor mensen die geen vertrouwen meer stellen in de overgeleverde vanzelfsprekendheden en ingeroeste vijandschappen van de oude zuilen en partijen. Het wil daarvoor geen nieuwe schijnzekerheden in de plaats stellen, maar een mentaliteit van onbevangen vooruitdenken; van waakzaam en slagvaardig reageren op de goede en kwade kansen die de toekomst biedt. D66 stelt daarbij vertrouwen in het vermogen en de bereidheid van vrije en vrijzinnige mensen om gezamenlijk niet alleen voor zichzelf op te komen, maar ook voor anderen en voor zaken die boven elk groepsbelang uitrijzen, zoals de zorg voor het milieu en het voortbestaan van de aarde zelf.

EEN VISIE

Bij alle onzekerheid over de toekomst zijn er enkele ontwikkelingen aan te wijzen die onze manier van leven en denken hoogstwaarschijnlijk tot ver na het jaar tweeduizend beslissend zullen beïnvloeden. De greep die gezin, gezindte en gewoonte tot voor kort op de mensen hadden, neemt in snel tempo af. Mensen raken meer aangewezen op zichzelf, onder steeds sneller wisselende omstandigheden en met steeds minder levenslange zekerheden in hun beroep en hun particuliere bestaan.

Ook internationaal gezien vervagen de vertrouwde grenzen. De wereld wordt met al haar bewoners met de ondergang bedreigd door de afbraak van het milieu, en de kloof tussen Noord en Zuid, rijk en arm wordt nog steeds dieper. Maar de Europese eenheid komt snel naderbij. De opzienbarende veranderingen in de communistische wereld doen voor het eerst sinds het begin van de eeuw de hoop herleven op een wereld die niet langer door ravijnen van ideologie verdeeld wordt gehouden in vriend en vijand.

Er zijn mensen die deze ontwikkelingen niet anders kunnen zien dan als een schrikbeeld waarvoor ze vluchten in behoudzucht. Zij vrezen voor een toekomst zonder samenhang, waarin mensen vereenzamen en stuurloos worden.

D66 denkt er anders over. Individualisering en internationalisering zijn onontkoombare processen die weliswaar diepe schaduwkanten hebben, maar die ook, mits de kansen daartoe tijdig worden gegrepen, kunnen leiden tot een samenleving die in menig opzicht te verkiezen is boven de huidige.

EEN GELUKTE TOEKOMST

In zo'n toekomst die gelukt is, zullen de zelfstandige, weerbare, wezenlijk gelijk behandelde burgers en burgeressen niet langs elkaar heen leven, maar in samenwerking hun verantwoordelijkheden aanvaarden op grond van hun eigen, vrije keuze. De oude, vrijwel gedachteloze sociale volgzaamheid zal vervangen zijn door sociaal verstand: een beredeneerd, door goed onderwijs bijgebracht algemeen inzicht in de noodzaak van solidariteit in verdraagzaamheid. De nieuwe samenwerkingsverbanden die zulke burgers aangaan zullen zich voegen naar de actuele behoefte en gevoelig zijn voor de democratisch geuite verlangens van hun

deelnemers; ze zullen dus weinig gemeen hebben met de vaak zo verstarde zuilen en koepels van het hedendaags maatschappelijk middenveld.

In die gelukte toekomst zal de overheid zich beperken tot een aantal kerntaken en die uitvoeren met grote zorgzaamheid, maar steeds een zo groot mogelijke ruimte latend aan de ontplooiing van persoonlijk en maatschappelijk initiatief. De overheid en de politiek zullen er bovendien niet langer met hun rug naar de samenleving staan, maar een doorzichtig systeem vormen dat weet wat het aanricht en dat nauw luistert naar het stuur van de democratie.

Zo'n toekomst is veraf en zal in de ideale vorm wellicht nooit worden gerealiseerd. Niettemin is zo'n ideaal een bruikbare toetssteen voor politiek handelen: wat in die richting voert, verdient steun; wat ervan afleidt, hetzij in een vluchtreactie naar het verleden, hetzij in de richting van politieke moedeloosheid, sociale slijtage en culturele onverschilligheid, verdient bestrijding.

MAAR NU

De komende regeerperiode zal het ideaal nog niet veel naderbij brengen, maar wat er gebeuren moet is ingrijpend genoeg. De economische vooruitzichten zijn zodanig dat het mogelijk lijkt het meest dringende te doen, maar de middelen zijn nog steeds zo beperkt dat er zeer zorgvuldig moet worden gekozen. Om de economie ook op de langere duur op peil te houden, zijn nu al flinke investeringen nodig in de achteropgeraakte infrastructuur van het land, evenals een intensief scholingsprogramma. Dat laatste kan tevens bevorderen dat de opleving van de economie juist ook opluchting brengt voor wie daar het hardst aan toe is. Om diezelfde reden moet thans worden gekozen voor herstel van de koppeling tussen uitkeringen en lonen. Billijk is ook dat een begin wordt gemaakt met het inlopen van de achterstand van ambtenaren en vooral ook van bepaalde groepen trendvolgers, de verpleegkundigen in het bijzonder.

Voor verdere lastenverlichting na de belastingverlaging in het kader van de systeemvereenvoudiging is nu geen ruimte, gezien de verzwarende van enkele zeer wezenlijke kerntaken waar de overheid zich voor gesteld ziet.

MILIEU

Eindelijk is het milieu op de politieke agenda terechtgekomen, waar het al jaren hoort: bovenaan. Het Nationaal Milieu Beleidsplan, inclusief de financiering die het autogebruik moet terugdringen, kan worden beschouwd als een eerste aanzet. Het moet beter maar het mag in geen geval verwateren. De randvoorwaarden voor een gezond milieu in een duurzame ontwikkeling zijn zo streng, dat er in geen enkel opzicht meer mee kan worden gemarchandeerd. Dat wordt pijnlijk voor iedereen, maar het moet. De regel dat de vervuiler betaalt betekent niet dat men alles vervuilen mag wat men betalen kan

ONDERWIJS

Goed onderwijs - en wel voor iedereen naar de mate van zijn of haar kunnen - is van levensbelang voor elke burger en voor de samenleving als geheel in de veranderlijke en open maatschappij van de toekomst. Het gaat daarbij niet alleen om de voorbereiding op een beroep, maar evenzeer om de ontginning van menselijke gaven en de scholing voor een zelfstandige plaats in een internationale samenleving. Er moet meer in onderwijs worden geïnvesteerd, zeker nu een

overhaast en vaak onzorgvuldig bezuinigingsbeleid de toch al grote problemen nog heeft vergroot.

Even belangrijk als investeren is het terugdringen van de gedetailleerde regelwoede van de centrale overheid. Het onderwijs verbeteren betekent ruimte laten aan de direct betrokkenen. Zeker hier geldt dat kwaliteit alleen kan gedijen in een klimaat van vrijheid.

Deze stelling gaat ook op voor de cultuur in de ruimste zin. Niettemin heeft de overheid daar tal van dringende kleine en grote taken, die alle te maken hebben met de bescherming van wat van waarde is en vaak daarom weerloos.

ZORG EN VEILIGHEID

Een kerntaak van de overheid, die voorspelbaar zwaarder zal worden in de toekomst, is de zorg voor wie zichzelf niet meer helpen kan. Het aantal hoogbejaarden neemt sterk toe en dat heeft nu al ingrijpende consequenties voor de gezondheidszorg. Die opdracht mag niet worden ontweken. Hetzelfde geldt voor de bestrijding van de criminaliteit, die in onze samenleving blijkbaar profiteert van het wegebben van oude vormen van sociale controle voor er iets nieuws voor in de plaats is gekomen. De zorg voor de veiligheid en de vrede in de wereld blijft ondanks de tekenen van ontspanning de aandacht opeisen. Het taaie gevecht om de vrede gaat steeds door.

WAARDIGHEID

De waardigheid en de fundamentele rechten van ieder mens staan in onze onzachtzinnige samenleving voortdurend onder druk en verdienen krachtige waarborgen van een overheid die zich tegelijk onthoudt van bemoeizucht. De regeling van het recht op vrijwillige euthanasie mag niet worden afgeschoven op rechters en artsen. Er moet snel een goede wet gelijke behandeling komen. En er moet eindelijk ernst worden gemaakt met de consequenties van de emancipatie van vrouwen in het sociaal-economisch beleid.

BESTEL

Dit alles en meer staat op de urgentielijst van D66 in dit verkiezingsprogramma. Maar zelfs de meest vooruitziende en met goede wil bezielde regering zal betrekkelijk machteloos staan zolang het bestuursapparaat zo log is dat het zijn greep op de werkelijkheid grotendeels verliest en het politiek systeem zo verstopt is dat de democratie nauwelijks vat heeft op het bestuursapparaat. Die dubbele onmacht heeft de politiek in belangrijke mate buiten spel gezet en daarmee voor velen tot een vrijblijvend spel gemaakt.

D66 heeft in dit verkiezingsprogramma de voorstellen voor een grondige vernieuwing van het staatsbestel, de bureaucratie en de politieke cultuur herhaald en uitgebreid. Het wordt tijd dat ze tot een begin van uitvoering komen. Het zijn immers geen abstracte staatsrechtelijke bespiegelingen, ze sluiten onmiddellijk aan op de politieke werkelijkheid. Als de politiek vervuild is, verlamt dat ook de bestrijding van het vuil in het milieu.

Hoofdstuk 1 Milieu

1.1 DUURZAME ONTWIKKELING

1.1.1 Algemeen

MILIEUBESEF

Het milieu in Nederland is sterk verontreinigd. Zo sterk dat de verbetering van de kwaliteit van het milieu bovenaan hoort te staan op de politieke agenda. Het is geen zaak meer voor technische specialisten en bevlogen actievoerders alleen. Het hoort een centrale overweging te zijn in het handelen en besluiten van overheden, burgers en bedrijven. Dit milieu besef is volgens D66 te laat gekomen, maar het is nu gelukkig overal doorgedrongen. Het moet nu in daden worden omgezet.

DUURZAME ONTWIKKELING

D66 kiest voor werkelijk duurzame ontwikkeling. Dat betekent: zorgen dat de activiteiten van de samenleving zo worden ingericht dat ze blijvend kunnen worden volgehouden zonder onomkeerbare veranderingen ten kwade in het milieu. Economische groei zal dus alleen mogelijk zijn binnen de randvoorwaarden die het ecologisch systeem stelt. Daarvoor is nodig dat het economisch systeem op den duur zó wordt verbouwd dat milieuverstoring en uitputting van natuurlijke hulpbronnen voorkomen worden. Voor de overheid betekent duurzame ontwikkeling dat het milieubeleid imperatief is en, anders dan andere beleidsvelden, geen onderwerp meer kan zijn voor compromissen. De eis van het milieu stelt ook hier een onwrikbaar kader vast, waarbinnen de overheid haar werk zal moeten doen. Dit geldt ook voor de werkwijze van haar diensten.

ECONOMISCHE GROEI

De berekeningsmethode voor de economische groei als maatstaf van onze welvaart moet zo worden aangepast dat de eis van duurzame ontwikkeling meetbaar en controleerbaar wordt, en zo zijn dwingende invloed kan doen gelden op alle aspecten van het overheidsbeleid. De mate van economische groei, berekend volgens de oude methode, kan niet bepalend zijn voor de omvang van de inspanning voor het milieu. Ook als die groei tegenvalt, moet de milieu-inspanning op peil blijven. Dit heeft als consequentie dat D66 bereid is ten behoeve van het milieu zo nodig onze welvaart te verminderen. Een doeltreffend milieubeleid mag echter niet ten koste gaan van de minst draagkrachtigen.

In wezen komen de nu zichtbaar geworden milieuproblemen voort uit een te groot energieverbruik, uit een te groot verbruik van grond- en hulpstoffen en de opeenhoping van schadelijk en niet te verwerken afval. Deze oorzaken nemen nog steeds toe, als gevolg van maatschappelijke processen, die krachtig moeten worden omgebogen. Binnen tien jaar tijd zal de samenleving minder energie moeten verbruiken; milieugevaarlijke stoffen zullen nog maar bij hoge uitzondering en in volledig gesloten circuits worden aangewend; de afvalstromen zullen volledig onder controle moeten zijn.

DOELSTELLINGEN

Het tot stand brengen van duurzame ontwikkeling is een absolute voorwaarde voor een goed milieubeleid. Binnen dat kader zijn een aantal concrete doelstellingen van belang.

SAMENHANG

Het milieubeleid moet samenhangend en praktisch zijn. Alle milieuwetgeving moet worden geïntegreerd in de Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne. Als voor een bepaald milieuprobleem een beleid is ontwikkeld moeten de regels op andere terreinen daarmee in overeenstemming zijn. Hiertoe is een betere coördinatie binnen de rijksoverheid noodzakelijk.

INTERNATIONAAL

Een goed milieubeleid vergt een internationale aanpak. Nederland moet daartoe initiatieven nemen, al moet er ruimte blijven voor het nemen van een nationale voorsprong. Nederland kan zich geen afwachtende houding veroorloven als er niet snel een goed Europees beleid komt, omdat de hoge bevolkingsdichtheid en de nu al veel te hoge vervuilingsgraad geen uitstel toelaat. Waar het nemen van een milieuvoorsprong noodzakelijk is, moet dat zo mogelijk samen met gelijkgerichte andere lidstaten gebeuren. Mochten er uitzonderlijke concurrentienadelen uit voortvloeien in bepaalde gevallen, dan kan een tijdelijke (gedeeltelijke) compensatie uit de algemene middelen worden overwogen.

NORMEN

Een goed milieubeleid moet uitgevoerd worden: de maatregelen zullen moeten worden nageleefd. Daartoe stelt de overheid strenge normen, die in fasen worden bereikt om maatschappelijke ontwrichting te voorkomen. Bedrijven, burgers en overheden moeten weten waar ze over enige tijd aan toe zijn. Met die kennis kunnen investeringen worden voorbereid. De tussennormen moeten scherp worden gesteld om voldoende drukte houden op het zo snel mogelijk bereiken van de eindnorm. Er moet meer coordinatie komen tussen het bestuursrechtelijke en strafrechtelijke deel van de milieuregelgeving; dit opdat de handhaving succesvoller wordt (zie ook 1.1.7).

MILIEUBEWUST

Op alle niveaus zullen mensen hun gedrag moeten veranderen. Dit kan worden gestimuleerd door informatie (milieu- en energiekeur, voorlichting, milieu-onderwijs) en door financiële prikkels (heffingen, BTW, soms ook subsidies). Heffingen op producten zullen hoger moeten zijn bij toename van de milieuschadelijkheid van die producten. In bedrijven wordt de milieuzorg gerealiseerd. Gebods- en verbodsbepalingen, effectieve controle op de naleving en doeltreffende sancties moeten het sluitstuk vormen. Burgers en bedrijven moeten meer worden geconfronteerd met de schadelijke gevolgen van hun handelen.

INTEGRATIE

Milieuhygiëne en natuurbeleid, ook wel het "grijze" en het "groene" milieubeleid genoemd, moeten op elkaar worden afgestemd en gelijk opgaan. Een goede milieukwaliteit is een grondvoorwaarde voor het voortbestaan van allerlei

ecosystemen. Nederland heeft een internationale verantwoordelijkheid voor de instandhouding van een aantal van die systemen: de wadden, de duinen, de delta. Het natuurbeleid, dat zich richt op het bewaren, beheren en ontwikkelen hiervan moet nauw gekoppeld worden aan het beleid dat zich richt op de kwaliteit van water, bodem en lucht. Alleen zo kan de gewenste ecologische hoofdstructuur van het tand worden gerealiseerd.

1.1.2 Taakstellingen

BINNEN EEN GENERATIE

D66 streeft er naar om binnen één generatie (25 jaar) de milieuproblemen in ons land volledig beheersbaar te maken. Gezien het wereldomspannende karakter van een aantal milieuproblemen en de enorme omvang van de reeds geleden schade kan van een volledige oplossing op deze termijn nog geen sprake zijn. Alleen het beheersbaar maken leidt al tot zware taakstellingen t.a.v. de vermindering van de uitstoot van schadelijke stoffen. Deze taakstellingen zijn hieronder voor de duidelijkheid afgezet tegen die uit het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP).

Reductie % ten opzichte van 1985

	D66 1994	NMP 1994
Broeikaseffect (CO2)	- 5	0
Verzuring SO2	-40	-35
- NOx	-20	-20
- NH3	-40	-30
koolwaterstoffen	-25	-25
CFK	-100*	-85
Lozingen Rijn/Noordzee	-60	-50
Geluid	-10	0

* uitgezonderd medische toepassingen

CO2 = kooldioxyde

SO2 = zwaveldioxyde

Nox = stikstofdioxyde

NH3 = ammoniak

CFK = chloor-fluor-koolwaterstoffen

BROEIKASFONDS

Nederland werkt met 0,7% van de CO2-uitstoot in de wereld mee aan het zogenaamde broeikaseffect. Om dit effect verder te bestrijden dan door de eigen uitstootvermindering, moet een CO2-fonds worden ingesteld. Dit fonds zal (b.v. in EG-verband) aangewend worden voor het financieren van de introductie van milieuvriendelijke en energiebesparende technologie in landen in Oost-Europa, Zuid-Europa en de Derde Wereld. D66 wil een verbod op de productie van CFK's in Nederland in 1991.

1.1.3 Duurzame ontwikkeling en de bedrijven

MILIEUZORGSYSTEMEN

Teneinde duurzame technologie gestalte te geven zullen bedrijven een milieuzorgsysteem moeten opzetten. Zo'n zorgsysteem moet worden vastgelegd in een milieu logboek, waarin opgenomen het milieubeleid van het bedrijf, verantwoordelijkheden van personen, uitgevoerde audits, gegeven opleiding en voorlichting aan medewerkers, de betaalde heffingen en kosten, het verbruik van energie-grond- en hulpstoffen, het nuttig rendement per eenheid product en het afvalbeheer. Dit milieulogboek is een onderdeel voor de verlening van vergunningen, sanering van emissies, voor de handhaving van milieuvoorschriften, voor de toekenning van subsidies en voor berekening van milieuheffingen. Het verplichte milieujaarverslag, gewaarmerkt door een milieu-accountant is uitgangspunt voor de overheid voor de handhaving van nationale en Europese regelgeving.

Voor bedrijven met een eenvoudig productieproces en weinig of kleine afvalstromen zal een vereenvoudigd regime gelden. Bij kleinere bedrijven zullen er - in samenwerking met branche-organisaties - onafhankelijke milieuadviseurs moeten worden aangesteld. Deze adviseurs die meerdere bedrijven onder hun hoede nemen richten zich op de ontwikkeling van de milieuzorg in het midden- en kleinbedrijf.

PRODUKTVOLGPLICHT

Een volgplicht voor producten is geboden. Voordat een product op de markt komt, moeten bedrijven de gevolgen voor het milieu en de behandeling in de afvalfase in kaart brengen.

MILIEUKEUR

Er moet zo snel mogelijk een milieu- en energiekeur komen. In Europees verband kan Nederland hier het voortouw nemen. Eenvoud van vermelding is van groot belang. Het keur, gebaseerd op objectieve criteria zal productvergelijking vereenvoudigen en dient regelmatig te worden herzien.

STATIEGELD

Een statiegeldverplichting is niet alleen nodig voor het terugdringen van milieu-onvriendelijke producten als auto's, koelkasten, batterijen en elektrische apparaten, maar ook ter bestrijding van een grote reeks van wegwerpproducten en -verpakkingen die bijdragen aan de afvalvolume-problematiek en grondstoffen-/energieverspilling. Ook dienen nieuwe vormen van retoursystemen (zoals retourshops en retourparken), waarbij overheid, producenten, detailhandel en consumenten dienen samen te werken, te worden gestimuleerd en ontwikkeld.

CAO's

De CAO biedt een aanvullend kader voor het maken van afspraken over milieuzaken, zowel op het niveau van een bedrijfstak als van een bedrijf. De mogelijkheden die dit middel biedt en de relatie tot wet- en regelgeving van de overheid moeten nader worden onderzocht.

CONVENANTEN

Convenanten als een snel en slagvaardig alternatief voor een wettelijke regeling zijn een belangrijk instrument zowel voor de overheid als voor het bedrijfsleven. Wel zal het daartoe minder vrijblijvend en gevarieerd van aard moeten worden. Een convenant mag niet leiden tot het traineren van regelgeving, waardoor de intentie van snelheid en slagvaardigheid verloren gaat. Een convenant hoort een bindende overeenkomst te zijn, met duidelijke bepalingen omtrent controle op de naleving, sancties, tussentijdse evaluatie en conflictoplossing. Voornemens van bewindslieden tot het sluiten van een convenant moeten tijdig aan de Tweede Kamer worden gemeld, en het resultaat van de onderhandelingen vóór de ondertekening worden voorgelegd. Op korte en middellange termijn zullen grote investeringen nodig zijn om aan de steeds strengere duurzaamheidseisen te voldoen. Hier is het convenant, vooruitlopend op regelgeving bij uitstek op zijn plaats.

AANSCHAFFINGSBELEID

De departementen moeten in rapportages aandacht besteden aan de bijdrage die het aanschaffingsbeleid van de overheid zal hebben te leveren aan het streven naar duurzame ontwikkeling. Beperking van het energiegebruik en de beheersing van het afvalprobleem hebben hierbij prioriteit.

LANDBOUW

In de land- en tuinbouw moeten binnen 10 jaar duurzame bedrijfssystemen voor alle bedrijfstakken zijn ingevoerd. Bij de glastuinbouw en de intensieve veehouderij zullen dat gesloten systemen moeten zijn met minimale emissies naar het externe milieu. Bij de overige bedrijfstakken, die grondgebonden zijn, moet binnen drie jaar op elk bedrijf een mineralen-boekhouding zijn ingevoerd: als belangrijk hulpmiddel voor het tegengaan van verliezen van mineralen uit de mest aan lucht, bodem en grondwater. Er moet snel een actieprogramma komen voor duurzame bedrijfssystemen en geïntegreerde en ecologische landbouw. Dit moet leiden tot aanzienlijke uitbreiding van het aantal geïntegreerde landbouwproefbedrijven. Het milieu moet meer centraal komen te staan in landbouwvoorlichting, -onderwijs en -onderzoek.

1.1.4 Duurzame ontwikkeling en de burgers en overheden

BURGERS

Voor duurzame ontwikkeling is nodig dat ook de burgers erin geloven en ernaar handelen. Dat draagvlak begint te ontstaan. Burgers zullen voor moeilijke keuzen komen te staan.

Er moet anders worden omgegaan met geld en tijd, met uitgaan en thuisblijven, terwille van het milieu. Gedrag en consumptiepatroon moeten in veel opzichten veranderen. De overheid kan dat niet zomaar afdwingen; het lukt alleen als de mensen meedenken, en meewerken. Milieu-organisaties hebben hierbij een belangrijke rol gespeeld en zullen die ook moeten blijven spelen.

ONDERWIJS

Zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs dient natuur- en milieu-educatie geïntegreerd te worden in de bestaande relevante vakken. Het universitaire

milieukunde-onderzoek en -onderwijs dient krachtig te worden gestimuleerd. Daarnaast en in combinatie dienen de diverse milieuspecialismen bevorderd te worden. De tweede geldstroom (NWO) moet voor milieukunde toegankelijk worden gemaakt.

VOORLICHTING

Verandering in gedrag en consumptiepatroon kan de overheid niet zomaar afdwingen. Intensivering van voorlichtingsactiviteiten zal en moet een belangrijk onderdeel van het beleid zijn. De overheid moet initiatieven nemen voor permanente voorlichting aan de burger. Deze moet zich richten op informatie over de eigen bijdrage aan de belasting van het milieu en de eigen mogelijkheden om daar wat aan te doen. Ook in groepsverband blijken voorlichtingsacties effectief b.v. via de consumentenorganisaties. Wetenschappelijk onderzoek, gericht op een grotere betrokkenheid van de burgers bij het milieubeleid is zeer gewenst.

OVERHEID

In elke sector van het overheidsbeleid moet het milieubesef doordringen en tot resultaten leiden. De departementen en de Hoge Colleges van Staat toetsen daartoe het eigen handelen (inkoop, onderhoud, OV-kaart in plaats van dienstauto, gebouwen) aan de eisen van duurzame ontwikkeling door middel van interne milieuzorgplannen. Daarnaast stelt elk departement een actieprogramma op voor de eigen doelgroep (b.v. banken voor Financiën, artsen voor WVC). Verder moet er spoedig een milieu-netwerk komen dat de besluitvorming van de overheid sneller en doorzichtiger maakt. Zo kunnen milieu-ambtenaren rouleren tussen verschillende departementen, als eerste stap op de weg naar een algemene ambtelijke dienst (het civil-service-model, zie ook 4.1.4). Tevens zijn uitwisselingen wenselijk met Europese ambtenaren en milieu-medewerkers van bedrijven.

KABINET

Duurzame ontwikkeling vereist niet alleen de inspanning van elk departement afzonderlijk, maar ook een gecoördineerde projektgerichte aanpak van het gehele kabinet. Deze gezamenlijke verantwoordelijkheid dient tot uitdrukking te komen in een bijzondere rol van de Minister-President.

FINANCIËN

De overheid moet zorgen dat de eisen van duurzame ontwikkeling zich doen gelden in het netwerk van subsidies, (krediet)garanties en overheidsinvesteringen; Voor activiteiten die toestemming of medewerking van de overheid behoeven, moeten burgers, bedrijven en organisaties aannemelijk maken dat ze alles doen om schade voor het milieu te voorkomen.

1.1.5 Milieuprogramma voor de korte termijn

In de komende tien jaar moet een fors milieukarwei worden geklaard. De concrete voorstellen voor de verschillende maatschappelijke sectoren zijn te vinden bij de paragrafen die daarop betrekking hebben (landbouw 2.1.5, energie 1.3, verkeer en vervoer 1.2, industrie 2.1.4). Hier volgen zeer beknopt de hoofdlijnen.

HOOFDLIJNEN

In de landbouw moeten meststoffen als fosfaat en stikstof veel efficiënter worden toegepast; het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen moet naar minder dan de helft in 2000. Het energieverbruik moet krachtig worden omgebogen om duurzame ontwikkeling binnen bereik te brengen. Energiebesparing en een milieuvriendelijker vorm van energie-opwekking hebben de hoogste prioriteit. Bij verkeer en vervoer staat het inperken van de doldraaiende automobiliteit centraal; de volstrekte keuzevrijheid m.b.t. de wijze van vervoer is volgens D66 niet langer te handhaven. Bij de industriële sector gaat het vooral om het energiebeleid en de aanscherping van vergunningseisen. De ruimtelijke ordening moet een goed leefmilieu bevorderen.

AFVAL

In 2000 moet er 10% minder afval zijn. Minstens 55% moet terug in de kringloop, maximaal 25% mag nog worden verbrand en 10% gestort. Beperking van de hoeveelheid wordt onder meer bereikt door geïntegreerde produktiemethoden, hergebruik door scheiding van afval aan de bron, een brede invoering van statiegeldsystemen en terugdringen van wegwerpproducten en -verpakkingen. Van de verwerkingstarieven moet een blijvende prikkel tot scheiding en hergebruik uitgaan. Overheid, gemeente en provincie stimuleren maatregelen ter voorkoming van het ontstaan van afval, bijvoorbeeld tuinbezitters worden gestimuleerd zelf te composteren. De uitvoering van het afvalbeleid is ad hoc, versnipperd en goede initiatieven komen moeilijk van de grond. Er is behoefte aan duidelijke landelijke coördinatie en sturing die de provinciegrenzen overschrijdt. Een landelijke afvalraad als sturingsorgaan voor rijksoverheid, provincies en gemeenten is gewenst. De export van afval naar landen buiten en binnen de Europese Gemeenschap moet worden stopgezet.

1.1.6 Natuur en landschap

TERREINWINST VOOR DE NATUUR

Voor de natuur, die al tientallen jaren op de terugtocht is, moet nu letterlijk en figuurlijk terrein worden gewonnen. Op grote schaal moeten nieuwe natuurwaarden worden ontwikkeld, vooral in waterrijke gebieden en in rivier- en beeksystemen.

D66 wil een samenhangend natuurbeleid en steunt de verwezenlijking van een ecologische hoofdstructuur waarin bestaande natuurgebieden, bossen en natuurontwikkelingsgebieden een plaats krijgen. Hiervoor is nodig dat de bestaande instrumenten, zoals grondverwerving, natuurbeschermingswet en relatienota, meer worden toegepast en uitgebreid. Landinrichting zal meer dan tot nu toe tot behoud en ontwikkeling van natuur- en landschappelijke waarden moeten dienen. Voor gebieden die meer dan evenredig te lijden hebben van overbemesting (zoals de Peel) zijn op korte termijn extra maatregelen nodig die leiden tot het terugdringen van mestoverschotten. De financiële middelen voor het natuurbeleid moeten worden verruimd. De provincies zullen, ook financieel, moeten bijdragen aan het totstandkomen van de hoofdstructuur.

WATERRIJKE GEBIEDEN

In waterrijke gebieden (wetlands) en duinen worden voortaan alleen activiteiten toegelaten die in overeenstemming zijn met aanwezige natuurwaarden. Een groot

aantal wetlands dient te worden erkend. Bestaande activiteiten moeten worden aangepast of uitgekocht. Ook in zones rondom de natuurgebieden worden schadelijke activiteiten geweerd.

MARKERMEER

Het Markermeer wordt niet ingepolderd. Er moet een wettelijk vastgelegd beheersplan voor de lange termijn komen voor het Markermeer ten behoeve van de bestaande natuur- en drinkwaterfuncties, als onderdeel van een beheersplan voor het IJsselmeer als geheel.

WADDENZEE

De Waddenzee moet een afdoende wettelijke bescherming krijgen tegen schadelijke activiteiten zoals het zoeken naar en winnen van gas en olie. De militaire activiteiten moeten verder worden teruggebracht.

EEMSDOLLARD

Het Eems-Dollardverdrag mag in de huidige vorm niet worden geratificeerd.

NOORDZEE

De Noordzee moet via (inter)nationale regelgeving en controle beschermd worden tegen schadelijke lozingen bij de delfstofwinning. Tevens dient er een evenwichtig planologisch beleid te komen:

- off-shore activiteiten langs diepwater-scheepvaartroutes voor gevaarlijke stoffen moeten worden uitgesloten;
- een scheidingssysteem in de scheepvaartroutes voor gevaarlijke stoffen moet worden gerealiseerd en er moeten restricties komen voor off-shore mijnbouw in paaigebieden van vis, en binnen 20 zeemijl langs de gehele Nederlandse kust. Dit teneinde de risico's voor gevoelige gebieden als de Waddenzee en Oosterschelde te beperken.

RIVIEREN

RIJN

Het in 1985 geratificeerde Bonner zoutverdrag - dat gebaseerd is op de afwenteling van het merendeel van de kosten op de slachtoffers benedenstrooms en mitsdien in strijd is met het beginsel "de vervuiler betaalt" - dient zo spoedig mogelijk door Nederland te worden opgezegd.

MAAS

D66 bepleit een internationaal Maasoverleg. Dit moet leiden tot een internationaal beheerslichaam waarin de belanghebbenden vertegenwoordigd moeten zijn en dat concrete stappen kan nemen tegen de vervuiling.

ONTGRONDINGEN

Ontgrondingen dienen onder het primaat van landschap, flora, en fauna te staan. De gewonnen stoffen (grind en zand) worden als delfstoffen beschouwd; teneinde recycling te bevorderen moet de winning hiervan belast worden met een heffing

per m3. Voor nieuw aan te wijzen ontgrondingen die groter zijn dan 25 hectare zal de m.e.r-plicht moeten gelden.
(milieu-effectrapportage).

BOS

De achteruitgang van de vitaliteit van onze bossen ten gevolge van verzuring, verdroging en overbemesting moet door stringente maatregelen tegen de emissie van de verzurende en bemestende stoffen worden gestopt. Vervangende aanplant en uitbreiding van het bosareaal zijn om tal van redenen gewenst.

TREKROUTES

De trekvogelroutes moeten door afspraken met de betrokken landen worden beschermd. Projecten moeten worden opgezet voor de instandhouding van de overwintergebieden. De consumptie van trek-en zangvogels moet worden verboden.

INTERNATIONAAL NATUURBELEID

Nederland moet met kracht bevorderen dat internationale natuurbeschermingsverdragen en -organisaties (zoals de Internationale Walvis Conferentie) hun effectiviteit behouden en verbeteren.

1.1.7 Beleidsinstrumenten en financiering

HANDHAVING

Bij de handhaving moet de nadruk meer gaan vallen op financiële sancties als dwangsommen en waarborgsommen. Deze sancties moeten worden verzaamd. Daarnaast moet worden voorzien in vrijheidsstraffen, vooral voor het leidinggeven aan ernstige milieudelicten. De opsporing van milieudelicten krijgt een impuls door verdrievoudiging van het aantal opsporingsambtenaren binnen twee jaar; zo kan ook versterking van milieubijstandsteams optreden. De overheid moet met bedrijven en sectoren afspraken maken over maatregelen die nog niet overeenstemmen met EG-regels, om zo tot optimale naleving te komen.

WETTELIJKE INSTRUMENTEN

De wetten ter bescherming van het milieu moeten strenger worden in de volgende opzichten.

- Zwaardere normen worden ingesteld: t.b.v. naleving van deze normen worden controle en toezicht sterk verbeterd.
- Toetsing van iedere nieuwe maatregel op de effecten voor het milieu.
- Aanscherping van de regels voor het ontnemen van wederrechtelijk verkregen voordeel.
- Belanghebbenden en milieu-organisaties, de gelegenheid geven voor de rechter hun belang te behartigen en bij voorbeeld dwangsommen te eisen, ook van de overheid als die onrechtmatig handelt.
- Het in gevaar brengen van het milieu tot een strafbaar feit maken.
- Door strenge eisen van openbaarheid van bij voorbeeld lozingsgegevens maken dat onverantwoord milieugedrag aan de kaak wordt gesteld.

PRODUKTENBELEID

Nederland moet een voorsprong durven nemen in een milieuvriendelijk produkten beleid. Er moet gestreefd worden naar ondersteuning door andere landen van de maatregelen die hiervoor nodig zijn, en uiteindelijk naar Europese afspraken. Voor asbest, kwik- en cadmiumhoudende produkten en chloorhoudende polymere (zoals PVC) produkten moet een gefaseerd verbod komen. Aangezien het exacte milieueffect van een product onbekend is, is onderzoek en voorlichting noodzakelijk.

D66 acht het noodzakelijk dat in de komende regeerperiode de investeringen in en de uitgaven voor het milieu aanzienlijk zullen stijgen. Voor de financiering denken wij aan de volgende bronnen:

- nieuwe heffingen op grondstoffen waarvan vermindering van het gebruik is gewenst, zoals bestrijdingsmiddelen, kunstmest, veevoer, grind en andere bulkstoffen;
- verhoging en zo mogelijk uitbreiding van de (bestaande) milieuheffingen (op brandstof, waterverontreiniging, afval en riolering);
- grotere bijdragen uit de algemene middelen, vooral aan te wenden in de sfeer van sanering van (water)bodems, openbaar vervoer en energiebesparing.

KOSTEN

D66 acht het noodzakelijk, dat in de komende regeerperiode de investeringen in en de uitgaven voor het milieu aanzienlijk zullen stijgen. Voor de financiering denken wij aan de volgende bronnen:

- nieuwe heffingen op grondstoffen waarvan vermindering van het gebruik is gewenst, zoals bestrijdingsmiddelen, kunstmest, veevoer, grind en andere bulkstoffen;
- verhoging en zo mogelijk uitbreiding van (bestaande) milieuheffingen (op brandstof, waterverontreiniging, afval en riolering);
- grotere bijdragen uit de algemene middelen, vooral (waterbodems), openbaar vervoer en energiebesparing.

MILIEUSCHADEFONDS

De creatie van een nationaal milieuschadefonds, dat gevoed kan worden uit de opbrengst van de voorgestelde milieuheffingen, verdient nadere overweging. Dit fonds, dat gebruikt kan worden voor voorfinanciering van het saneren van recent geconstateerde milieuschade, laat onverlet het verhaalrecht op de vervuiler.

SAMENWERKINGSVERBANDEN

Ter vergroting van het draagvlak stimuleert de overheid samenwerkingsverbanden, zoals tussen werkgevers en werknemers, werkgevers/ artsenorganisaties/ consumentenorganisaties.

Daar waar de belangen bij de uitvoering van goed milieubeleid gelijk opgaan tussen overheid en bedrijfsleven is Publiek Private Samenwerking, mits geen afbreuk wordt gedaan aan de door de overheid geformuleerde beleidsdoelstellingen en de democratische controle, aanvaardbaar.

INTERNATIONAAL

In de relatie met de minder- en kwalitatief slechter geïndustrialiseerde wereld lijkt het beginsel dat de vervuiler betaalt aan heroverweging toe. Waar snel handelen

geboden is, kan het de voorkeur verdienen van dit principe af te wijken. Uit oogpunt van een zorgvuldig beheer van gemeenschapsgelden kan het treffen van preventieve maatregelen elders kostenbesparender zijn, dan het financieren van saneringsmaatregelen thuis.

1.1.8 Internationale duurzame ontwikkeling

EUROPESE GEMEENSCHAP

Er moet een Europese milieustrategie komen, die ervoor zorgt dat het milieubelang zich direct doet gelden bij beslissingen over investeringen en bedrijfsvoering. Erkend wordt daarbij dat de milieusituatie van de lidstaten onderling aanzienlijk verschilt. Kernelementen van de Europese aanpak (nader uitgewerkt in het Europees Programma van D66) zijn de volgende.

- De Europese industriepolitiek moet aansluiten op onze wereldwijde milieuverantwoordelijkheid.
- Een hoog niveau van milieubescherming moet worden verzekerd door de keuze van de beste technieken die voorhanden zijn.

- Het milieubeleid moet een milieu-export-industrie op gang brengen, die Europa een sterke positie geeft in de groeiende markt voor milieutechnologie.

- De introductie van milieuvriendelijke produkten en technieken moet worden gestimuleerd door belastingvoordelen, waarvan zowel producent als consument kunnen profiteren, en via lage renteleningen.

- De oprichting van een Europees milieu-agentschap met onderzoeksbevoegdheden, dat toeziet op de naleving van Europese milieuwetgeving.

OOST-EUROPA

De bilaterale samenwerking m.b.t. uitwisseling van informatie over milieuverontreiniging en de bestrijding daarvan moet worden voortgezet en uitgebreid. Bepleit wordt de oprichting, in Europees verband, van een Oost-West milieu-instituut, dat zich naast informatieuitwisseling zal bezig houden met het uitzetten van meetnetten.

DERDE WERELD

In de Derde Wereld moet de spiraal van armoede naar milieudegradatie en terug worden doorbroken. Hiertoe strekken de volgende voorstellen. Er komt een VN-organisatie voor milieuzaken op basis van het Environmental Program van de V.N. (VNEP); het Handvest van de VN wordt aangevuld met een milieuparagraaf; binnen het ontwikkelingsbudget wordt meer geld voor milieuprojecten bestemd; het milieu-aspect wordt stelselmatig ingebracht in alle projecten (zie ook 5.3); onderzoek, voorlichting en onderwijs worden meer gericht op de vorming van bij voorkeur kleinschalige geïntegreerde productiesystemen.

ANTARCTICA

In het Zuidpoolgebied moet het milieu boven alles gaan. Het is nodig dat Nederland de status van Consultatieve Partij verwerft bij het Antarctisch Verdrag, en daartoe de vereiste financiële bijdrage levert. Gestreefd wordt naar een moratorium op de exploitatie voor vijftig jaar. Er moet een stop komen op de visvangst tot herstel van de populaties. Alle bedrijvigheid van mensen op

Antarctica, zeker toeristische, moet aan strenge regels en controle onderworpen zijn. Besluiten omtrent het gebied moeten in openheid tot stand komen.

INTERNATIONALE DUURZAME ONTWIKKELING

Gelet op de essentiële functie van het tropisch regenwoud voor de vermindering van het broeikaseffect en het behoud van genetische verscheidenheid is onmiddellijke internationale actie nodig om aan de voortgaande vernietiging van het regenwoud een halt toe te roepen. De invoering in EG-verband van een heffing op de invoer van tropische houtsoorten, te besteden aan maatregelen ter bevordering van duurzaam management in de producentenlanden, dient te worden nagestreefd als een eerste stap op weg naar het treffen van verdergaande maatregelen (CO₂-fonds op EG en/of mondiale schaal: kwijtschelden buitenlandse schuld t.b.v. natuurbehoud).

De rijksoverheid geeft in het kader van een ontmoedigingsbeleid het voorbeeld. Zij ziet in afwachting van bescherming van tropische bossen af van het gebruik van tropisch hardhout bij de bouw en verbouw onder de hoede van de Rijksgebouwendienst. Rijkssubsidie voor de bouw en renovatie van woningen zal daarom ook slechts worden verleend als wordt afgezien van het gebruik van tropisch hardhout.

1.2 VERKEER EN VERVOER

1.2.1 Algemene uitgangspunten

Veel meer mensen reizen veel verder en vaker dan vroeger, en nog steeds gaat die versnelling van onze gezamenlijke beweeglijkheid in hoog tempo door. Aanvankelijk leek dat bijna uitsluitend voordelen te hebben; inmiddels ontwricht het de samenleving. De thuisblijvers krijgen alsnog gelijk. Ook verkeer en vervoer moeten passen binnen het kader van duurzame ontwikkeling. Volstrekte vrijheid van iedereen om voor elke behoefte de auto te nemen is niet meer te handhaven. Zeker het verkeer tussen woonplaats en werkplek of winkel zal steeds meer met het openbaar vervoer danwel bedrijfsvervoer en met de fiets moeten gaan. Daartoe moet het openbaar vervoer tot een aantrekkelijk alternatief worden gemaakt. Om de balans in evenwicht te brengen is het noodzakelijk dat de automobiliteit op korte termijn wordt teruggedrongen. Een bijdrage tot deze balans kan tevens worden gevonden in het stimuleren van de verhuismobiliteit.

1.2.2 Openbaar en collectief vervoer

Het openbaar vervoer moet worden verbeterd en uitgebreid, zodat het in kwalitatief opzicht een goed alternatief biedt voor de auto. Kwalitatief goed openbaar vervoer bestaat uit stipt en frequent rijdende treinen en bussen op de hoofdverbindingen en flexibel, vraagafhankelijk, en klantgericht lokaal vervoer voor het voor- en natransport. Dat vereist:

- bevordering van hoogwaardig vervoer (metro, sneltram, trolleybus) in stedelijke gebieden;
- betere aansluitingen tussen de verschillende vormen van openbaar vervoer;
- investeringen in het spoorweginet en in busverbindingen over snelwegen. Hierbij zijn de plannen van de NS (Rail 21) en van de busmaatschappijen (Bus 2000) uitgangspunt. D66 is daarenboven voor een aansluiting op het Europese net van snelle treinen van Amsterdam, via Schiphol en Rotterdam naar Brussel, en van Amsterdam en Rotterdam, via resp. Utrecht en Venlo, naar het Ruhrgebied. Het intercitynet moet goed op dit snelle treinenet aansluiten. De Zuiderzeespoorlijn,

die geschikt dient te zijn voor mogelijk gebruik van "snelle treinen", moet worden doorgetrokken naar Groningen en aansluiten op lijnen naar de Bondsrepubliek en Scandinavië.

De toegankelijkheid van het openbaar vervoer voor gehandicapten zal moeten worden vergroot. Het openbaar vervoer in de avond- en nachturen moet worden uitgebreid.

SUBSIDIES

Subsidies voor de exploitatie van openbaar vervoer zijn aanvaardbaar als die noodzakelijk zijn om met de auto te kunnen concurreren.

REGIONAAL VERVOER

Alle vormen van regionale vervoer moeten op elkaar worden afgestemd in een regionaal samenwerkingsverband van de betrokken vervoersautoriteiten en -bedrijven.

1.2.3 Particulier vervoer

AUTOVERKEER

Het beginsel dat de vervuiler betaalt, moet ertoe leiden dat het (vracht)autoverkeer duurder wordt, zowel door de werking van de markt als door regulering. Daarvoor maakt de Nederlandse regering een zo hoog mogelijk harmonisatieniveau voor benzine-accijns inzet van haar beleid. Op korte termijn zijn maatregelen nodig die veel rijden meer belasten dan weinig rijden (invoering of verhoging van de accijns op LPG en diesel) en belastingmaatregelen als de afschaffing van de fiscale aftrekbaarheid van vervoerskosten (reiskostenforfait). Het gebruik van milieuvriendelijke brandstoffen dient gestimuleerd te worden. Forensen per openbaar vervoer worden in de negatieve gevolgen van de afschaffing van het reiskostenforfait tegemoet gekomen.

D66 staat positief tegenover het principe van elektronische tolheffing mits de privacy gewaarborgd is, en het kostendekkend is. Verder onderzoek naar de mogelijkheden en nadelen van rekening rijden is geboden. Als andere middelen niet helpen, mag overheidsregulering van de automobiliteit, (bijvoorbeeld door spitsuurvignetten) niet worden uitgesloten. Technische voorzieningen aan auto's en vrachtauto's, gericht op verlaging van de schadelijke uitstoot, behoren, zo mogelijk in Europees verband, verplicht in de komende kabinetsperiode te worden ingevoerd.

MAXIMUMSNELHEID

D66 is voor een maximumsnelheid van 100 km per uur. De maximumsnelheid moet uit een oogpunt van milieubelasting, energiegebruik en verkeersveiligheid streng worden gehandhaafd. Naar analogie van de parkeerwachters wordt de snelheidscontrole verricht door snelheidswachters. De ingevorderde boetes op overtreding van de maximumsnelheid worden mede aangewend ter financiering van de snelheidswachters.

WEGENNET

Het autoverkeer zal in beginsel binnen het bestaande wegennet moeten worden opgevangen. Door verkeersgeleidingssystemen, flexibele indeling van rijbanen en het opheffen van knelpunten in het bestaande wegennet, moet dit net zo goed mogelijk worden gebruikt. Carpooling moet worden gestimuleerd. Spreiding van werktijden en weekindeling bij bedrijven kunnen de spitsuurdrukke verminderen, zeker wanneer daarover regionale afspraken worden gemaakt, maar zal de totale automobilititeit niet terugdringen. Daarvoor kan het inzetten van meer personeelsbusjes door bedrijven een middel zijn. Bij smogalarm moet het autoverkeer sterk worden beperkt of zo nodig gestaakt.

FIETS EN VOETGANGER

De fiets, als bij uitstek milieuvriendelijk vervoermiddel, moet worden beschouwd als een serieus alternatief voor de auto. Er moet een beleid tot stand komen waardoor het fietsgebruik aantrekkelijker wordt. Het fietsgebruik moet dan ook krachtig worden gestimuleerd. Dit vereist een betere infrastructuur voor de fiets, zowel wat betreft wegen, fietspaden etc. als wat betreft voorzieningen voor fietsers in gebouwen (fietsenstallingen, kleed- en doucheruimtes etc.). De voetganger moet zich in het verkeer veilig en ongehinderd kunnen voortbewegen. De gehandicapten in het verkeer verdienen bijzondere aandacht.

1.2.4 Goederen vervoer

GOEDERENVERVOER

Het uitbuiten van de economische kansen van de huidige logistieke ontwikkelingen voor Nederland is van grote betekenis. De overheid kan hier een stimulerende rol hebben in termen van infrastructuur, organisatie en internationale beeldvorming. In het bijzonder moet de overheid stimulerend optreden bij het gebruik en het uitbuiten van de mogelijkheden van de ontwikkelingen in het elektronisch berichtenverkeer ten behoeve van het Nederlandse bedrijfsleven. Ook hier stelt het milieu zijn beperkingen, in verband waarmee het vervoer over water en per spoor gestimuleerd moet worden. De railinfrastructuur vanaf de Rotterdamse haven naar de grenzen moet worden versterkt. Bij het goederenvervoer zal meer aandacht moeten worden besteed aan de veiligheidsaspecten, en aan de controle op de naleving hiervan. Tevens zal een beduidende vermindering van de roetuitstoot moeten optreden. Er moet een onderzoek komen naar de optimalisering van het vrachtvervoer.

1.3 ENERGIE

Zonder een goed energiebeleid is het streven naar duurzame ontwikkeling onbegonnen werk. Energiebesparing en een meer milieuvriendelijke energie-opwekking hebben hierbij de hoogste prioriteit.

VOORLICHTING

Zelfs bij de huidige lage energieprijzen wordt jaarlijks in ons land voor circa f.5 miljard aan energie verspild. Een intensieve voorlichtingscampagne en een veelvoud van praktische maatregelen (zoals installatie van energie-teams, subsidie van HR (hoog rendement)-ketels, spaarlampen) is noodzakelijk om hierin verbetering aan te brengen.

BESPARING

Bij de woningbouw moet systematisch aandacht worden besteed aan de mogelijkheden om zonne-energie te benutten. Door een aanzienlijke verscherping van de eisen voor het maximale energieverbruik en andere technische eisen aan nieuwbouwwoningen, wordt daarin het energieverbruik sterk beperkt. Bij de bouw van grote gebouwen moet steeds worden nagegaan of een warmtepomp, danwel een warmte/kracht-installatie kan worden toegepast.

Voor bestaande woningen wordt opnieuw een afzonderlijke subsidieregeling bepleit ten behoeve van de beperking van het energieverbruik. Het vervangen van cv- ketels met een laag rendement door ketels met een verbeterd danwel hoog rendement of met een schonere verbranding moeten worden gestimuleerd.

OPWEKKING

De warmtebehoefte in ons land moet in kaart worden gebracht. Bij de bouw van nieuw produktievermogen in de electriciteitssector zal als uitgangspunt voor de goedkeuring van het electriciteitsplan gelden dat nieuw vermogen allereerst dáár wordt gebouwd, waar het koelwater kan voorzien in warmtebehoefte.

Ten aanzien van de electriciteitsproductie is een aanzienlijke uitbreiding van het decentraal vermogen nodig. Dit kan worden gerealiseerd door een verbetering van de teruglevertarieven ten behoeve van alle decentrale vormen van energiewinning en door een verlaging van de gasprijs ten behoeve van warmte/kracht-installaties. Op korte termijn wordt hierover overleg geopend met de electriciteitssector en met de Gasunie.

DISTRIBUTIE

Bij de uitbreiding van het decentraal vermogen moeten de distributiebedrijven een belangrijke rol spelen; een goede distributienet is dan ook essentieel. D66 bepleit verbruikersraden met bevoegdheden bij de distributiebedrijven, waarin verbruikers en de milieubeweging zijn vertegenwoordigd.

NIEUWE CENTRALES

Nieuwe, grootschalige electriciteitscentrales worden alleen gebouwd voorzover gedecentraliseerde opwekking en stadsverwarmingseenheden onvoldoende in de behoefte kunnen voorzien. Vooralsnog zal aardgas moeten worden ingezet als brandstof, omdat poederkoolgestookte centrales een te hoge milieubelasting veroorzaken. De Hemwegcentrale moet zo mogelijk alsnog een gasgestookte centrale worden. Zo spoedig mogelijk wordt overgegaan op steenkoolvergassing, die niet alleen een relatief hoog rendement heeft, maar ook minder milieubezwaren met zich meebrengt dan het stoken van poederkool. Zo blijven onze aardgasvoorraden zo lang mogelijk ter beschikking voor kleingebruik, voor decentrale opwekking en als grondstof voor de petrochemie.

KERNENERGIE

D66 meent dat de huidige generatie kernreactoren onvoldoende veilig is. Verder is het probleem van het radioactief afval nog steeds niet opgelost. Daarom vindt D66 dat er in Nederland geen nieuwe kerncentrales naast de twee bestaande moeten worden gebouwd. De bestaande kerncentrales worden gesloten wanneer hun

economische levensduur is verstreken. Voor Dodewaard is dat al op korte termijn het geval. Omdat kernenergie een bijdrage kan leveren aan het terugdringen van de CO2-problematiek moet het onderzoek naar veilige toepassing van kernenergie en het onderzoek naar opslagmogelijkheden van radio-actief afval doorgaan. Dit geldt eveneens voor het onderzoek naar toepassingen van kernfusie.

KERNAFVAL

Voor het uit de Nederlandse kerncentrales afkomstige radioactieve afval wordt in Europees verband een oplossing gezocht. In ons land mogen geen proefboringen plaatsvinden met het oogmerk radioactief afval in de diepe ondergrond op te slaan.

ALTERNATIEVEN

Duurzame energievoorziening legt een zwaarder accent op zonne- en windenergie en op energie uit biomassa. D66 acht verruiming van financiële middelen voor de ontwikkeling, het onderzoek naar en toepassing van vormen van milieuvriendelijke energie-opwekking (b.v. brandstofcellen) zeker aanvaardbaar als de noodzaak daartoe kan worden aangetoond.

ENERGIE-IMPORT

D66 is geen voorstander van structurele import van electriciteit uit ons omringende landen, zolang er nog geen geïntegreerde Europese energiemarkt en gezamenlijk Europees energiebeleid tot stand is gekomen.

1.4 RUIMTELIJKE ORDENING

In de visie van D66 bevordert een goede ruimtelijke ordening het evenwichtig gebruik van de ruimte en mede daardoor een goed leefmilieu. Een goede ruimtelijke ordening respecteert zoveel mogelijk de historisch gegroeide, natuurlijke en sociale omgeving en erkent het unieke van elk gebied. Ruimtelijke plannen moeten vanaf nu getoetst worden op hun gevolgen voor de mobiliteit. D66 streeft naar een inrichting van de ruimte die zo weinig mogelijk autoverkeer opwekt.

ACHT RICHTLIJNEN

D66 acht een achttal richtlijnen voor een goede ruimtelijke ordening relevant. Dit zijn:

- het behoud van de functionele scheiding tussen stedelijke en landelijke gebieden;
- het behoud van onderscheiding en overgangen in het landelijk gebied;
- het nastreven van functiemenging in stadscentra, met uitzondering van vervuilende bedrijvigheid;
- het voor elk (deel)gebied bepalen van een maximum in het aan bebouwing, industrie en verkeersfuncties toe te wijzen oppervlak en het aan de hand daarvan intensiveren van stedelijke bebouwing.
- het tegengaan van de ontwikkeling van slechts met de auto bereikbare bedrijfslocaties, zoals bij voorbeeld (lintvormige) ontwikkelingen langs snelwegen;
- het bij elke besluitvorming over gebruik van de ruimte nagaan naar welk evenwicht in het betreffend gebied wordt gestreefd en wat de effecten op het milieu zijn;

- het aanvaarden dat een van rijkszijde ingebracht belang slechts na zorgvuldige afweging voorrang mag hebben boven een provinciaal dan wel gemeentelijk belang;
- het geven van een centrale plaats aan openbaar vervoer voorzieningen in de ruimtelijke ordening:
zeker bij de aanleg van nieuwe grote bouwlocaties dient de aanwezigheid van hoogwaardig openbaar vervoer verzekerd te zijn.

EFFECTIVITEIT

De ruimtelijke ordening is thans niet doeltreffend genoeg. De effectiviteit kan vergroot worden door een adequaat handhavingsinstrumentarium en een daarop gebaseerd samenhangend pakket van maatregelen. Zo is versteviging van de relatie tussen de wet Ruimtelijke Ordening en de milieuwetgeving geboden. D66 wil het structuurplan voor de hele gemeente gaan zien als een verplicht plan, en acht het daarnaast noodzakelijk dat in de komende periode wordt gewerkt aan criteria voor ruimtelijke kwaliteit en identiteit.

STEDELIJKE KNOOPPUNTEN

D66 acht het concept van de stedelijke knooppunten alleen bruikbaar indien er alsnog heldere criteria worden geformuleerd waaraan knooppunten dienen te voldoen.

GROEIKERNEN

Bijzondere aandacht is nodig voor de problemen van gemeenten die niet langer groeikern zijn, maar die aan die status wel ernstige tekorten hebben overgehouden.

AGGLOMERATIES

De gemeentegrenzen in de grote agglomeraties, met name in de Randstad maar ook in andere landsdelen en stedelijke knooppunten belemmeren goede oplossingen voor problemen op het gebied van economische bedrijvigheid, volkshuisvesting en verkeer en vervoer. Hiervoor zijn betere bestuurlijke structuren noodzakelijk (zie 4.2).

SOCIALE VEILIGHEID

Iedereen, man of vrouw, moet zich op elk uur van de dag en de nacht veilig op straat kunnen begeven. Bouwkundige en planologische regels moeten daarmee rekening houden. Naast goede straatverlichting is vermenging van woon-, werk- en winkelbebouwing hierbij een eerste vereiste.

EUROPA

D66 acht het nodig de ruimtelijke ordening als integratiekader voor de afweging van sectorbelangen ook op Europese schaal meer aandacht te geven. Betere afstemming tussen ruimtelijke ordening en milieubeleid, vooral in de grensregio's is dan nodig. Er moeten grensoverschrijdende structuurplannen komen. Voorts dient de harmonisatie van de ruimtelijke wetgeving in de EG te worden bevorderd.

1.5 VOLKSHUISVESTING

WOONLASTEN

Als gevolg van financiële verplichtingen die in het verleden zijn aangegaan is de begroting van volkshuisvesting zwaar belast. Omdat D66 een verschuiving van de subsidies op het huis naar een subsidie aan de bewoner wil nastreven valt niet te ontkomen aan drastische vermindering van objectsubsidies. Dit geldt zowel voor huurwoningen als voor koopwoningen.

Het woonrecht voor iedereen moet worden gewaarborgd door het huidig systeem van individuele huursubsidie onverkort te handhaven. Het voorstel een toets in te voeren die subsidie boven f250,00 moet voorkomen zal wachtlijsten veroorzaken en moet worden afgewezen.

Waar keuze mogelijk is tussen sloop en nieuwbouw enerzijds en renovatie anderzijds moet niet de subsidiemethodiek richtinggevend zijn. In Europees verband moet worden bepleit, dat de BTW op woningbouw en -verbetering naar het lage tarief wordt overgebracht onder gelijktijdige verlaging van objectsubsidies, zodat dit budgettair neutraal gefinancierd kan worden. De overdrachtsbelasting dient te worden afgeschaft mede met het oog op de gewenste verkleining van de afstanden in het woon-werkverkeer.

Wonen zal in de toekomst duurder worden. Dit komt door de stijging van de bouw- en de energieprijzen, door de kwaliteitsverbetering in de nieuwbouw en vooral door de gezinsverdunding. De koopkrachtontwikkeling is de belangrijkste maatstaf voor het tempo waarin de woonlastenstijging mogelijk is. Voor eigenaren/bewoners wordt het onderhoud weer belasting-aftrekbaar. Deze maatregel dient gefinancierd te worden door een verhoging van het huurwaardeforfait. De huurharmonisatie wordt voortgezet.

DECENTRALISERING

D66 wil het bouw- en verbeteringsprogramma nauwgezet afstemmen op gebleken behoeften van speciale groepen, zoals bejaarden en gehandicapten. D66 steunt daarom de verdergaande voorstellen tot decentralisatie van het volkshuisvestingsbeleid. Gemeenten moeten hun eigen woningbedrijf kunnen handhaven. Het kostwinnersbeginsel mag geen criterium zijn voor woonruimtetoewijzing.

BOUWKOSTEN

Nieuw te bouwen woningen moeten flexibel indeelbaar zijn. Belemmeringen voor nieuwe woonvormen en woningaanpassingen, o.a. voor ouderen, dienen te worden weggenomen. Aan het energiegebruik moeten onder meer in de modelbouwverordening veel strengere eisen worden gesteld. Op andere gebieden is financiële voorzichtigheid geboden bij de verhoging van de minimumkwaliteitseisen. D66 acht het nodig te komen tot lagere bouwkosten door het bevorderen van zelfwerkzaamheid en door deregulering van bouwvoorschriften.

INDIVIDUELE WENSEN

Het woningbeleid moet worden toegesneden op individuele wensen van individuele bewoners. Dit kan o.m. door vormen van bewonerszelfbestuur, door

gemeenschappelijk woningbezit en door tussenvormen van huren en kopen. Overdracht van woningen van gemeenten en corporaties aan de bewoners - in persoonlijk of gemeenschappelijk eigendom - wordt in beginsel positief beoordeeld, mits een gedifferentieerd en toereikend distributiebesteding wordt gehandhaafd. Daarbij moet enerzijds speculatiewinst worden voorkomen, anderzijds moet een risicofonds niet te voorziene problemen van de nieuwe eigenaar verzachten. Ook de stadsvernieuwing moet vooral een proces zijn van de bewoners zelf. Hun wensen dienen serieus te worden genomen. Bewoners van woonschepen en woonwagens moeten zoveel mogelijk worden behandeld als bewoners van het gangbare type woningen.

MILIEU

Het volkshuisvestingsbeleid heeft nauwe relaties met het milieubeleid. Daarom wil D66 de scheiding van wonen en werken zoveel mogelijk tegengaan door een betere keuze van de woninglokatie, onder andere in relatie tot het openbaar vervoer. Nieuwbouwwoningen zullen aanzienlijk beter moeten worden geïsoleerd dan thans vereist is. De subsidieregeling voor de isolatie van bestaande woningen moet opnieuw worden ingevoerd. De regeling moet gelden voor huur- en koopwoningen. In het bouwproces zal, bij voorbeeld met betrekking tot materiaalkeuze, rekening moeten worden gehouden met milieu-effecten op het binnenmilieu en het bouw- en sloopafval. Hierbij moet ook worden gedacht aan het terugdringen van het gebruik van tropisch hardhout in de woningbouw.

Hoofdstuk II Sociaal-Economisch beleid

2.1 ECONOMISCHE AANGELEGENHEDEN

2.1.1 Ontwikkeling wereldeconomie en Nederlandse positie

EUROPA

De economische vooruitzichten in West-Europa zijn beter dan enkele jaren geleden. Toch is er een grote inspanning van de Europese landen nodig om gezamenlijk een belangrijke rol te kunnen spelen in het economische krachtenveld, waarin met name de VS, Japan en Zuid-Oost Azië zich geducht doen gelden. De totstandkoming van één gemeenschappelijke Europese markt per 1992 is voor D66 daarom een harde noodzaak. De streefdatum 31.12.1992 moet worden gehaald.

OPEN WERELDHANDELSSTELSEL

De interne Europese markt mag echter geen beletsel vormen voor het streven naar een open wereldhandelsstelsel. Dit stelsel moet gebaseerd zijn op internationaal aanvaarde spelregels, zoals die ook in Europees verband worden nagestreefd. Het ligt voor de hand dat het initiatief hiertoe wordt genomen in de GATT. Het wereldhandelsstelsel zal nadrukkelijk rekening moeten houden met de eis van duurzame ontwikkeling, en mede in relatie daarmee met de belangen van de ontwikkelingslanden.

OOST-EUROPA

In de relatie met Oost-Europa acht D66 het nodig de economische samenwerking te bevorderen. Deze samenwerking moet waar mogelijk gericht zijn op het bijdragen aan en het stimuleren van politieke en economische ontwikkelingen.

Teneinde concreet gestalte te geven aan een gezamenlijk beleid van de EG-landen ten opzichte van Oost-Europa dient in het kader van de Gemeenschap een oost-West-fonds te worden ingesteld, vergelijkbaar met de bestaande structuurfondsen. De middelen uit dit fonds kunnen worden aangewend voor gerichte bijdragen aan de financiering van de overdracht van westerse know-how op het gebied van management en marketing, bij voorbeeld door middel van management-trainingsprogramma's. Hiermee kan een praktische ondersteuning aan het proces van economische hervormingen worden gegeven. Tevens zou een dergelijk fonds kunnen worden gebruikt om de verkoop van milieutechnologie aan Oost-Europese landen te vergemakkelijken. Hiermee wordt een gemeenschappelijk belang van alle Europese landen gediend.

In het algemeen verwerpt D66 de beperkte opvatting dat economische ontwikkeling alleen dient tot het verkrijgen van materiële welvaart. Duurzame ontwikkeling stelt grenzen aan de groei.

2.1.2 Infrastructuur voor de Nederlandse economie

OPENBARE VOORZIENINGEN

Nederland zal in veel opzichten zijn infrastructuur moeten versterken om mee te kunnen komen op de Europese markt. Het wegennet moet beter worden gebruikt, spoorwegen, kanalen en havens moeten waar nodig worden uitgebreid. Er is een goed aanbod van bedrijfslokaties in en om de steden nodig, evenals een publieke dienstverlening op hoog niveau, van telecommunicatie tot riolering. De ontwikkeling van een infrastructuur voor telecommunicatie en de opslag en verwerking van informatie hoort vooruit te lopen op de behoefte. In ruimer verband is een hoogwaardig onderwijsstelsel en een goed fysiek en cultureel leefmilieu van wezenlijk belang.

DISTRIBUTIEFUNCTIE

Binnen het kader van de duurzame ontwikkeling is zeker ruimte voor de ontwikkeling van Nederland - distributieland. Die ruimte ontstaat door vindingrijk met de Organisatie van het vervoer om te gaan. D66 pleit binnen de groei van goederen-vervoer voor een aanzienlijke verschuiving van het wegtransport naar het transport per rail en waterweg. Door een goede organisatie met gebruik van moderne communicatietechnieken kan beter gebruik worden gemaakt van de bestaande vervoerscapaciteit. Een deel van het vrachtvervoer zal 's nachts plaats moeten vinden. Uitbreiding van capaciteit van het railvervoer door uitbreiding van het aantal sporen is noodzakelijk, evenals investering in het onderhoud van waterwegen.

HOGE SNELHEIDSLIJNEN

Een aansluiting op de in Europa te ontwikkelen netten van hoge snelheidslijnen is van groot belang. Dat geldt voor de verbinding met Frankrijk, maar evenzeer voor die met de Bondsrepubliek. Aansluiting op de Kanaaltunnel-verbinding is noodzakelijk. De aangewezen stopplaatsen voor de hogesnelheidstrein zijn in ieder geval Schiphol en Rotterdam. Binnen de Randstad kunnen de hogesnelheidstreinen op de bestaande tracé's rijden. De lijn mag het groene hart niet doorsnijden.

LUCHTVAART

Het luchtverkeer groeit veel sneller dan werd verwacht, en die stijging zal aanhouden. Dat vereist een herbezinning op de situatie van de Nederlandse luchthavens. Daartoe moet op korte termijn een nieuw strukturaarschema burgerluchtvaartterreinen worden uitgebracht. Met het oog op milieu en energie moeten ter beheersing van het luchtverkeer alternatieven zoals de supersnelle trein worden gestimuleerd en dient de Nederlandse regering zich in Europees verband sterk te maken voor het instellen van een accijns op vliegtuigbrandstof.

SCHIPHOL

De groei van het luchtverkeer maakt een herbezinning op de positie van Schiphol noodzakelijk. D66 wil een luchthaven van Europees niveau in Nederland handhaven. Dat betekent echter niet dat Schiphol onbepaald kan groeien, gelet op de onaanvaardbare consequenties voor de omliggende omgeving. Op korte termijn moet worden gezocht naar ontlasting door samenwerking met andere luchthavens, zoals Zestienhoven. D66 is tegen realisatie van een tweede nationale luchthaven in de orde van grootte van het huidige Schiphol.

ROTTERDAMSE HAVEN

De positie van de Rotterdamse haven als grootste ter wereld dient tenminste gehandhaafd en waar mogelijk versterkt te worden door:

- de logistieke functie van de haven verder te ontwikkelen;
- de ontwikkeling van bedrijvigheid binnen het haven- en industriegebied - uiteraard binnen aanvaardbare milieunormen - prioriteit te geven;
- het vervoer per binnenschip en via rail, alsmede per gecombineerd vervoer te stimuleren, mede gelet op het relatief milieuvriendelijke karakter van dit vervoer; gezien de ontwikkelingen op Europees niveau zal moeten worden gestreefd naar samenwerking tussen overheden binnen het gebied Antwerpen-Rotterdam.

OVERHEIDSINVESTERINGEN

In de afgelopen jaren zijn de overheidsinvesteringen steeds verder achtergebleven bij de maatschappelijke behoefte. Ze moeten omhoog. Zeker investeringen die een netto besparend effect hebben, doordat ze lasten in de toekomst voorkomen, mogen niet achterwege blijven met een beroep op het financieringstekort. Prioriteit krijgen investeringen in het openbaar vervoer, die in het milieu (riolering, bodemsanering) en die in de stads- en dorpsvernieuwing. Bij de laatste wordt ook aandacht geschonken aan de sanering van verouderde bedrijfsterreinen. Daarbij kan public-private partnership voor beide partijen gunstig werken.

Stimulering van investeringen voor de economische ontwikkeling met behulp van overheidsgelden ter versterking van de economische structuur hoort niet uit te gaan van het principe van gelijkmatige spreiding over het hele land, maar moet zich richten op de beste kansen. Wel moet de omvang van de middelen voor het regionale sociaal-economische beleid in de komende kabinetsperiode (tenminste) op het huidige peil blijven.

2.1.3 De overheid in het economisch proces

OVERHEID OP MAAT

D66 kiest ook in de relatie tot het economisch proces voor een overheid op maat. Dit betekent een beleid van overheidssteuning dat per bedrijfstak verschillend uitwerkt. Overwegingen voor overheidssteuning zijn niet noodzakelijk beperkt tot louter economische belangen; ook andere factoren die het economisch proces raken, zoals de zorg voor het milieu, zijn bepalend. Financiële overheidssteun aan bedrijven moet worden beperkt tot bedrijfsactiviteiten die levensvatbaar zijn. De steun moet tijdelijk zijn en is vooral bedoeld om een situatie van achterstand of van noodzakelijke structurele aanpassing te overbruggen. Dit betekent dat er alleen sprake kan zijn van start-subsidies, omschakelingssubsidies en subsidies voor onderzoek en ontwikkeling, met name ten behoeve van het midden- en kleinbedrijf.

2.1.4 Milieu en technologie

INDUSTRIEBELEID

Het milieubeleid in de industriële sector moet in beginsel worden benaderd via het energiebeleid en het afvalbeleid. Daarbij zal het accent moeten worden gelegd op het totstandkomen van nieuwe productieprocessen. Waar mogelijk moet een industrie zijn eigen electriciteit kunnen opwekken, bevorderd door gunstige brandstof- en teruglevertarieven.

MILIEUVOLGPLICHT

D66 wil daarbij dat bij producten en produktiewijzen waarbij stoffen met mogelijk zeer ernstige effecten voor het milieu worden gebruikt een versnelde procedure voor emissiebeperking en controle in de afvalfase wordt gevolgd, door het afsluiten van overeenkomsten tussen bedrijven en bevoegde overheden. Binnen vier jaar dient de gehele keten van deze stoffen onder controle te zijn. Nieuwe productieprocessen en installaties moeten aan strengere eisen voldoen dan de bestaande. Emissie-eisen worden daarbij ook in verband gebracht met het energie- en grondstoffenrendement en met de levensduur.

TECHNOLOGIE

Nationaal technologiebeleid is een aanvulling op het in de toekomst steeds in belang toenemend EG-technologiebeleid.

Technologische innovatie moet worden geïntensiveerd. Deze innovatie moet vooral gericht zijn op industriële vernieuwing, het dienstbaar maken van de technologie aan het bereiken van duurzame ontwikkeling, en op overbrugging van een achterstand van het Nederlandse bedrijfsleven ten opzichte van het buitenland.

2.1.5 Land- en tuinbouw

ALGEMEEN

Land- en tuinbouw zijn voor de Nederlandse economie van vitaal belang; meer dan 10% van de bevolking is werkzaam in de landbouw en de voedselindustrie en ruim een kwart van de Nederlandse export bestaat uit producten ervan.

EUROPA

De doelstellingen van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), zoals vastgelegd in artikel 39, lid 1 van het Verdrag van Rome, kunnen worden gehandhaafd. De toepassing van de uitvoeringsinstrumenten dient naar onze mening grondig te worden herzien door:

- beperking van het garantiesysteem tot een hoeveelheid product die de voedselonafhankelijkheid van de EG waarborgt;
- geleidelijke vermindering van de afzetsubsidies, waaronder exportsubsidies;
- afschaffing van de bijdragen in de kosten van opslag.

De instrumenten tot het behouden van het evenwicht op de interne markt en het peil van de inkomens blijven onontbeerlijk.

KOERSWIJZIGING

Zowel de milieuhyginische als de economische omstandigheden in de landbouw vergen een fundamentele koerswijziging naar een duurzame bedrijfsvoering van zowel grond- als niet-grondgebonden landbouw. Ecologisch verantwoorde bedrijfsvoering dient te worden gestimuleerd, onder andere door deze buiten de melkquotering te brengen.

DERDE WERELD

De toegang van producten uit ontwikkelingslanden tot de EG-markt wordt verruimd door middel van met deze landen af te sluiten overeenkomsten, waarin hun belangen afdoende zijn beschermd.

Daarbij moet minder aan veevoer en tropisch hardhout worden gedacht, en meer aan voor menselijke consumptie geschikte producten (b.v. fruit). Omgekeerd biedt dumping van onze voedseloverschotten geen oplossing voor het honger-probleem elders.

Voor de vermindering van landbouwsubsidies zoals afgesproken in de wereldwijde onderhandelingen binnen het GATT dient voor eind 1990 ook in EG-verband een concreet tijdschema te worden opgesteld.

GRONDGEBONDEN PRODUCTIE

Om de duurzame ontwikkeling van de diverse functies van het landelijk gebied veilig te stellen verdient de grondgebonden landbouwproductie speciale aandacht. De door de EG vastgestelde graanprijs is bepalend voor het perspectief van de akkerbouw. Deze prijs dient een bodem te bevatten, om te voorkomen dat de noodzakelijke omschakelingsprocessen in de akkerbouw stagneren. Daarbij is in verband met de vruchtwisseling de kostprijs bepalend. Overschotten dienen te worden teruggedrongen. Schaalvergroting, braakpremies, beheersovereenkomsten en berg-boerenregelingen kunnen bijdragen tot een lonende productie. Ook de geïntegreerde productie en gemengde bedrijfstvormen spelen een wezenlijke rol (zie 1.1.3). Ook de biologische-dynamische productiewijze moet worden gestimuleerd. Inspanning voor het omzetten van landbouwproducten in energie, geneesmiddelen, chemische producten, vezelproducten de stormachtige ontwikkeling van de biotechnologie biedt hier zeker perspectieven, onderzoek en toepassing van biotechniek dienen aan strikte regels te zijn onderworpen.

Maatregelen van de overheid zullen zo nodig de rentabiliteit en het voortbestaan van milieuvriendelijke bedrijfsvormen dienen te verzekeren, waarbij de nadruk zal moeten liggen op onderzoek, onderwijs en voorlichting, eventueel aangevuld met ondersteuning van financiële aard.

NEVENACTIVITEITEN

Om de duurzame ontwikkeling van de diverse functies van het landelijk gebied veilig te stellen acht D66 grondgebonden nevenactiviteiten een middel om het inkomen op de kleine bedrijven te verhogen. Initiatieven als pools van akkerbouwers ten behoeve van de groenvoorziening, kleine productiecoöperaties en qua R.O.- beleid aanvaardbare recreatieve activiteiten zullen worden gestimuleerd. De grondgebonden nevenactiviteiten kunnen op dezelfde faciliteiten rekenen als de overige bedrijven.

LANDELIJK GEBIED

D66 streeft binnen een samenhangende visie op het landelijk gebied naar een zekere scheiding van de landbouw en de natuur. In gebieden met hoogwaardige landbouwgronden krijgt de duurzame landbouw (zie 1.1.3) het primaat. In gebieden met nog veel natuurwaarden en in gebieden die grote kansen bieden voor natuurontwikkeling wordt voorrang gegeven aan de realisatie van de ecologische hoofdstructuur (zie 1.1.6)

Landinrichting wordt in de visie van D66 meer ook op het natuur- en recreatiebelang gericht en kan - mede omdat D66 wil kiezen voor minder zware inrichtingsvormen - qua budget worden beperkt. De relatief zware herinrichting wordt vooral toegepast in stadsranden en in agrarische herstructureringsgebieden. In andere gevallen kan worden volstaan met een administratieve kavelruil of met een herstructurering van de infrastructuur door de beherende overheden (casco-inrichting). De samenhangende visie op het landelijk gebied moet tot uiting komen in de werkwijze en in de organisatie van het centrale ministerie. D66 stelt voor het Ministerie van Landbouw en Visserij om te vormen tot een Ministerie voor het Landelijk gebied.

MEST EN AMMONIAK

Evenwicht in de meststromen kan alleen worden bereikt door de overschotten aan mineralen uit de Nederlandse (en Europese) landbouw weg te werken. Mestverwerking op zich biedt hiervoor geen oplossing.

De overheid dient met de veevoer-exporterende landen overeenkomsten af te sluiten over retour-export van mineralen om zodoende de bodem-vruchtbaarheid in de veevoer-exporterende landen op peil te houden.

In de zo spoedig mogelijk op de bedrijven in te voeren mineralen-boekhouding moeten zowel fosfaat als stikstof en kalium worden opgenomen. De eindfase van de mestnormering moet eerder worden ingevoerd (1989). Naast de kwantitatieve normstelling voor fosfaat moet er, zo mogelijk een voor stikstof bijkomen. Beide betrokken op zowel de bron dierlijke mest als op de bron kunstmest. Komt de reductie van de mineralen overschotten na 1991, waarin de tweede fase van de mestwet ingaat, onvoldoende tot stand, dan rest slechts de vermindering van de mestproductie als zodanig, door inkrimping van de veestapel. Voor de beperking van de ammoniak-uit-stoot is de voortzetting van de melk-quoting van belang; daarnaast zijn verscheidene emissie-beperkende maatregelen onontbeerlijk

BESTRIJDINGSMIDDELEN

Voor het jaar 2000 moet een totale sanering van persistente chemische bestrijdingsmiddelen plaatsvinden, zoals aangegeven in de milieucriteria-nota voor stoffen ter bescherming van bodem en water. Deze nota dient onverkort te worden uitgevoerd.

INTERNE MILIEUZORG

De milieumaatregelen op de landbouwbedrijven (interne milieuzorg) vergen belangrijke investeringen en een hoogwaardiger, meer kennisintensieve bedrijfsvoering.

WERKGELEGENHEID

Deze noodzakelijke aanpassingen zullen ingrijpende gevolgen hebben voor de werkgelegenheid en de bedrijfsstructuur in de landbouwsector. Voor deze omschakeling draagt de samenleving medeverantwoordelijkheid. Onderzoek naar de sociale gevolgen van het omschakelingsproces is noodzakelijk met het oog op te nemen onontkoombare maatregelen. Privatisering van de landbouwvoorlichting zal niet in die omvang mogen plaatsvinden, dat het bedrijfsleven de sturing ervan volledig of voor een belangrijk deel gaat beheersen.

ONDERZOEK, ONDERWIJS EN SCHOLING

De grote ingrijpende wijzigingen in de bedrijfsvoering die nodig zijn om te komen tot een duurzame landbouw vergen veel onderzoek, scholing, bijscholing en voorlichting. De rijksoverheid dient zich niet terug te trekken uit deze beleidsterreinen, zoals zij dit de laatste jaren heeft gedaan, maar er juist meer inspanning en geld aan te besteden. De voorlichting mag niet ten gevolge van privatisering uitsluitend een instrument van het bedrijfsleven worden.

LANDBOUWSCHAP

Reorganisatie van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties in de landbouw is geboden. Uitgangspunt daarbij is het scheiden van de publiek-rechtelijke bevoegdheden van en de belangenbehartiging door het Landbouwschap en de Productschappen. De publiekrechtelijke bevoegdheden, met inbegrip van het recht tot het opleggen van heffingen, horen thuis bij de overheid. Toedeling van deze taken aan zelfstandige bestuursorganen kan worden overwogen- in ieder geval worden de verplichte bijdragen aan het Landbouwschap vervangen door vrijwillige contributies.

RECREATIE EN TOERISME

De ontwikkeling van onze samenleving, die enerzijds ingewikkelder en gehaaster wordt en die anderzijds meer vrije tijd aan haar burgers verschaft, vraagt van de overheid een creatief en richtinggevend beleid, waarbij het natuurlijk milieu dient als belangrijkste randvoorwaarde voor een evenwichtige en samenhangende ontwikkeling van recreatie en toerisme.

2.1.6 Midden- en kleinbedrijf

Naast algemeen economisch beleid waar het midden- en kleinbedrijf van kan profiteren in de komende jaren zoals verlaging van de BTW op dienstverlening en heffing van de sociale premies op basis van de toegevoegde waarde in plaats van op de loonsom verdient het midden- en kleinbedrijf ook apart nog de nodige aandacht in de komende jaren. Zowel marktontwikkeling als beleid zullen meer Europees worden bepaald. Het beleid zal zich moeten richten op de verbetering van de arbeidsmarkt (scholing en inschakeling van langdurig werklozen bij het midden- en kleinbedrijf), op inperking van de regeldichtheid, op een efficiënte advies- en voorlichtingsstructuur en op oplossingen voor de problemen met de Vestigingswet.

WINKELSLUITING

Het verruimen van de winkelsluitingstijden zal door D66 opnieuw met kracht worden bevorderd ten behoeve van de consumenten. Binnen een maximale openstelling van 52 uur per week lijkt mogelijke sluiting om 19.00 uur vooralsnog voldoende. Op regionaal en lokaal niveau kan worden geëxperimenteerd met verruiming van de winkelsluitingstijden. Het aantal zondags-, avond- en nachtwinkels dient sterk te worden uitgebreid.

2.2 WERKGELEGENHEID

2.2.1 Algemeen

VRAAG EN AANBOD

Nuttig werk is er te over in ons land, maar aan betaalde banen is nog steeds een schreeuwend tekort. Bij de ingeschreven werklozen moet een derde van de WAO-ers worden opgeteld, omdat die wel degelijk zouden kunnen werken als de kans zich voordeed. Bovendien oriënteren steeds meer vrouwen en meisjes zich op de arbeidsmarkt. Zij hebben thans nog een aanzienlijke achterstand. O.a. werken zij overwegend in de lagere functiegroepen in slechts enkele sectoren. De vraag naar vrouwen neemt toe: het aanbod dient te worden gestimuleerd. In ons land is er vraag naar producten en diensten waarvoor veel arbeid nodig is. In de gezondheidszorg bijvoorbeeld, en bij het herstel van het milieu. Die tegenstelling oplossen is een van de meest dringende opgaven in de politiek.

SOCIALE CONTRACTEN

Daarvoor is de medewerking van de werkgevers- en werknemersorganisaties noodzakelijk. Op landelijk niveau worden kaderafspraken gemaakt gericht op werkloosheidsbestrijding en duurzame ontwikkeling. Deze afspraken worden decentraal uitgewerkt in sociale contracten.

De afspraken moeten betrekking hebben op het volgende pakket van maatregelen: loonmatiging, een aan de lonen gekoppelde ontwikkeling van de uitkeringen, werkgelegenheid, programma's voor werkervaring en scholing met het uitzicht op een baan voor langdurig werklozen en duurzame ontwikkeling.

FLEXIBILISERING

D66 erkent dat een situatie van volledige werkgelegenheid door economische groei zeker niet op korte termijn bereikt zal worden. Voor alle mensen die wel willen werken maar thans geen kans krijgen op de arbeidsmarkt is daarom een forse

stimulering van delen van arbeid noodzakelijk. Meer variatie in de individuele arbeidstijd, in combinatie met bedrijfstijdverlenging is daartoe nodig. Ook dit aspect van de werkgelegenheid dient te vallen onder het sociaal contract.

Ook moeten er meer mogelijkheden tot omscholing of inpassing komen voor het groeiend aantal structureel werkloze hoger opgeleiden (HBO-ers en academici). Programma's als PION tonen aan dat hieraan grote behoefte is, waar nog niet aan wordt voldaan.

De rechtspositie van deeltijdwerkers moet dezelfde zijn als bij een volle dagtaak en ook hun carrièreperspectieven moeten in principe hetzelfde zijn als bij een volle dagtaak.

2.2.2 Het stimuleren van nieuwe werkgelegenheid

MARKTSECTOR

Nederland is sterk op het buitenland gericht, door veel export moet de invoer van grondstoffen, halffabrikaten en eindproducten gefinancierd worden - Daarom moet het scheppen van werkgelegenheid voor een belangrijk deel in de marktsector plaatsvinden. Het is noodzakelijk goede faciliteiten voor die marktsector te creëren (zie ook 2.1.2, 2.1.3 en 2.1.4).

Het Nederlands produkt zal concurrerend moeten zijn met dat van het buitenland en met name die van andere EG-landen.

PRODUKTIEKOSTEN

Om de produktiekosten op concurrerend niveau te houden moeten twee wegen worden bewandeld. Ten eerste moet het verschil tussen bruto-loonkosten en nettolonen verkleind worden, zodat ongeschoolde en laaggeschoolde arbeid goedkoop genoeg wordt om in te schakelen. Ten tweede moet de scholingsgraad worden verhoogd.

OVERHEIDSINVESTERINGEN

De overheid kan zelf primair werkgelegenheid creëren d.m.v. overheidsinvesteringen (zie ook 2.1.). Een stimulerende rol van de overheid is zeker nodig waar het bedrijfsleven te weinig activiteit ontplooit en waar de maatschappelijke betekenis groot is, zoals de milieutechnologie.

D66 streeft naar het instellen van een investeringsfonds tot bevordering van de werkgelegenheid (nieuwe/extra arbeidsplaatsen) door het verstrekken van renteloze leningen aan profit en non-profit-instellingen (waaronder overheidsinstanties). Hiervoor wordt in de volgende kabinetsperiode jaarlijks structureel 75 miljoen gulden vrijgemaakt.

KWARTAIRE SECTOR

Het aantal betaalde banen in de kwartaire sector moet worden uitgebreid, zeker waar door ontwikkelingen als individualisering, emancipatie en vergrijzing de behoeften sterk toenemen zoals in de gezondheidszorg, de kinderopvang, het onderwijs, de maatschappelijke dienstverlening en de zorg voor ouderen en gehandicapten.

FINANCIERING

D66 vindt dat een bijdrage aan het scheppen van werk ook geleverd kan worden door de financiering van de sociale zekerheid gedeeltelijk te verschuiven van een heffing op arbeid naar een heffing op de toegevoegde waarde.

2.2.3 Opleiding en scholing

SCHOLING

De arbeidsplaatsen moeten in de eerste plaats voortkomen uit de werking van het economisch proces, maar dat zal niet voldoende zijn. Het uitgangspunt is dat mensen die werkloos worden - naast en in combinatie met het ontvangen van een uitkering - zich actief voorbereiden op een nieuwe baan, door scholing en werkervaringsplaatsen. De overheid heeft de eindverantwoordelijkheid voor scholing van werklozen opdat zij weer in aanmerking komen voor banen in de marktsector. Van langdurig werklozen mag worden verwacht dat zij aan deze scholing deelnemen wanneer de overheid garanties geeft op arbeidsplaatsen. Voor de groep die ondanks alle maatregelen toch niet op de arbeidsmarkt kan participeren moeten de mogelijkheden worden verruimd om maatschappelijk nuttig werk (zoals vrijwilligerswerk) te doen, waarbij de sollicitatieplicht eventueel vervalt.

SCHOLINGSVERLOF

Door snelle veranderingen in de techniek en de organisatievormen veranderen ook de productie-processen sneller. Het scholingsniveau van werknemers in bedrijven zal voortdurend op peil moeten worden gehouden. Uitbreiding van scholingsverlof is wenselijk.

ALLOCHTONEN

Het is noodzakelijk dat de lokale overheden, in samenwerking met de rijksoverheid, de vakbonden en de ondernemersorganisaties speciale op culturele minderheden en allochtone bevolkingsgroepen toegespitste algemene scholings- en vakgerichte opleidingen creëren.

BEHOUD UITKERING

Scholing met behoud van uitkering voor uitkeringsgerechtigden op grond van WW, WWV en ABW moet mogelijk zijn op alle onderwijsniveaus.

FINANCIËN

Voor de financiering van de grootscheepse scholingsinspanning zal mede worden gedacht aan een bijdrage uit de sociale fondsen.

2.2.4 De werking van de arbeidsmarkt

PERIODIEKE ANALYSES

De arbeidsmarkt moet soepeler worden. Vooral voor de kleinere bedrijven is de vraag naar toekomstige arbeid moeilijk aan te geven. De aanbodkant heeft, doordat er zo weinig kijkt op de vraag is, maar weinig inzicht in de toekomst. Het verdient

aanbeveling dat periodiek analyses worden gemaakt bij producten en markten die voor ons van belang zijn. Deze analyses leveren indicaties voor het onderwijsbeleid en voor het te voeren arbeidsmarktbeleid.

SOCIALE PARTNERS

De sociale partners moeten een grotere verantwoordelijkheid krijgen voor het arbeidsvoorzieningsbeleid, waarbij de vaststelling van dat beleid op hoofdlijnen en de controle daarop bij regering en parlement behoren te blijven.

EXTRA AANDACHT

Enkele maatschappelijke groepen verdienen extra aandacht. Genoemd kunnen worden de voortijdige schoolverlaters, etnische minderheden, gehandicapten en vrouwen. Positieve actie is hier nodig. In het kader van het emancipatie- en integratiebeleid is dit een samenhangend geheel van maatregelen, gericht op het verbeteren van de positie van die groepen op de arbeidsmarkt en in de arbeidsorganisaties met als doelstelling het inlopen van achterstanden. Een voorbeeld hiervan is het binnen de EG-spelregels gunnen van overheidsopdrachten aan bedrijven die positieve actie als beleidslijn hebben.

TIJDELIJK WERK

Het proces op de arbeidsmarkt, de afstemming van vraag en aanbod, werkt traag. Het is gewenst de mogelijkheden om werknemers in tijdelijke dienst te nemen te verruimen indien de aard van het werk dit vraagt. Flexibele vormen van arbeid, zoals uitzendwerk en afroepcontracten kunnen positief worden beoordeeld, mits de rechtspositie van de werknemer adequaat is geregeld. Uitzendbureaus moet een aanvullende rol bij de arbeidsbemiddeling worden toegekend.

KINDEROPVANG

D66 staat een uitgebreider systeem van kinderopvang, bevallings- en ouderschapsverlof voor. Zo kunnen vrouwen en mannen de band met de arbeidsmarkt behouden, in combinatie met de verzorging van kinderen. Betaalde verlofregelingen in verband met ziekte van kinderen of andere afhankelijke zorgbehoevenden horen van dit systeem deel uit te maken. Dit vergt een extra impuls. De nu bestaande 17.000 kinderopvang-plaatsen moeten in de komende regeerperiode in samenspraak tussen overheid en bedrijfsleven aanzienlijk worden uitgebreid. De kinderopvang in diverse vormen moet uitgroeien tot een volwaardige basisvoorziening.

2.3 INKOMENSBELEID

2.3.1 Algemeen

1990 GENERATIE

Er gaat de komende jaren veel veranderen voor de nieuwe generatie. Voor hen die op of na 1 januari 1990 18 jaar worden (de zogenaamde 1990-generatie) treedt op grond van door het parlement goedgekeurd beleid een nieuw inkomens- en sociale zekerheidssysteem in werking. Gehuwde of samenwonende uitkeringsgerechtigden behorend tot deze generatie zullen dan geen toeslag meer krijgen op hun uitkering om deze aan te vullen tot het sociaal minimum, tenminste als hun partner ook tot de

1990 generatie behoort en er geen kinderen onder de 12 jaar te verzorgen zijn. Van de uitkeringsgerechtigde afhankelijke partner wordt geëist dat deze zelf in zijn/haar levensonderhoud voorziet.

D66-NOTA

D66 heeft eind mei 1989 een nota "zelfstandig solidair" uitgebracht, waarin op deze nieuwe situatie wordt ingegaan en ook wordt aangegeven hoe D66 een geëmancipeerd inkomensbeleid voor die generatie wil vormgeven. Een aantal hoofdlijnen wordt hieronder genoemd.

2.3.2 Inkomensbeleid

UITGANGSPUNTEN

D66 staat een inkomensbeleid voor, waarin zowel vrouwen als mannen door het verrichten van betaalde arbeid blijvend in eigen onderhoud kunnen voorzien, ongeacht de leefvorm waarvoor zij hebben gekozen. Partner- of leefvorm-afhankelijke inkomens-regelingen horen in dat inkomensbeleid niet thuis. Een dergelijk beleid vergt ingrijpende veranderingen die niet van de ene dag op -de andere hun beslag kunnen krijgen. Daarom wil D66 op termijn toe naar een systeem waarin alle kostwinnersvoordelen worden afgeschaft. Wel mag er compensatie zijn voor het economisch nadeel dat de verzorging van kinderen met zich brengt. Voor "oudere" generaties is een strikt individuele behandeling nog niet mogelijk; vooralsnog kan voor hen niet worden afgezien van toeslagen ten behoeve van afhankelijke partners. Voor de jongere generatie behoort een individuele behandeling wel tot de mogelijkheden.

DE 1990 GENERATIE

Nodig is een aparte benadering van de generatie die op of na 1 januari 1990 18 jaar wordt (de "1990" generatie). Van deze generatie mag van iedere man en vrouw afzonderlijk economische zelfstandigheid worden verwacht. Daarom kunnen ook partnertoeslagen en op de partner gerichte belastingfaciliteiten kunnen worden afgeschaft.

BEPERKING VOORDELEN ALLEENVERDIENERS

Volgens officiële berekeningen is met inkomensoverdrachten aan alleenverdieners en uitkeringsgerechtigden ten behoeve van afhankelijke partners in de sociale zekerheid, de belastingen en andere inkomensvoorzieningen ca. 20 miljard per jaar gemoeid. Deze bevoordeling die wordt opgebracht door alleenstaanden en tweeverdieners moet geleidelijk worden beperkt, te beginnen bij de nieuwe generatie. Zo wordt op den duur een leefvorm- en partnerneutraal inkomensbeleid gerealiseerd en worden tevens de nu nog bestaande financiële drempels voor afhankelijke partners bij toetreding tot de arbeidsmarkt weggenomen. De door het parlement vastgestelde 1990-maatregel biedt hiervoor een goed uitgangspunt.

AFSCHAFFING BASISAFTREK 1990

Deze lijn naar meer economische zelfstandigheid moet worden doorgetrokken naar alle afhankelijke partners van de 1990-generatie. Dat impliceert de afschaffing van de dubbele basisaftrek in het belastingsysteem die alleenverdieners ten behoeve van hun afhankelijke partner genieten.

Een sterke uitbreiding van de kinderopvang als bepleit onder 2.2.4 is zeker voor de 1990-generatie van groot belang.

BETAALD OUDERSCHAPSVERLOF

D66 wil ernaar streven dat ouders na de geboorte van hun kinderen recht krijgen op een betaald ouderschapsverlof van maximaal zes maanden.

PROGRESSIE KINDERBIJSLAG

De thans nog bestaande progressie in de kinderbijslag (hoger bedrag per kind naarmate er meer kinderen zijn) hoort te worden stopgezet, ook voor de oudere generaties.

GELIJKE BEHANDELING

D66 verzet zich tegen een voortgaande willekeurige inperking van salarissen van bepaalde categorieën (ambtenaren en personeel in de gezondheidszorg). Het inkomensbeleid moet worden gebaseerd op het principe van gelijke behandeling. Voor het personeel bij de overheid en in de gezondheidszorg betekent dit dat een begin wordt gemaakt met een globaal gelijke arbeidsbeloning t.o.v. vergelijkbare functies in het bedrijfsleven. Daartoe hoort gebruik te worden gemaakt van de resultaten van de pakketvergelijking.

Voor de gezondheidszorg zal, zo nodig door verhoging van de ziektenkostenpremies, bovendien extra loonruimte beschikbaar dienen te komen.

Evenals voor de salarissen in de collectieve sector geldt ook voor de uitkeringen in de sociale zekerheid dat zij in principe op gelijke voet meeprofiteren van de groei van de welvaart (zie par. 2.4.3).

WAGGS

De loonwet in de trendvolgerssector (de zogenaamde WAGGS) kent de overheid de bevoegdheid toe de loonruimte vast te stellen. Deze bevoegdheid moet worden afgeschaft, omdat deze in strijd is met het recht van de sociale partners op collectief onderhandelen over de arbeidsvoorwaarden.

VUT

Gelet op de demografische ontwikkelingen, die ook hun weerslag zullen hebben op de arbeidsmarkt, is het niet te verwachten dat de huidige VUT-regelingen nog decennia kunnen blijven bestaan. De grondslag van deze regelingen zal immers geleidelijk verdwijnen. Op deze ontwikkeling dient in de komende regeerperiode te worden vooruitgelopen door de algemeen werkende, dure VUT-regeling bij de overheid om te zetten in een beperktere, meer gerichte regeling voor de belangrijkste reorganisaties van overheidsdiensten en voor het onderwijs. Daarbij mogen reeds verkregen rechten niet worden aangetast. De zo bespaarde uitgaven moeten worden ingezet voor de vermindering van de gesignaleerde salarisachterstand van het personeel bij overheid en onderwijs ten opzichte van het bedrijfsleven.

OUDERE VROUWEN

De generaties vrouwen die nu en in de komende 20 jaar tot de groep ouderen behoren, hebben een structureel lager inkomen dan mannen van die generaties. Zij zijn meer aangewezen op de AOW als bodemvoorziening: vaak hebben zij geen of nauwelijks eigen ouderdomspensioen opgebouwd. De meeste gescheiden vrouwen hebben geen beroep kunnen doen op pensioenverrekening. Hun rechten op een eventueel weduwenpensioen zijn veelal gering.

Ook de positie van werkende 50+ vrouwen baart zorgen: zij hebben vaak zo weinig pensioenjaren, dat zij zich nauwelijks kunnen veroorloven mee te doen aan de mogelijkheden tot (deeltijd) VUT. Zij mogen geen bijzondere moeilijkheden ondervinden bij toelating tot arbeidsongeschiktheidsvoorzieningen.

2.3.3 AOW en pensioenen

PENSIOENEN

In de komende kabinetsperiode moet een begin worden gemaakt met de individualisering van de staande aanvullende pensioenregelingen in het bedrijfsleven en bij de overheid. Deze hervorming is van grote betekenis voor de emancipatie.

Bovendien geeft dit systeem een verruiming van de keuzemogelijkheden waaronder de mogelijkheid om zelf het tijdstip van pensionering te bepalen en de mogelijkheid om zelf te kiezen voor hetzij een nabestaandenpensioen, hetzij een hoger eigen pensioen. Dit laatste is vooral voor alleenstaanden belangrijk. Zij kunnen zo kiezen voor een gelijkwaardig pensioenpakket. Vooruitlopend op de volledige individualisering moeten ongehuwd samenwonenden en gehuwde vrouwen wat betreft aanspraken op nabestaanden-pensioen spoedig worden gelijkgesteld aan gehuwde mannen. Ook zij moeten een keuzemogelijkheid krijgen uit gelijkwaardige pensioenpakketten.

PENSIOENBREUK

Daarnaast dient op korte termijn een algemene wettelijke regeling te worden ingevoerd tot beperking van de pensioenbreuk bij verandering of verlies van werk.

AOW

Gestreefd wordt naar een geleidelijke individualisering van het AOW-pensioen onder afschaffing van de toeslagen voor partners beneden de 65 jaar en voor alleenstaanden. De hoogte moet 70% van het netto minimumloon zijn. De AOW-aanspraken die hierdoor ontstaan mogen worden ingebouwd in de aanvullende pensioenen, zodat per saldo geen lastenverhoging ontstaat. De welvaartsvastheid van de pensioenen moet worden hersteld.

VERTEGENWOORDIGING GEPENSIONEERDEN

D66 blijft op het standpunt staan dat gepensioneerden het wettelijk recht moeten krijgen deel te nemen in het beheer van hun pensioengelden door een eigen vertegenwoordiging in de pensioenfondsbesturen.

2.4 SOCIALE ZEKERHEID

2.4.1 Algemeen

UITKERINGEN

Na de vele bezuinigingen van de afgelopen jaren is het nodig in de komende periode af te zien van verdere ingrijpende bezuinigingen op het niveau van de sociale uitkeringen. Ten aanzien van het volume van de sociale zekerheid blijft voorzichtigheid overigens geboden vanwege de nog hoge werkloosheid, de vergrijzing en het toenemend beroep op de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen.

STELSELWIJZIGING

Veranderingen in het stelsel van sociale zekerheid zijn nodig vanwege de totstandkoming van de Europese markt en het streven naar beheersing van de uitgaven voor sociale zekerheid. Tevens dient recht gedaan te worden aan het uitgangspunt van economische zelfstandigheid voor vrouwen en mannen. Het stelsel zal bovendien toegankelijker, doorzichtiger en eenvoudiger moeten worden.

VERVOLGUITKERING

Om de met betaald werk opgebouwde economische zelfstandigheid zo lang mogelijk te kunnen behouden, is een verlenging gewenst van de individuele vervolgutkering in de nieuwe werkloosheidswet van 1 tot 3 jaar.

VRIJLATINGSBEPALINGEN

Ter bevordering van de herintreding op de arbeidsmarkt, moeten de thans geldende vrijlatingsbepalingen voor partnerinkomen worden verruimd voor degenen die op de Toeslagenwet, de Algemene Bijstandswet of de AOW zijn aangewezen.

WAGW

Het beroep op arbeidsongeschiktheidsuitkeringen moet worden tegengegaan door stringente handhaving van de WAGW

Bij het creëren van werk moet meer gebruik worden gemaakt van het terugploegen van uitkeringsgelden. Er dient een koppeling te worden gelegd tussen de hoogte van de premie voor de WAO van een bedrijf en het aantal werknemers dat aanspraak maakt op een WAO-uitkering in dat bedrijf. Daarbij dient rekening te worden gehouden met risico-verschillen per bedrijfstak.

2.4.2 Sociale zekerheid en Europa

EUROPA

Er moeten gemeenschappelijke minimum normen voor het sociaal beleid in de EG-landen komen. Deze normen worden per lidstaat uitgewerkt en aangescherpt.

GELIJKE BEHANDELING

Het is noodzakelijk dat de Nederlandse wetgeving voldoet aan letter en geest van Europese wet- en regelgeving en andere internationaalrechtelijke verplichtingen (b.v. het BUPO-verdrag). Ook in dat licht is het nodig ons stelsel van

sociale zekerheid verder te individualiseren en bestaande ongelijke behandeling tussen mannen en vrouwen weg te nemen.

2.4.3 Sociale zekerheid in Nederland; uitkeringen/minimumloon

UITGANGSPUNT

Het uitgangspunt is een gelijke inkomensontwikkeling tussen de verschillende groepen in de samenleving: werknemers in de marktsector, ambtenaren en trendvolgers, uitkeringsgerechtigden. Het streven is gericht op een welvaartsvaste koppeling tussen uitkeringen en het minimumloon. De verantwoordelijkheid voor de inkomensontwikkeling van uitkeringsgerechtigden hoort echter thuis bij de politiek. Regering en parlement moeten jaarlijks de ruimte voor de ontwikkeling van minimumlonen en uitkeringen vaststellen. Bepalend voor de gewenste koppeling zijn vooral de economische groei en de loon- en prijsontwikkeling. De netto-netto-koppeling blijft onverkort gehandhaafd.

BASISINKOMEN

D66 staat in beginsel positief tegenover de gedachte van een gedeeltelijk basisinkomen, maar meent dat het op korte termijn niet te realiseren is. De gedachte moet verder worden ontwikkeld, bij voorkeur in Europees verband.

GEÏNTEGREERD SOCIALE ZEKERHEIDS- EN INKOMENSBELEID VOOR JONGEREN

Uitgangspunt dient te zijn dat werkloze jongeren en studenten (mannen én vrouwen) een ouderen partner-onafhankelijk zelfstandig bestaan kunnen opbouwen. De vergoeding voor de kosten van levensonderhoud dient gelijk te zijn voor genoemde jongeren. Daarnaast dient er een voorziening te worden getroffen voor objectiveerbare kosten, b.v. collegegeld of sollicitatie-kosten. Voorts dienen er ruimere mogelijkheden te worden geschapen om bij te verdienen of tegen betaling werkervaring op te doen, al dan niet in combinatie met scholing. De sollicitatieplicht moet worden afgeschaft voor diegenen die een volwaardige (dag)opleiding volgen.

2.4.4 Uitvoering van de sociale zekerheid

VEREENVOUDIGING

Er zijn mogelijkheden voor de vereenvoudiging en verheldering van het huidige stelsel van sociale zekerheid.

- Instelling van één loket van sociale zekerheid. Vanuit dit loket kan worden doorverwezen;
- Vergaande deelname van uitkeringsgerechtigden en hun organisaties aan advisering en bestuur in de sociale zekerheid (SER) bedrijfsverenigingen, RWW-of toetsingscommissies).
- Inschakeling van informatietechnologie bij de individuele voorlichting over rechten en plichten van uitkeringsgerechtigden.

GEMEENTEN

D66 is tegenstander van het verhogen van de eigen bijdragen van gemeenten voor de uitvoering van de Algemene Bijstandswet van 10% naar 20% en is van mening dat deze kosten op den duur geheel voor rekening van het Rijk moeten komen.

BIJZONDERE BIJSTAND

De gemeentelijke ruimte bij de verlening van bijzondere bijstand moet worden vergroot.

WSW

De opvang van schoolverlaters van het speciaal onderwijs in de sociale werkvoorziening stagneert. Daardoor ontstaan te lange wachtlijsten en dreigen de in het onderwijs aangeleerde vaardigheden verloren te gaan. Er moeten voorzieningen worden getroffen om deze schoolverlaters voor te bereiden op een plaats in de sociale werkvoorziening en hun verworven vaardigheden te doen behouden. Deze kunnen het beste worden aangehaakt bij de sociale werkplaatsen.

2.5 BEGROTINGSBELEID

ALGEMEEN

Na de praktijk van de afgelopen jaren, waarin grote begrotingsoverschrijdingen (WIR, VUT, Onderwijs en Volkshuisvesting) de budgettaire besluitvorming ernstig verstoorden, is het stellen van duidelijke budgettaire spelregels voor de komende periode geboden. D66 kiest daarbij als uitgangspunt de regel, dat overschrijdingen van gebudgetteerde uitgaven ook binnen de uitgaven hetzij van hetzelfde departement, hetzij als algemene ombuigingstaakstelling gecompenseerd dienen te worden. Daarbij geldt, dat overschrijdingen van openeinde-regelingen (zoals IHS, studiefinanciering, sociale uitkeringen) mogen worden weggestreept tegen meevallende uitgaven in andere openeinde-regelingen. Mocht er per saldo van een overschrijding sprake zijn, dan zal over de wijze van compensatie moeten worden besloten; ombuiging of verhoging van inkomsten. Hiervoor kan geen algemene regel worden opgesteld.

FINANCIERINGSTEKORT

D66 wil het financieringstekort in de periode 1990-1994 met 2% van het netto nationaal inkomen terugdringen en de collectieve lastendruk gelijk houden. Terwille van een beter beheersbare budgettaire besluitvorming wil D66 de tekortnormering in de komende kabinetsperiode meer baseren op trendmatige uitgangspunten ten aanzien van belasting- en aardgasinkomsten. Dit houdt in dat, wanneer in een bepaald jaar de belasting-, aardgasinkomsten mee- of tegenvallen ten opzicht van de ramingen, dit mag leiden tot een lager, resp. een tijdelijk hoger financieringstekort. Voor tegenvallende inkomsten hoeft dan dus niet direct extra te worden omgebogen, terwijl meevallende inkomsten niet mogen worden gebruikt voor extra uitgaven, maar zullen leiden tot een verdere tekortreductie.

Voor de financiële verantwoording van het verkiezingsprogramma voor 1989-1993 zij verwezen naar hoofdstuk 6.

2.6 FISCALE AANGELEGENHEDEN

2.6.1 Loon- en inkomstenbelasting

OORT

D66 heeft in grote lijnen ingestemd met de voorstellen voor belastingvereenvoudiging en -verlaging (n.a.v. commissie-Oort), maar blijft zich verzetten tegen de zeer ingewikkelde voorstellen tot beperking van de aftrekbaarheid van bepaalde beroepskosten.

Afschaffing wordt bepleit van de dubbele basis-aftrek voor alleenverdieners voor de generatie die in of na 1990 18 jaar wordt, en tegelijk daarmee een verhoogde verzorgingstoeslag voor die-zelfde generatie (zie 2.3.2).

ALLEENSTAANDEN

Aan alleenstaanden moet compensatie worden geboden voor de inkomensachteruitgang die voor hen vanaf 1990 zal optreden als gevolg van het vervallen van de alleenstaandentoeslag. Deze compensatie moet worden gevonden op andere, niet-fiscale terreinen, waar van alleenstaanden een overmaat aan solidariteit wordt gevraagd: ziektekosten, verzekeringen, pensioenen en gezinsverzorging.

VEREENVOUDIGING

Een studie is wenselijk naar een verdergaande vereenvoudiging van de loon- en inkomstenbelasting, waarvan de eventuele opbrengst kan worden gebruikt voor de verlaging van de tarieven. In ieder geval moet de onwerkbare beperking van de aftrekbaarheid van de beroepskosten, bijwonen van congressen, seminars en aanschaf van apparatuur zoals tekstverwerkers ongedaan worden gemaakt.

BELASTINGVERLAGING

Verdere belastingverlaging, gefinancierd uit de algemene middelen heeft thans geen prioriteit, gezien de extra overheidsuitgaven die in de komende jaren nodig zijn voor het milieu, het onderwijs en voor de versterking van de infrastructuur, met name het openbaar vervoer.

BASISAFTREK

D66 wil de basisaftrek in de loon- en inkomstenbelasting omvormen tot een gelijk, vast bedrag voor alle belastingplichtigen. De daaruit resulterende opbrengst kan worden gebruikt voor verlaging van de tarieven. Het bestaande inkomensbegrip moet verder worden gestroomlijnd en vereenvoudigd. In dit kader moet ook de wenselijkheid en de mogelijkheid van de invoering van een vermogenswinstbelasting worden onderzocht.

HEFFING

Met de gecombineerde heffing van loon- en inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen wordt ingestemd, maar deze beide bestanddelen moeten wel duidelijk herkenbaar blijven en dus niet verder worden geïntegreerd.

WINSTDELING

D66 is voorstander van fiscale stimulering van regelingen voor winstdeling, bij voorkeur in de vorm van aandelen of aandelen-opties.

2.6.2 Vennootschapsbelasting, BTW en accijnzen

BEROEPSKOSTEN

De ingewikkelde en vaak willekeurige bepalingen die voor de aftrekbaarheid van beroepskosten voor de winstbepaling zijn ingevoerd moeten worden herzien. Sommige beroepskosten moeten vanuit een oogpunt van vereenvoudiging bij de winstbepaling voor 100% i.p.v. voor 75% in aanmerking worden genomen, zoals kantinevoorzieningen en bezoek aan congressen. Om misbruik tegen te gaan dient in die gevallen een verzwaarde bewijslast te worden ingevoerd.

HARMONISATIE

Bij de vaststelling van de BTW-tarieven en de accijnzen wordt veel belang gehecht aan het streven naar fiscale harmonisatie in de EG met het oog op de interne markt in 1992. De Regering moet zich inzetten voor het onderbrengen in het verlaagde BTW-tarief van specifieke sectoren van arbeidsintensieve dienstverlening (onderhoud in en rond de woning, kappers, horeca), de woningbouw en de culturele sector. Zowel de bestrijding van de werkloosheid als de fraudebestrijding zijn daarmee gediend. In verband met de eisen die de duurzame ontwikkeling stelt, bepleit D66 een verhoging van het BTW-tarief op energiedragers en bestrijdingsmiddelen.

FRAUDEBESTRIJDING

Bestrijding van fraude met de belastingen en de sociale zekerheid moet worden voortgezet. In dit kader dient Nederland het multilateraal bijstandsverdrag over fraudebestrijding bij belastingen van de OESO/Raad van Europa te ondertekenen. Tevens pleit D66 ervoor de bestrijding van het oneigenlijk gebruik ook op het brede terrein van de overheidssubsidies te intensiveren. Eenvoudige en doorzichtige regelgeving en aanscherping van de controle op overheidssubsidies vormen daartoe de meest doeltreffende instrumenten.

2.7 DEMOCRATISERING

De democratie moet ook in de particuliere en semi-overheidssector gestalte krijgen. Zo moet in de bedrijven uiteindelijk een doeltreffende medebeslissingsbevoegdheid worden toegekend aan de werknemers ten aanzien van de hoofdlijnen van het ondernemingsbeleid.

De ondernemingsraden moeten daartoe worden versterkt door uitbreiding van hun bevoegdheden en uitgebouwd door invoering van vormen van directe democratie. Nagegaan moet worden op welke wijze het werkoverleg, als onderdeel van de vernieuwde personeelsvertegenwoordiging, met wettelijke waarborgen kan worden omkleed, opdat het afleggen van verantwoording door de leiding aan de betrokken werkeenheden wordt vastgelegd.

Wettelijk moet worden geregeld dat in de structuurvennootschappen de ondernemingsraad een gelijke invloed krijgt op de benoeming van de Raad van Commissarissen als de aandeelhouders.

De totstandkoming van bedrijfsvormen met beslissingsrecht voor de werknemersgroep moet worden bevorderd door het wegnemen van enkele bestaande belemmeringen. Het is wenselijk te onderzoeken of naast de cooperatieve bedrijfsvorm hiervoor een juridisch meer geschikte vennootschapsvorm kan worden ontwikkeld. Daarnaast moeten de fiscale regels voor de overdracht van bestaande bedrijven aan de werknemers, alsmede de mogelijkheden van kredietverlening aan deze bedrijven worden verbeterd.

Hoofdstuk III Sociaal cultureel beleid

3.1 ONDERWIJS

3.1.1 Algemeen

ALGEMEEN

Het onderwijs staat onvoldoende toegerust voor een steeds zwaardere taak. De arbeidsmarkt en de samenleving als geheel stellen hogere en meer veranderlijke eisen. Maatschappelijke ontwrichting en achterstand weerspiegelen zich in de school en nemen er de gedaante aan van onderwijsproblemen. Vastlopers en uitvallers worden talrijker. De vraag naar onderwijs neemt gelukkig toe, maar het aanbod houdt daarmee niet meer vanzelfsprekend gelijke tred. Onderwijsgeevenden staan vaak onder hoge druk en zien hun maatschappelijke positie en verdere scholingskansen achteruitgaan. In weerwil van de grote inzet van zeer velen in het onderwijs dreigt door dit alles gevaar voor de kwaliteit. En handhaving van een kwaliteitsstandaard in het onderwijs op alle niveaus en voor alle leerlingen is een levensvoorwaarde voor een land als het onze.

De regering heeft in de afgelopen jaren in twee opzichten de problemen voor het onderwijs vergroot. In de eerste plaats door overhaaste en ondoordachte bezuinigingspogingen. In de tweede plaats door even overhaaste en ondoordachte regelgeving: een stroom van veel te gedetailleerde circulaire, grootscheepse blauwdrukken die onvoldoende geworteld bleken in de praktijk, en een onzorgvuldigheid die - hoogst ongewoon in ons staatsbestel - verschillende keren het uitdrukkelijke misnoegen van de rechter heeft gewekt.

Dit alles heeft in het onderwijs onrust en een zekere moedeloosheid veroorzaakt, een gebrek aan vertrouwen ook in de overheid als gangmaker van de noodzakelijke zelfvernieuwing van het onderwijs. Dit vertrouwen moet door de overheid worden hersteld, omdat onrust, moedeloosheid en wantrouwen anders zelf een deel worden van het steeds groeiend probleem.

Twee dingen zijn daartoe nodig. In de eerste plaats moet het bezuinigingsbeleid plaatsmaken voor investeringsbeleid, sober, maar met oog voor het feit dat vaak de kosten voor de baat uitgaan. In de tweede plaats moet nu een herstel-en vernieuwingsbeleid worden gevoerd dat oplossing van concrete knelpunten voorrang geeft boven alomvattende plannen voor verandering van inhoud en structuur.

D66 acht de vrijheid van onderwijs hoog. Deze wordt onvoldoende gegarandeerd door de historisch gegroeide en inmiddels verstarde zuilen-structuur. De dragers van de vrijheid zijn de leerlingen en hun ouders, de vormgevers ervan zijn de onderwijsgeevenden. Alleen vanuit die visie kan vruchtbaar worden gewerkt aan handhaving en verbetering van de wezenlijke kwaliteit van het onderwijs.

De overheid moet zich beperken, maar zich in haar beperking sterk tonen. Ze moet de wettelijke verantwoordelijkheden ordenen en de financiële ruimte scheppen voor goed onderwijs, zij mag en moet eisen van deugdelijkheid formuleren en de kwaliteit bewaken in algemene zin, zij moet wezenlijke waarden garanderen: toegankelijkheid, veelvormigheid, geestelijke vrijheid, gelijkberechtiging en verdraagzaamheid.

3.1.2 Kwaliteit en vernieuwing

ONDERWIJSGEVENDEN

Goed onderwijs staat of valt met de mensen die het onderwijs geven. Hun hoofdrol moet weer voluit worden erkend, ook bij het opzetten en invoeren van vernieuwingen. Zij moeten in staat worden gesteld te voldoen aan de snel wisselende en steeds hogere eisen, die vanuit de samenleving gesteld worden. Her- en bijscholing dient een gewoon onderdeel van de beroepsuitoefening te worden, Functie- en beloningsstructuur moeten zo worden aangepast dat het docentenberoep weer kan concurreren met andere beroepen die een vergelijkbaar opleidingsniveau vergen.

De opleidingen moeten worden verbeterd, o.m door invoering van praktijkgerichte en gedifferentieerde programma's, ook op het terrein van schoolmanagement en -bestuur. De ARBO-wetgeving, waaronder bedrijfsgezondheidszorg, moet volledig van toepassing worden verklaard op het onderwijs.

KWALITEIT ALS PROCES

Onderwijs blijft alleen goed als het zich permanent vernieuwt in antwoord op de veranderende samenleving. Dit vernieuwingsproces moet plaatsvinden in vrijheid. Het moet door de overheid worden gestimuleerd en op zijn resultaten gecontroleerd, maar niet gedetailleerd opgelegd. Voor de controle op de inhoudelijke kwaliteit en de doeltreffendheid van de kennisoverdracht is een systeem van globale eindtermen nodig. Voor de daaraan voorafgaande schoolperiode wordt een versterkte inspectie en een vloeiend systeem van schoolwerkplannen en educatieve verslagen bepleit.

In het kader van een in te stellen examenraad moeten periodiek en systematisch studies worden ondernomen naar noodzaak en doeltreffendheid van bepaalde kennisgebieden, onderwijsdoelstellingen en curricula. Bij nieuwe of sterk veranderde kennisgebieden moet de overheid het produceren van leermethoden gericht bevorderen en door een stelsel van premies de invoering van de nieuwe kennisgebieden in het onderwijs stimuleren. Vervolgopleidingen c.q. beroepsvelden moeten meer worden betrokken bij besluitvorming over de kwaliteitseisen van de examens.

AANDACHTSGEBIEDEN

Onderwerpen die aanhoudend bijzondere aandacht verdienen in het inhoudelijk vernieuwingsproces zijn volgens D66, naast de veranderlijke eisen van de arbeidsmarkt, de ontwikkeling van milieubewustzijn, sociaal verstand en cultureel

beseft. De consequenties van de met ingang van 1990 aan de orde komende zelfstandigheid van vrouwen en van de individualisering moeten meer dan tot dusver onder ogen worden gezien, evenals die van de snel voortschrijdende internationalisering en die van de informatierevolutie. Het onderwijs in vreemde talen dient meer prioriteit te krijgen. Er is dringend behoefte aan een gerichte inspanning om alle permanente ingezetenen van buitenlandse herkomst, jong of oud, die beheersing van het Nederlands bij te brengen die nodig is om in onze samenleving te kunnen functioneren (zie 3.5.2). Anderzijds dienen autochtone jongeren bewust te worden gemaakt van problemen in de sfeer van racisme en discriminatie.

ONDERSTEUNING

De structuur van de onderwijsondersteuning moet worden herzien. Op regionaal niveau dienen de functies van externe ondersteuning, opleiding en herscholing gebundeld en geconcentreerd te worden. Een gedeelte van de ondersteuning moet worden overgeheveld naar de uitvoerende instelling. Daarnaast moeten instellingen de mogelijkheid krijgen een beroep te doen op ondersteuning uit de particuliere sector.

3.1.3 Bestuurlijke aspecten

VERLANGD ONDERWIJS

Leerlingen en ouders zijn de werkelijke dragers van de grondwettelijke onderwijsvrijheid. De onderwijswetgeving moet zodanig worden herzien dat hun feitelijke voorkeuren en behoeften, ook die van onderwijskundige en pedagogische aard, het uitgangspunt bij uitstek zijn bij de planning en fusie van instellingen. De bijzondere instelling dient haar identiteit inhoudelijk tot uiting te brengen, o.a. in het werkplan en in het educatief verslag.

De garanderende overheidsverantwoordelijkheid voor verlangd openbaar onderwijs mag door allerlei fusie-ontwikkelingen en schaalvergrotingen niet verwateren. Juist in een multiculturele samenleving is de zorg voor goed openbaar onderwijs als ontmoetingsplaats van groot belang.

In de financiering van het onderwijs is een bevoordeling van het bijzonder onderwijs gesloten. Het openbaar bestuur is verplicht elke extra investering in het openbaar onderwijs ook aan het bijzonder onderwijs te geven. Omgekeerd geldt deze verplichting niet. Om deze ongelijkheid op te heffen dient deze verplichting zo te worden gewijzigd dat een reële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs wordt bereikt.

AUTONOMIE EN MEDEZEGGENSCHAP

De instellingen moeten waar mogelijk zelfstandiger worden. Daartoe moet het management worden versterkt. Alleen zo kan veel gedetailleerde regelgeving worden afgeschaft op het gebied van onderwijsinrichting, materiële middelen en personeelsvoorziening - uiteraard met behoud van basisgaranties. Deze ontwikkeling zal nopen tot versterking van de inspectie, maar maakt een forse afslanking van de rest van het departement mogelijk.

In de uit te bouwen Wet Medezeggenschap Onderwijs moet de positie van ouders en leerlingen verstevigd worden. De bestuurlijke democratisering in het bijzonder- en openbaar onderwijs moet worden verbeterd.

D66 is voor opheffing van de dubbelrol van de gemeenten bij het openbaar onderwijs. Er moet een nieuwe bestuurlijke constructie komen, die de overige

kenmerken van het openbaar onderwijs onverlet laat. Te denken valt aan bestuurscommissie ex art.61 van de Gemeentewet.

Indien een school een monopoliepositie inneemt in een gebied dient de overheid in dat gebied er niet alleen op toe te zien dat alle kinderen worden toegelaten, maar ook dat alle betrokkenen zich vertegenwoordigd kunnen weten op alle niveaus van de school (cursisten, personeel, bestuur).

DECENTRALISATIE

D66 blijft voorstander van een decentralisatie van taken naar provincie en gemeenten; wel dient voorkomen te worden dat per saldo de bureaucratie binnen de overheid als geheel toeneemt.

Een zekere landelijke sturing ten behoeve van de emancipatie van groeperingen in een achterstand-situatie en van inhoudelijke vernieuwing blijft nodig. Binnen dit globale kader dient de besteding van onderwijsstimulerings- en vernieuwingsgelden een zaak van de gemeenteraad en scholen zelf te zijn. De gemeentelijke coördinatie moet bevorderen dat het onderwijsachterstandenbeleid wordt ingepast in één algemeen emancipatiebeleid.

3.1.4 Basis, - speciaal- en voortgezet onderwijs

BASIS VERSTERKEN

Het gat dat door de bezuinigingen van de laatste jaren in de kwaliteit van het basisonderwijs is geslagen, moet worden gedicht. De vierjarigenmaatregelen, waarbij vierjarigen een lager wegingspercentage wordt toegemeten, moeten worden opgeheven. Het reguliere onderwijs moet in de gelegenheid worden gesteld kinderen met leermoeilijkheden zoveel mogelijk zelf op te vangen, al of niet met speciale ambulante ondersteuning. Alleen zo kan de groei van het speciaal onderwijs worden afgeremd en omgebogen. Plaatsing in het speciaal onderwijs moet gecoördineerd worden in kleine regio's, op basis van reële samenwerking tussen de betrokken scholen.

KLEINE SCHOLEN

De basisschool in kleine kernen heeft een niet te onderschatten sociaal-culturele betekenis. D66 wil dan ook de basisschool in kleine kernen handhaven.

VOORTGEZET ONDERWIJS

De gedachte van een meer uitgebreide basisvorming voor alle leerlingen dan thans in het basisonderwijs wordt gegeven blijft D66 aanspreken, maar het thans voorliggende wetsvoorstel Basisvorming stuit op overwegende praktische en principiële bezwaren. Het probleem van wat voor de zwakkere leerlingen haalbaar en wenselijk is moet eerst worden opgelost. Versterking van de positie van het lager beroepsonderwijs en de MAVO als volwaardige opleidingen verdient voorrang.

In het algemeen dient in het voortgezet onderwijs gestreefd te worden naar een overzichtelijk geheel van reële mogelijkheden voor de leerling, dat doorstroming wel toelaat, maar niet tot nodeloos lange omwegen leidt. De introductie van een breed geïntereerd en gedifferentieerd lyceum in het voorbereidend hoger onderwijs kan de kwaliteit daarvan versterken. In ieder geval moet de positie van het HAVO op korte termijn heroverwogen worden, aangezien de aansluiting met

het HBO aan slijtage onderhevig blijkt. Zelfstandige gymnasia kunnen blijven bestaan.

Naast wiskunde en één vreemde taal dient ook één maatschappijvak verplicht te worden gesteld in het eindexamenpakket.

BEROEPSONDERWIJS

De sectorvorming en vernieuwing in het middelbaar beroepsonderwijs moeten worden doorgezet. De samenhang met het overige beroepsonderwijs, waaronder het cursorisch beroepsonderwijs en het leerlingenwezen, dient te worden versterkt, maar zonder vooropgezette bezuinigingsdoelstelling.

3.1.5 Volwasseneneducatie

Er moet verder worden gewerkt aan een stelsel van volwasseneneducatie, dat voldoet aan eisen van algemene bereikbaarheid, betaalbaarheid, samenhang en kwaliteit. De overheid moet hier algemene regels stellen. Er moet worden gestreefd naar flexibele leerwegen en een regelmatige afwisseling van arbeid en scholing (wederkerende educatie). De overheid heeft daarnaast de bijzondere plicht, in aanvulling op de markt voorzieningen te treffen voor de basiseducatie, met name op de cursussen Nederlands voor etnische minderheden en op cursussen voor langdurig werklozen. Kinderopvang dient ook ten behoeve van en in combinatie met volwasseneneducatie te worden gerealiseerd.

3.1.6 Hoger onderwijs en onderzoek

AUTONOMIE EN KWALITEIT

De laatste jaren is, in weerwil van herhaalde Bezuinigingsingrepen een proces van verzelfstandiging van de instellingen van hoger onderwijs op gang gekomen dat met kracht moet worden voortgezet. Het wetsvoorstel waarin deze lijn wordt uitgewerkt en vastgesteld moet snel zijn beslag krijgen. Gewaakt moet worden tegen nieuwe ad hoc regelgeving langs de achterdeur.

Een verdere uitbouw van een stelsel van kwaliteitszorg is in het hele hoger onderwijs van groot belang, maar dit is primair een zaak van de instellingen zelf. Die alleen kunnen borg staan voor de kwaliteit van hun produkt. De overheid moet zich beperken tot toezicht op de wijze waarop hieraan door de autonome instellingen wordt vormgegeven.

ASSISTENTEN IN OPLEIDING

In het kader van bezuinigingen is in het wetenschappelijk onderzoek de nieuwe rang van AIO geïntroduceerd. Gezien de belangrijke plaats die deze nieuwe structuur inneemt in het wetenschappelijk onderzoek dient op basis van adequate evaluatie van dit systeem voortzetting, c.q. aanpassing van dit systeem plaats te vinden. Nodig is in ieder geval dat elke AIO-plaats een duidelijke sponsor kent - uit overheid of bedrijfsleven - die het verlangde perspectief kan bieden en dat de student-status bepalend is voor de rechtspositie.

DIFFERENTIATIE

Door verminderde regelgeving neemt de differentiatie in het onderwijs vermoedelijk toe, er ontstaan concurrentieverhoudingen tussen de instellingen en

de samenwerking met het bedrijfsleven neemt toe. In een dergelijke marktsituatie moeten de instellingen ook de vrijheid hebben als ondernemingen te opereren en b.v. voor hun investeringen kunnen lenen op de kapitaalmarkt. Dit betekent niet dat alle instellingen ook in staat gesteld moeten worden alle studierichtingen aan te bieden. D66 pleit voor een verdergaande samenwerking van instellingen van hoger onderwijs, zodat er clusters van instellingen ontstaan die als cluster in staat worden gesteld een volledig pakket aan te bieden en het land redelijk overdekken. In dit licht is samenwerking van WO en HBO wenselijk.

FUNDAMENTEEL ONDERZOEK

Het ondernemingsgewijs opereren van de instellingen mag niet tot gevolg hebben dat de aandacht in het wetenschappelijk onderzoek bepaald wordt door gewin op de korte termijn. De afgelopen jaren zijn de uitgaven voor het onderzoek relatief gedaald, alhoewel lang niet zo sterk als voor het onderwijs. De bezuinigingen hebben geleid tot een uitholling van de infrastructuur (bijvoorbeeld apparatuur, overige lasten). Hiervan hebben vooral het fundamentele onderzoek en het onderwijs te lijden gehad. Het inlopen van de achterstand vergt investeringen. De veertien Nederlandse universiteiten behoeven overigens niet in alle disciplines allemaal voor fundamenteel onderzoek te worden uitgerust. D66 is voorstander van specialisatie.

BEKOSTIGING

Er zal een groot beroep op het zelfregulerend vermogen van de gezamenlijke instellingen gedaan moeten worden om een onderwijsaanbod en een onderzoeksinspanning van internationaal niveau efficiënt te realiseren. Onder die voorwaarde dient de Nederlandse samenleving bereid te zijn daarvoor voldoende middelen ter beschikking te stellen. Het bekostigingsstelsel dient dus voldoende prikkels te bevatten voor het leveren van kwaliteit en moet voldoende zijn om de Nederlandse positie in Europa en daarbuiten op het terrein van wetenschap en techniek te handhaven en waar nodig te verbeteren.

De overheid dient meer geld te investeren in het tweede-faseonderwijs ten behoeve van capaciteitsuitbreiding en ten behoeve van een minder eenzijdige nadruk op alleen voor het bedrijfsleven direct relevante (delen van) vakgebieden. De postdoctorale beroepsopleidingen in beginsel betaald door de toekomstige afnemers/werkgevers (uit overheid en bedrijfsleven) moeten worden gefinancierd conform de vraag uit de markt. Als deze vraag niet koopkrachtig genoeg is, maar de maatschappelijke behoefte duidelijk is, dan dient de overheid te ondersteunen.

STIMULEREN EN VERWIJZEN

Het volgen van hogere opleidingen, ook door meisjes en door etnische minderheden, moet worden gestimuleerd. Goede voorlichting is van groot belang. Slechts onder die voorwaarde kan het VWO-diploma algemeen toegangsbewijs voor het hoger onderwijs blijven. Veel aandacht zal van de instellingen moeten worden gevraagd voor selectieve, maar vooral ook de verwijzende functie van de propaedeuse. Universiteiten zullen daarnaast meer moeten worden betrokken bij besluitvorming over kwaliteitseisen van het VWO-examen.

VERSTERKING VRAAGZIJDE

Aan de vraagzijde heeft de positie van de studenten versterking. Een middel daartoe kan een voucher-systeem zijn, dat de individuele student een beperkt

leerrecht geeft, waarmee hij zich op de markt van het hoger onderwijs een onderwijs-pakket verwerft. Voorwaarden voor zo'n markt zijn: (1) modularisering van het hoger onderwijs en (2) een betrouwbare instantie die de studenten objectieve produktinformatie kan verschaffen over de diverse leveranciers op de hogeronderwijsmarkt. Zonodig moeten deze voorwaarden bij wet worden geregeld.

STUDIEFINANCIERING

Door de overhaaste invoering en de onmiddellijk daarop volgende bezuinigingspogingen heeft het stelsel van studiefinanciering geen eerlijke kans gekregen. Ter vereenvoudiging denkt D66 aan een systeem dat los staat van het ouderinkomen en dat naast de basisbeurs meer steunt op leningen die onder goede en gegarandeerde sociale voorwaarden worden afgelost. Er moet een overzichtelijke relatie worden gelegd met het stelsel van sociale voorzieningen voor dezelfde leeftijdscategorie (zie 2.4.3).

3.2 CULTUUR

Het behoort tot de Nederlandse cultuur om de Nederlandse cultuur en taal te onderschatten. Dit kan ons in Europa opbreken. Onze bijdrage aan de rijk geschakeerde Europese cultuur zal meer waarde hebben naarmate wij meer onszelf zijn. Samenwerken met de Vlamingen, vanwege ons gezamenlijk belang van handhaving van onze taal, is noodzakelijk.

Het cultuurbeleid gaat uit van de vrijheid van expressie. De overheid beschermt deze en zorgt dat er voldoende ruimte is voor het scheppen en publiek maken van waardevolle ervaringsmogelijkheden op het gebied van kunst en cultuur.

Een levendige vrije markt voor cultuurgoederen met gretige afnemers en eventueel sponsors is de beste grondslag voor een bloeiende kunst. Verdere verbreiding van de culturele artistieke belangstelling is hierbij een voorwaarde. De overheid heeft een taak in het stimuleren van die belangstelling en het versterken van de infrastructuur via onderwijs, kunstzinnige vorming, amateuristische kunstbeoefening, bibliotheek- en artotheekwerk.

ROL OVERHEID

De overheid dient zorg te dragen voor een zorgvuldige handhaving van het auteursrecht bij de nieuwe ontwikkelingen die de markt voor cultuurgoederen kenmerken. Het leenrecht voor schrijvers hoort hier toe.

Waar de markt te hoge financiële drempels dreigt op te werpen voor het deel hebben aan culturele en artistieke evenementen, dient de overheid de toegankelijkheid daarvan te bevorderen.

Rechtstreekse overheidssteun aan kunst en cultuur is geboden waar wat van waarde is zich op de markt niet redden kan.

De overheid laat zich bij de beoordeling van die waarde door deskundigen adviseren en treedt niet rechtstreeks in kwaliteitsafwegingen ten aanzien van afzonderlijke kunstenaars en kunst-instellingen: wel blijft zij zelf uiteindelijk voor de toedeling van overheids gelden verantwoordelijk. Een sterke en gezaghebbende Raad van de Kunst in combinatie met een fondsenstructuur voor steun aan de scheppende kunsten biedt hiertoe de ruimte en wordt vooral om die reden wenselijk geacht.

Het beleid ten aanzien van de hedendaagse beeldende kunst dient gericht te zijn op het werkzaam blijven van een brede en gevarieerde groep kunstenaars. In dat verband is een eenvoudige voorziening voor beroepskosten van blijvend belang, met één loket op gemeentelijk niveau.

CULTUREEL ERFGOED

Het behoud van ons cultureel erfgoed zal de komende jaren sterker onze aandacht vragen. Films, foto's, boeken, archieven, beeld- en geluidsbanden, schilderijen, produkten van industriële vormgeving en monumenten (zowel de traditionele als de jongere bouwkunst) van soms grote cultuurhistorische waarde dreigen verloren te gaan wanneer niet op korte termijn maatregelen worden getroffen. Deze achterstanden dienen zo snel mogelijk te worden ingelopen. Hiervoor zijn extra middelen nodig.

MUSEA

Grote culturele instellingen, in het bijzonder musea, verdienen een eigen beleidsruimte, bij voorkeur vastgelegd in een statuut, die de relatie tot de overheid en eventueel andere financiers bepaalt ongeveer zoals een redactiestatuut de relatie tussen redactie en directie bij een krant. Op deze wijze kunnen ook de rijksmusea op enige afstand van de rijksoverheid worden geplaatst. In de eigen beleidsruimte van de instelling past de mogelijkheid van verkoop van werken ten behoeve van de collectievorming, mits die werken in openbaar bezit blijven en ook overigens aan vooraf geformuleerde eisen van zorgvuldigheid is voldaan. Rijksmusea worden één dag per week voor het publiek gratis opengesteld.

DECENTRALISATIE

Niet alleen het Rijk, ook de provinciale en gemeentelijke overheden hebben een taak bij het bevorderen van een bloeiend kunstleven en dienen daartoe ook financieel de ruimte te krijgen. De bezuinigingen in de afgelopen reeks van jaren hebben kunst en cultuur onder grote druk gezet. D66 acht het wenselijk dat ook op dit terrein zoveel mogelijk zo dicht mogelijk bij de burgers gebeurt. Gemeenten met veel culturele voorzieningen, die derhalve een bovengemeentelijke taak hebben terzake, moeten via een verfijningsregeling extra middelen uit het Gemeentefonds krijgen.

3.3 MEDIA

OVERHEID

Het Nederlandse omroepbestel maakt een stormachtige ontwikkeling door. Nederlandse commerciële televisie is bezig tot stand te komen, niet binnen het kader van de mediawet, maar daarbuiten door stations als TV-10 en Véronique, die gebruik maken van satellieten en zich daardoor grotendeels aan de greep van de Nederlandse wetgever onttrekken.

D66 vindt dat een bewijs van armoede voor de Nederlandse politiek, die er na jaren van discussie niet in is geslaagd de commercie een plaats binnen het bestel te geven. Ten onrechte heeft de politiek de sturing van het omroepbeleid feitelijk uit handen gegeven, deels door het aan de omroepen over te laten, dus door niet te beslissen.

COMMERCIELE TV EN RADIO

D66 heeft geen bezwaar tegen commerciële televisie en radio. Ons oorspronkelijk publieke bestel is een wazige mengvorm geworden van identiteit en commercie. Het is beter die twee weer te ontvlechten, zodat naast commerciële omroep ook een werkelijk publieke omroep behouden blijft.

EUROPESE REGELGEVING

De thans door commerciële satellieten ontstane situatie is nauwelijks meer om te keren, noch met juridische, noch met politieke middelen. Dat betekent dat het commerciële deel van de Nederlandse omroep zich verder zal ontwikkelen, niet in het kader van de mediawet, maar in het ruimere kader van de Europese regelgeving, die overigens door Nederland onderschreven dient te worden.

MEDIAWET

Dit vereist op korte termijn een fundamentele herbezinning op taak en reikwijdte van de mediawet. Nodig is thans een mediawet die de pretentie opgeeft het kader te zijn voor alle op Nederland gerichte omroep maar die zich beperkt tot garanties voor de positie van de publieke omroep. Die garanties zijn niet langer te geven in de vorm van gedetailleerde verboden en programmavoorschriften, doch moeten de vorm aannemen van regels omtrent stimulering en financiering van de publieke omroep.

PUBLIEKE OMROEP

D66 kiest voor het instandhouden van een Nederlandse publieke omroep. Een dergelijke omroep zal zo moeten worden ingericht dat het publieke karakter ook voor de verdere toekomst wordt gegarandeerd. Deze hoofdgedachte kan op verschillende manieren worden uitgewerkt. De volgende uitwerking biedt thans het meeste perspectief:

OMROEPVERENIGINGEN

Tenminste één TV-net wordt toegewezen aan niet-commerciële omroepverenigingen met een ledental boven een bepaald minimum. Aan die omroepverenigingen wordt een onderling gelijke zendtijd gegarandeerd over een meerjarige periode (5-jarige concessie).

NOS

Eén TV-net wordt toegewezen aan de NOS, die gaat functioneren als zelfstandig programmerende nationale omroep. Daartoe wordt de NOS bestuurlijk losgekoppeld van de overige omroepen.

FINANCIERING

Het publieke Nederlandse bestel dient voor meer dan de helft te worden gefinancierd uit de omroepbijdragen en voor de rest uit reclame in een STER-constructie. Wil de kwaliteit van de publieke omroep gewaarborgd blijven dan ligt verlagings van de omroepbijdrage niet voor de hand, eerder het tegendeel.

De koppeling tussen het abonnement op een omroepblad en het lidmaatschap van een omroepvereniging moet vervallen, evenals het wettelijk auteursrecht op de omroepprogrammagegevens.

LOKALE OMROEP

D66 kiest voor lokale omroep en wijst het huidige systeem van omroepfinanciering van de provincies af. Lokale omroep moet ruimte krijgen om nieuwe inkomstenbronnen aan te boren, zoals inkomsten uit omroepmiddelen en reclame. De lokale programma's kunnen met nationale programma's worden aangevuld. Tegen het toelaten van dag- en nieuwsbladen tot lokale omroep bestaat geen bezwaar.

REDACTIESTATUUT

Juist in een periode van schaalvergroting bij de gedrukte media moet de positie van de redacties t.o.v. de kapitaalverschaffers worden versterkt. Het redactiestatuut moet een wettelijke basis krijgen, niet alleen bij de gedrukte media, maar ook bij de omroep.

D66 vindt dat moet worden gestreefd naar het aansluiten van elk huishouden op de RTV-kabel, al dan niet geïntegreerd met andere telecommunicatie-mogelijkheden.

GEZONDHEIDSZORG

3.4.7 Algemeen

KEUZEN

Mensen worden ouder, en dus zijn er meer oude mensen. Die vergrijzing is mede te danken aan de sterk verbeterde gezondheidszorg, maar die zorg komt er nu zelf door in de klem. Ons medisch kunnen neemt nog steeds toe - maar de kosten ook. Dat dwingt tot het maken van moeilijke keuzen. Niet alles wat technisch kan is wijs om te doen. Bovendien: hoever zijn we bereid te gaan in het betalen van alles wat mogelijk is. En hoe verdelen we de zorg en de lasten van de zorg? Bijzondere aandacht vraagt ook de positie van alle werknemers in de gezondheidszorg. Hun werk vergt meer kennis en ervaring dan vroeger, de werkdruk neemt toe, maar hun beloning voor dit verantwoordelijke en zware werk blijft ver achter. Daar moet iets aan gebeuren (zie 2.3.2).

VERANTWOORDELIJKHEID

De zorg voor de volksgezondheid is een gemeenschappelijke taak van overheid, maatschappelijke organisaties en burgers. De overheid zorgt in het bijzonder voor een stelsel van voorzieningen dat voldoet aan de eisen van kwaliteit, toegankelijkheid, betaalbaarheid en rechtszekerheid. De aanbieders van de zorg dienen zich te richten op de consument en de doelmatigheid. De burger maakt zelf uit wat gezondheid voor hem of haar inhoudt, maar mag wel aangesproken worden op zijn verantwoordelijkheid voor eigen gezondheid.

ZIEKTEKOSTENVERZEKERING

D66, dat sinds lang pleit voor een verplichte ziektekostenverzekering, waarin het onderscheid tussen particulier en ziekenfondsverzekerde vervalft, gaat in grote lijnen accoord met de voorstellen van de commissie-Dekker voor een stelselherziening.

ROKEN

De wettelijke bescherming van niet-rokers tegen passief roken volgens de Tabakswet, die thans geldt in openbare gebouwen, gezondheidszorginstellingen en sportlokaliteiten, moet worden uitgebreid ten behoeve van de werknemers in het bedrijfsleven.

ALCOHOL

Het aantal probleemdrinkers is vele malen hoger dan het aantal verslaafden aan andere drugs. Alcoholverslaving is een belangrijk volksgezondheids- en maatschappelijk probleem. D66 staat derhalve een actief alcoholmatigingsbeleid voor. Preventie verdient daarbij een hoge prioriteit. Een versterking van de voorlichting en een beperking van reclame voor alcohol op radio en televisie is nodig.

DRUGS

De maatschappelijke consequentie van eventuele legalisering van hard drugs zijn thans niet te overzien. Daarom mag medische verstrekking alleen plaatsvinden op experimentele basis (4.5.1)

VOORLICHTING

Het preventief gezondheidsbeleid verdient meer aandacht. In dat licht is een gedegen gezondheidsvoorlichting en -opvoeding noodzakelijk. Die kan een extra impuls krijgen door een informatief jaarverslag over de gezondheidstoestand in ons land.

Preventie betekent ook onderzoek naar de maatschappelijke factoren in het ontstaan van ziekten.

3.4.2 Zorgvoorzieningen en de consument

BASISVERZEKERING

D66 pleit reeds lang voor een algemene verplichte ziektekostenverzekering, waarin het onderscheid tussen particulier en ziekenfondsverzekerde vervalft en gaat in grote lijnen akkoord met de voorstellen voor een stelselherziening. Er dient een algemene verplichte ziektekostenverzekering te worden ingevoerd waarin de hoofdonderdelen van het huidige ziekenfondspakket, de huidige AWBZ-voorzieningen, de gezinszorg, de zorg in bejaardenoorden en bepaalde vormen van thuiszorg en maatschappelijke dienstverlening zijn opgenomen.

Door nominale premies moet het te grote beroep op de solidariteit van alleenstaanden worden beperkt en de beoogde concurrentie tussen verzekeraars tot stand worden gebracht. Voor het overige geldt in de basisverzekering een premie naar draagkracht.

Bij de invoering van de basisverzekering dient 85% van de kosten gefinancierd te worden uit inkomensafhankelijke premies en 15% uit nominale premies. De verdere ontwikkeling van deze verhouding is mede afhankelijk van sociale afwegingen.

Binnen het basispakket moet de consument de vrijheid hebben te kiezen voor alternatieve geneeswijzen en voor eigen risico, met - in het laatste geval - reducties op de nominale premie en voor vormen van alternatieve gezondheidszorg. Bij wet dienen de grenzen van het eigen risico te worden vastgesteld. Er moeten ruimere mogelijkheden komen voor andere vormen van zorgverlening, zoals thuiszorg, en grotere keuzevrijheid via b.v. clientgebonden budgetten.

Bij de overheveling van voorzieningen naar de AWBZ, als stap op weg naar de basisverzekering, moet gegarandeerd worden dat de omvang van de verzekerde zorg niet wordt beperkt. Dit geldt met name voor de niet-klinische psychiatrische hulp, de huisartsenhulp en de kunst- en hulpmiddelen.

KOSTENBEWUST

In het nieuwe stelsel moeten voldoende stimulansen worden ingebouwd voor verzekeraars en aanbieders van zorg om kostenbewust en doelmatig te werken. Het tegengaan van fraude, verspilling en van onnodige of onnodig dure zorg kan al een aanzienlijke besparing van de kosten voor de gezondheidszorg opleveren. De wettelijke contracteerplicht dient te worden afgeschaft en er dienen maatregelen te worden genomen om regionale monopolieposities van verzekeraars en zorgaanbieders te voorkomen.

AIDS

Infectie ten gevolge van het "AIDS-virus" is een relatief nieuw gezondheidszorgprobleem. D66 steunt een actief beleid ten aanzien van preventie en behandeling van dit ziektebeeld. Ook wetenschappelijk onderzoek naar de problemen rondom dit ziektebeeld dient te worden gestimuleerd. Gewaakt moet worden voor een beleid dat leidt tot discriminatie van mensen die seropositief zijn danwel actueel aan AIDS lijden. Met betrekking tot seropositieven en aids-patiënten dient tevens te worden gewaakt tegen directe of indirecte discriminatie door keuringsartsen van bedrijven en particuliere verzekerings-maatschappijen (levensverzekeringen, arbeidsongeschiktheidsverzekeringen). Het verplicht testen op HIV voor verzekeringen dient te worden verboden. De verzekeringsrisico's bij seropositieven en aidspatiënten moeten in een verzekeringspool worden ondergebracht.

PLANNING

Overheidsinvloed op de planning zal nodig blijven voor intramurale voorzieningen en voor voorzieningen voor mensen die tengevolge van hun handicap permanent en structureel in een kwetsbare afhankelijkheidspositie verkeren. Jegens hen heeft de overheid een bijzondere garanderende verantwoordelijkheid. De planprocedures dienen sterk te worden vereenvoudigd en verkort.

LANGDURIGE ZORG

Gezien de omvangrijke wachtlijsten is het noodzakelijk de capaciteit van de intramurale zwakzinnigenzorg en de gezinsvervangende tehuizen substantieel te

verruimen. Voor een goede begeleiding is daarbij tevens een voldoende uitbreiding van personeel gewenst.

De vergrijzing vereist voorts dat meer geld wordt uitgetrokken voor de versterking van de intensieve en de langdurige zorg voor ouderen.

KWALITEIT

Een algemene kwaliteitswet dient te waarborgen dat de aanbieders van zorg, ook die in de alternatieve sfeer, scherper op hun verantwoordelijkheid kunnen worden aangesproken. De overheidsinspectie moet beter worden toegerust voor haar taak.

De bereikbaarheid van huisartsen 's nachts en in het weekeinde laat te wensen over. Er dient een zodanig systeem voor weekend- en nachtdiensten van huisartsen te worden ontwikkeld en ingevoerd, dat iedereen verzekerd kan zijn van een adequate en betrouwbare dienstverlening.

CONSUMENTEN

In het nieuwe stelsel dienen de consumenten als afzonderlijke en gelijkwaardige partner te worden erkend in het samenspel met de aanbieders van de zorg en de verzekeraars. Ook bij de samenstelling van overleg- en adviesorganen van de overheid zelf dienen consumenten als derde partij te worden erkend.

PATIËNTENRECHTEN

In de komende kabinetsperiode moet de wetgeving inzake de fundamentele patiëntenrechten worden afgerond. Belangrijk zijn het toestemmingsvereiste, het recht op informatie, op privacy, op vrije keuze van hulpverleners, op bescherming bij medische experimenten en klachtenrecht. Elke verzekerde heeft recht op betaling voor second opinion onderzoeken. Er moet een wenselijke regeling komen voor de rechtsbescherming van risicogroepen, AIDS-patiënten en seropositieven. Met name in de psychiatrische ziekenhuizen moeten maatregelen worden genomen, gericht op een verminderde toepassing van dwangmiddelen. Het respect voor de patiënt en de vrije keuze dienen bij de behandeling en bij de verzorging voorop te staan.

KEUZEVRIJHEID LEVENSBESCHOUWING

Indien als gevolg van fusies in een regio slechts een ziekenhuis, verzorgings- of bejaardentehuis overblijft, moet deze instelling een neutrale signatuur dragen. Een keuzevrijheid van de consument moet in alle gevallen gewaarborgd worden, zeker bij medisch-ethische vragen en bij de toelating van geestelijke verzorgers.

3.4.3 Medisch-ethische vragen

EUTHANASIE

Het gat, dat is ontstaan tussen de norm in de wet (euthanasie is een misdrijf en dus strafbaar) en de praktijk, moet door de wetgever worden gedicht. Een wettelijke regeling voor euthanasie moet rechtszekerheid bieden en controleerbaar zijn. Het zorgvuldig handelen van een arts die tegemoet komt aan een uitdrukkelijk verzoek om euthanasie of hulp bij zelfdoding van een patiënt die zich in een uitzichtloze noodsituatie bevindt, moet daarom niet strafbaar zijn. Datzelfde geldt voor de verpleegkundige en de apotheker, die onder verantwoordelijkheid van de arts bij euthanasie behulpzaam zijn. De controle op euthanasie en hulp bij zelfdoding moet

blijven berusten bij het Openbaar Ministerie en de rechter. D66 houdt daarom vast aan de lijn, die is uitgewerkt in haar initiatief-wetsvoorstel.

MEDISCH-ETHISCH HANDELEN

Er doemen veel nieuwe, moeilijke vragen rond het medisch-ethisch handelen op. De overheid heeft hier een grensstellende taak, voorzover belangrijke rechtswaarden in het geding zijn. De spanning tussen de behoefte, techniek en middelen roept de vraag van de verdeling op. Gerichte prioriteitstelling bij de toelating van nieuwe technieken en een gericht onderzoeksbeleid moeten rantsoenering van goede zorg in de toekomst voorkomen. De overheid moet bevorderen dat de discussie hierover snel op gang komt en tot resultaten leidt. Het is gewenst dat een staatscommissie hierover advies uitbrengt.

MODERNE TECHNIEKEN

Andere belangrijke onderwerpen in dit verband zijn de toelaatbaarheid van het onderzoek naar en het gebruik van moderne technieken, zoals recombinant-DNA-technieken de toelaatbaarheid van nieuwe voortplantingstechnieken en van het gebruik van menselijke embryo's. Omdat de stormachtige technische ontwikkelingen zich uiteraard niet aan landsgrenzen storen, is het nodig dat ook voor de bezinning erop internationaal gestalte krijgt. Nederland dient hiertoe initiatieven te ontplooien, bij voorkeur in Europees verband. Voorts moet worden bestudeerd hoe om humanitaire en medische redenen recht op kennis van de genetische achtergrond kracht van wet kan krijgen in Nederlands en Europees verband.

INFORMATIE

Het recht op informatie en privacy van de burger m.b.t. de resultaten van genetisch onderzoek vraagt niet alleen bescherming tegenover de overheid, maar ook in privaatrechtelijk verband, zoals tegenover werkgevers en verzekeringsmaatschappijen. Gezien het gevaar van overheersing door economische motieven moet deze kwestie met spoed worden geregeld.

3.5 WELZIJN EN SPORT

3.5.1 Welzijn

ALGEMEEN

De kwaliteit van een samenleving kan worden afgemeten aan de zorg voor hen die onmogelijk voor zichzelf kunnen opkomen. Zwaar gehandicapten zijn daarvan het meest schrijnende voorbeeld, maar ook anderen kunnen tot een staat van grote hulpeloosheid vervallen. De vergrijzing en het toenemend aantal hoogbejaarden stelt ons in dit opzicht voor een klemmende verantwoordelijkheid.

Daarnaast zijn er velen - langdurig werklozen, oudere her-intredende vrouwen, vluchtelingen, asielzoekers, leden van minderheidsgroepen - die tijdelijk een steun in de rug nodig hebben om weer op eigen kracht verder te kunnen gaan. Hoewel een groot deel van deze tijdelijke en permanente zorg door anderen dan de centrale overheid wordt gedragen, blijft deze verantwoordelijk voor de hoofdlijnen van een menswaardig beleid.

OPBOUWWERKEN

De verdergaande individualisering in de samenleving heeft tot gevolg dat mensen zich steeds vaker organiseren in kortlopende samenwerkingsverbanden om bepaalde doelen te realiseren.

Deze organisatievormen hebben vaak een sterk vernieuwend karakter. D66 is voorstander van projectsubsidies gericht op maatschappelijke innovaties, die bepaalde samenlevingsvraagstukken tot een verantwoorde oplossing helpen brengen.

MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING

Een aantal vormen van maatschappelijke dienstverlening is, hetzij op zichzelf, hetzij in hun relatie tot de gezondheidszorg, zo fundamenteel, dat de rijksoverheid hier globale normen moet stellen t.a.v. kwantiteit, evenwichtige spreiding en kwaliteit. Te denken valt hier aan kinderopvang, jeugdhulpverlening, bejaardenoorden, gezinsverzorging en maatschappelijk werk. Van belang is dat scheidsmuren tussen de werksoorten in het welzijnswerk moeten worden geslecht: de autonomie van de afzonderlijke instellingen zal moeten worden gerelativeerd. De hulpzoekende moet de weg kunnen vinden in de welzijnsdoolhof.

OUDEREN

Voor D66 staat in het ouderenbeleid de emancipatie en de participatie van ouderen centraal. Ouderen zijn dus niet primair zorg-object. Tegelijk moet worden onderkend dat zij op enig moment zorg nodig kunnen hebben, die dan ook beschikbaar moet zijn.

De emancipatie van ouderen krijgt o.a. vorm door hen zeggenschap te geven, zowel over de vormgeving van hun eigen leven als ook in het beleid en het bestuur van organisaties en instellingen. Ouderen moeten voorts volwaardig kunnen participeren in de samenleving. Dat betekent dat bestaande belemmeringen, waarbij zonder redelijke grond onderscheid wordt gemaakt naar leeftijd, moeten worden weggenomen en dat op allerlei terreinen meer rekening moet worden gehouden met wensen en mogelijkheden van ouderen (educatie, verkeer, cultuur, recreatie).

De verplichte uittreding uit het arbeidsproces op 65-jarige leeftijd of eerder is té abrupt. D66 vindt dat met kracht moet worden gestreefd naar flexibele pensionering, opdat de overgang werken -niet werken geleidelijker wordt. Daarmee wordt tevens bereikt dat opvolgers kunnen profiteren van de werkervaring die ouderen hebben opgedaan.

D66 vindt dat ouderen zo lang mogelijk in staat moeten worden gesteld zelfstandig te wonen. Dat betekent echter tevens, dat hoge prioriteit wordt verleend aan een goede eerste-lijnszorg en een goed flankerend beleid om eventuele problemen het hoofd te bieden. Ook de huisvesting van de oudere verdient extra zorg.

Een adviesorgaan voor het ouderenbeleid is noodzakelijk. De voorlopige Raad voor het Ouderenbeleid moet dan worden omgezet in een definitieve.

ACHTERSTANDSITUATIES

Gemeentebesturen moeten weer ruimte krijgen om stimulerende sociaal-culturele programma's te ontwikkelen, gericht op groeperingen die in herstelbare achterstandsituaties verkeren.

SAMENHANGEN IN DE ZORG

De aandacht die in de zorgsector vanouds is gericht op de (belangen van) instellingen moet worden verlegd naar de wensen en belangen van de cliënt. Er dienen voor de gebruiker overzichtelijke, aaneensluitende zorgcircuits te komen, waarin problemen in hun samenhang worden onderzocht en aangepakt en zo min mogelijk overplaatsingen, herhalingen en wachttijden plaatsvinden. Daartoe moeten belemmeringen, zoals verschillen in financiering, regelgeving, bestuurlijke zeggenschap, verzorgingsgebied en te grote autonomie van instellingen worden weggenomen om zodoende te komen tot een regionaal samenhangend aanbod van zorg (zoals voor ouderen, gehandicapten, zwakzinnigen en psychiatrische patienten).

DEMOCRATISERING

In de Wet democratisch functioneren van zorginstellingen behoort voor de cliëntenraden en de ondernemingsraden het recht te worden vastgelegd om ieder 1/3 deel van het bestuur van de betrokken instelling te benoemen. Tevens behoren de cliëntenraden het instemmingsrecht te krijgen ten aanzien van het algemene beleid en de interne klachtenregelingen. Voorts behoren de algemene ziekenhuizen en de RIAGG's onder de werkingssfeer van deze wet te worden gebracht.

3.5.2 Minderheden

In ons land wonen grote groepen mensen van niet-Nederlandse afkomst, met een andere culturele identiteit. Hun aanwezigheid zal blijvend zijn. Dat betekent een verrijking van de Nederlandse samenleving en cultuur, die daardoor bonter en veelvormiger wordt. Noodzakelijk daarvoor is wel, dat allochtonen als volwaardige leden aan de Nederlandse samenleving kunnen deelnemen. Op dat punt is nog te weinig bereikt. De werkloosheid onder allochtonen is onaanvaardbaar hoog. De resultaten van het op hen gerichte onderwijs blijven ver achter bij de verwachtingen. Daardoor dreigt een tweedeling in de samenleving, met de allochtonen aan de verkeerde kant van de scheidslijn.

Een gedegen onderzoek naar de wijze(n) waarop kinderen van allochtonen onderwijskundig moeten worden benaderd om optimaal in ons onderwijsbestel te kunnen functioneren, is noodzakelijk. Het gaat hier dan vooral om kinderen wier ouders door gebrekkige of ontbrekende schoolopleiding en/of andere denkpatronen slecht aansluiting vinden bij onze samenleving.

D66 vindt een drastische herbezinning op het minderhedenbeleid noodzakelijk. Een nieuw beleid zal prioriteit moeten geven aan effectieve participatie in de Nederlandse samenleving, onder erkenning van de eigen culturele identiteit. Dat schept verplichtingen voor de Nederlandse samenleving, die zo'n participatie daadwerkelijk mogelijk moet maken. Maar het schept ook verplichtingen voor de allochtonen, die bereid moeten zijn om te participeren, danwel om zich daarop voor te bereiden.

In de praktijk van het minderhedenbeleid moet veel verbeterd worden. De coördinatie en informatie tussen de betrokken departementen moet worden versterkt. De uitvoering van het beleid moet sterker worden gedecentraliseerd, zodat gemeenten meer vrijheid krijgen om in te spelen op de lokale situatie, die zij het beste kennen. Bij het besteden van middelen en het kiezen van instrumenten moet de doelmatigheid als criterium worden gehanteerd.

Onderwijs en arbeidsmarkt zijn de belangrijkste aangrijpingspunten voor een verbetering van de situatie. Van allochtonen mag worden verlangd dat zij moeite doen om de Nederlandse taal vaardig te worden. De overheid moet dat financieel mogelijk maken.

In het onderwijs moet de nadruk liggen op het aanleren van de vaardigheden die voor volwaardige participatie in de Nederlandse samenleving nodig zijn. Daarnaast wordt het aanleren van eigen taal en cultuur gestimuleerd en financieel mogelijk gemaakt.

Speciale aandacht verdienen onderwijsfaciliteiten voor de oudere generatie.

Op de arbeidsmarkt is een reeks van maatregelen nodig. De overheid dient inhoud te geven aan haar voorbeeldfunctie door een positief actiebeleid. Van werkgevers moet worden verlangd dat zij in beleid en werkwijze actief streven naar vergroting van het aantal allochtonen onder hun werknemers. Gestreefd wordt naar het maken van taakstellende afspraken tussen werkgevers, werknemers en overheid op regionaal niveau in het kader van de arbeidsvoorziening. Het scheppen van werkervaringsplaatsen wordt gestimuleerd. D66 vindt dat de overheid bij het afsluiten van contracten de voorkeur moet geven aan bedrijven die voldoende allochtone werknemers in dienst hebben.

3.5.3. sport

ALGEMEEN

De georganiseerde sport is primair verantwoordelijk voor de inhoud van het sportbeleid. De overheid stelt zich daarbij terughoudend op teneinde doublures met NOC en NSF te vermijden. Zij voert een voorwaardenscheppend beleid, gericht op (a) interdepartementale afstemming van het sportbeleid, zowel met betrekking tot topsport als breedtesport, (b) meer lichamelijke opvoeding en (c) versterking van de bestaande sportinfrastructuur door middel van budget-financiering via de NSF, het overkoepelende orgaan van de sportorganisaties.

FINANCIERING

Belemmeringen voor de Nationale Sport Totalisator (S NS) om extra geld voor de sport te genereren dienen te worden weggenomen.

D66 bepleit een verruiming van de regels voor televisie-reclame bij Nederlandse sportevenementen overeenkomstig de regels die ook in het buitenland worden toegepast.

STATUUT

D66 bepleit het instellen van een topsportstatuut, waarin een aantal belemmeringen voor topsport in combinatie met een maatschappelijke carrière worden weggenomen (dienstplicht, studie, sociale zekerheid en fiscale zaken).

DOPING

Onreglementair gebruik van doping keurt D66 af. Het toedienen van doping geduide middelen is alleen toelaatbaar onder verantwoordelijkheid van de (sport)arts, die handelt binnen medisch-ethische normen. Voorwaarden daarbij zijn openbaarheid en openheid als het gaat om middelen, dosering en methoden. Goede voorlichting over, in gedegen onderzoek naar de effecten van doping zijn noodzakelijk.

3.5.4 Dieren

WETGEVING

De bescherming van het welzijn van dieren verdient een goede wettelijke regeling. De bij de Tweede Kamer in behandeling zijnde Gezondheids- en Welzijnswet voor dieren moet aanzienlijk worden gewijzigd in diervriendelijke zin. Het door de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren opgestelde wetsvoorstel kan hiervoor als uitgangspunt dienen.

INTENSIEVE VEEHOUDERIJ

Economische belangen mogen een snelle verbetering van de leefomstandigheden van dieren in de intensieve veehouderij niet tegenhouden. Diervriendelijk produceren en de consumptie van diervriendelijke producten - zoals scharreleieren - verdienen steun van de zijde van de overheid.

DIERPROEVEN

Dierproeven zijn nog onvermijdelijk. Er worden echter vele dierproeven uitgevoerd die niet beslist noodzakelijk zijn of zelfs geheel overbodig. D66 zet zich ook de komende jaren krachtig in voor een beleid dat is gericht op het terugdringen van het aantal proefdieren. Eén van de mogelijkheden hiertoe is het ontwikkelen van alternatieven voor dierproeven. D66 is bereid hiervoor méer geld uit te trekken. In een beleid, gericht op het terugdringen van het aantal dierproeven, past geen commercieel proefdierenfokbedrijf.

Hoofdstuk IV Bestuur en justitie

4.1 DE ROL VAN DE OVERHEID

4.1.1 De overheid op achterstand

PRETENTIES

Te lang is gedacht dat de overheid de samenleving op praktisch elk terrein kan sturen. De economische crisis heeft geleerd hoe broos die veronderstelling was: de verzorgingsstaat bleek niet bestand tegen slecht weer; overheidsingrijpen kon niet verhinderen dat de werkgelegenheid daalde, hele bedrijfstakken verloren gingen, de criminaliteit steeg en ons leefklimaat verkilde. Intussen hield de overheid met haar bureaucratie en haar regels de samenleving wel in een klemmende greep en belemmerde zij het initiatief en de dynamiek van individuele burgers.

POLITIEKE CULTUUR

D66 wil de kwaliteit verbeteren van de manier waarop onze samenleving is ingericht. Kwaliteit in de zin van goede en democratisch verantwoorde besluitvorming, helder en zonder rompslomp. Daarvoor is verandering nodig van de heersende politieke en bestuurlijke cultuur. De maatschappij davert verder, maar regering en parlement ontmoeten elkaar nog op een speelveld dat anderhalve eeuw geleden werd aangelegd. Te vaak komt het voor dat politici gevangen zijn in een rollenspel op basis van traditionele ideologieën en machtsstructuren. In die politieke en bestuurlijke cultuur hebben structuren de overhand over mensen. De

wil van mensen tot grondige democratisering en vernieuwing van bestuur en samenleving moet worden gebundeld omdat die telkens opnieuw nodig is in een wereld in beweging.

BETROUWBARE PARTNER

De overheid wordt steeds vaker als niet meer betrouwbaar ervaren. Affaires als die rond de Harmonisatiewet (studiefinanciering), het nieuwe paspoort, de bouwfraude en het RSV-concern getuigen daarvan. De overheid zal zich in de toekomst aan zelf aangegane verplichtingen moeten houden.

4.1.2 Een ander bestel

STAATSRECHT

Voor de kwaliteit van de democratische besluitvorming is het noodzakelijk dat ons politiek bestel wordt aangepast. De belangrijkste wijzigingen die D66 voorstaat zijn de invoering van een kiesstelsel met grote districten waarbinnen volksvertegenwoordigers volgens evenredige vertegenwoordiging worden gekozen, en een rechtstreekse verkiezing van de minister-president. Wijziging van het kiesstelsel zal de band vergroten tussen burgers en hun parlementaire vertegenwoordigers, die meer op eigen overtuigingskracht en kwaliteit zijn aangewezen dan op het gezag van de lijsttrekker.

Een directe verkiezing van de minister-president, die tevens optreedt als formateur van het kabinet, geeft de kiezers een grotere invloed op de totstandkoming van de regering en herstelt de onafhankelijkheid van het parlement, wiens eerste verantwoordelijkheid de controle op de macht is, en niet het in stand houden van de macht.

Een gekozen premier moet de absolute meerderheid van de kiezers achter zich hebben. Dat vereist, zoals in veel landen om ons heen, de mogelijkheid van twee verkiezingsronden. Parlement en kabinet zullen onafhankelijker ten opzichte van elkaar staan, maar niet volkomen los. De kamer kan het kabinet naar huis sturen en het kabinet kan zelf aftreden. In beide gevallen zijn verkiezingen nodig.

D66 is er zich van bewust dat hervorming van het politiek bestel, waarvoor een grondwetsherziening noodzakelijk is, niet van de ene op de andere dag kan worden gerealiseerd. Het is een kwestie van aandacht blijven vragen en ook buiten de politiek een maatschappelijk draagvlak creëren voor veranderingen. Elke kabinetsperiode wordt duidelijker hoe noodzakelijk die veranderingen zijn.

REFERENDUM

Burgers moeten zich rechtstreeks over wetsvoorstellen kunnen uitspreken middels een correctief wetgevingsreferendum. Een wet die de volksvertegenwoordiging is gepasseerd moet, indien een wettelijk vastgesteld minimum aantal burgers dat wenst, voor het van kracht worden aan de burgers worden voorgelegd. Een soortgelijke regeling kan worden vastgesteld op provinciaal en (deel)gemeentelijk niveau.

4.1.3 De omvang van de centrale overheid

TAKEN OVERHEID

De overheid kan niet elk maatschappelijk ongeluk wegnemen of voorkomen, noch elk gewenst gedrag tot stand brengen. Wel heeft de overheid tot fundamentele taak basisgaranties te scheppen voor de samenleving als geheel en voor de bestaansmogelijkheden van iedere individuele burger. Niet alle zorg hoeft van de overheid te komen, wel dient zij eraan bij te dragen dat burgers in staat zijn voor zichzelf en voor elkaar te zorgen en dat zij de kans krijgen om in een hoogwaardig ontwikkelde samenleving te functioneren. Dat vereist een overheid op maat: een overheid die aan de ene kant zorgt voor basiszekerheden in ieders leven, zoals veiligheid, een bestaansminimum en een leefbaar milieu en aan de andere kant maatschappelijke dynamiek stimuleert, door krachtig, maar nooit opdringerig bij te dragen aan goed onderwijs, culturele en economische ontplooiing.

CENTRALE OVERHEID

De centrale overheid heeft in het verleden, mede onder druk van maatschappelijke organisaties te veel taken naar zich toe getrokken, zonder dat dit wezenlijke verbetering van onze samenleving opleverde. Dat mag er nu niet toe leiden dat van de weeromstuit allerlei overheidstaken simpel worden afgestoten naar een ondoorzichtig maatschappelijk middenveld.

Per sector moet de vraag worden gesteld of de gemeenschap op de huidige manier effectief is georganiseerd. Wanneer het zinvol is om dergelijke taken op andere wijze - buiten de overbelaste centrale overheid - te organiseren, dan moet dat gebeuren onder beschikbaarstelling van voldoende middelen. Er moeten voldoende waarborgen zijn geschapen voor democratische controle en beïnvloeding.

OVERDRACHT TAKEN

Dit betekent dat taken van de centrale overheid worden overgeheveld naar andere instellingen die effectiever en dichter bij burgers kunnen opereren. Decentralisatie naar de gemeenten en, voor zover nodig provincies, is en blijft daarbij het hoofdoel. Privatisering van gemeenschapstaken dient zorgvuldig te worden afgewogen, juist omdat de democratische waarborgen kunnen ontbreken. D66 is geen tegenstander van vormen van publiek-private samenwerking, zolang publieke taak en particuliere belangen onderscheiden blijven en de verantwoordelijkheden duidelijk zijn.

Daar waar taken zich niet goed lenen voor overdracht aan het lokaal bestuur, in het bijzonder als het de nadere uitvoering van centraal vastgesteld beleid en taken betreft, kan volgens D66 worden gekozen voor de instelling van op de wet gebaseerde zelfstandige bestuursorganen. Regering en parlement bepalen bij wet de taken van deze bestuursorganen, alsmede de samenstelling van bestuur of directie en de wijze van verslaglegging. Effectieve publieke controle kan, behalve door de toepasselijkheid van de Wet Openbaarheid van Bestuur, worden gewaarborgd door de onafhankelijke rechter en de Nationale Ombudsman, terwijl ook het financiële toezicht van de Algemene Rekenkamer zich over deze organen kan uitstrekken.

Om een ongeregelde wildgroei van zelfstandige bestuursorganen tegen te gaan, pleit D66 voor een algemeen wettelijk kader voor hun inrichting en instelling. De inspectie van 's rijks belastingen komt op korte termijn voor verzelfstandiging in aanmerking.

4.1.4 Organisatie van de besluitvorming en de controle

MINISTERIËLE VERANTWOORDELIJKHEID

Verdergaande decentralisatie naar mede-overheden en zelfstandige bestuursorganen beperkt de omvang van de centrale overheid. Dit kan de ministeriële verantwoordelijkheid voor de bureaucratie tot aanvaardbare en werkbare proporties beperken, hetgeen een meer doeltreffende controle door het parlement mogelijk maakt. Daarvoor blijft nodig dat in het parlement een duidelijke en consequente opvatting tot stand komt over de reikwijdte van de ministeriële verantwoordelijkheid en de gevolgen ervan.

COÖRDINATIE

Er moet worden gestreefd naar reorganisatie van de centrale overheid. Op dit moment is die volstrekt niet berekend op de taken die moeten worden verricht. In de eerste plaats moet, hoe moeilijk dat ook blijkt te zijn, de coördinatie van het beleid worden versterkt. Dit kan door vermindering van het aantal zelfstandige departementen. Op den duur dient door herschikking en samenvoeging van ministeries een kabinet te ontstaan van een beperkt aantal ministers. Daarbij dient ook de mogelijkheid te worden onderzocht om gelijktijdig met het terugbrengen van het aantal kabinetsministers het aantal staatssecretarissen uit te breiden en hun functie om te vormen in de richting van onderminister. Binnen het kabinet is een projectgerichte aanpak van grootschalige en deelbelangen overstijgende problemen wenselijk. De minister-president heeft daarbij een bijzondere taak. In de eerste plaats valt hier te denken aan de eis van duurzame ontwikkeling (zie 1.1.4). Een coördinatiebureau onder verantwoordelijkheid van de minister-president kan ter ondersteuning aan de ministerraad worden toegevoegd. De rechtstreekse verkiezing van de minister-president benadrukt deze specifieke verantwoordelijkheid voor de hoofdlijnen van het te voeren beleid.

EMANCIPATIEBELEID

De beoogde integratie van het emancipatiebeleid in het reguliere beleid komt onvoldoende tot stand. In de komende jaren is daarom extra inspanning nodig, bij voorbeeld door een interdepartementaal actieprogramma op te stellen, door het departementale emancipatiebeleid te versterken (ook in financiële zin) en meerjarenprogramma's te ontwikkelen. Daartoe acht D66 het nodig dat de bewindspersoon jaarlijks een overzicht opstelt over de voortgang van het beleid en knelpunten zal signaleren.

AMBTENAREN

De kwaliteit van de besluitvorming binnen de overheid hangt voor een belangrijk deel van de kwaliteit van het ambtelijk apparaat af. Deze kwaliteit, alsmede de onderlinge samenhang tussen de verschillende ministeries en diensten, kan worden bevorderd door de vorming van een algemene ambtelijke dienst (civil service), met gerichte opleidingen en grote mobiliteit, gebaseerd op een doordacht loopbaanbeleid. Aan de Minister van Binnenlandse Zaken zal de primaire verantwoordelijkheid voor de vorming van een ambtelijke dienst in deze zin en voor de loopbaanbegeleiding van hogere ambtenaren - met inbegrip van de daarbij behorende bevoegdheden - moeten worden toebedeeld.

Een meer directe relatie tussen met de voorbereiding en uitvoering van beleid belaste ambtenaren en het parlement hoeft geen gevaar op te leveren voor de staatkundige verhoudingen, mits de rechtspositie van ambtenaren wordt beschermd. Het parlement moet dan ook in staat worden gesteld om ook zonder toestemming van de bewindslieden ambtenaren uit te nodigen en te horen. Hierbij geldt een verschoningsrecht indien de Minister zich verzet tegen informatieverstrekking: de minister zal hierop kunnen worden aangesproken in het Parlement.

PARLEMENT

De eigen informatievoorziening van het parlement, buiten de regering om, dient te worden uitgebreid en gestructureerd door de vorming van een parlementair onderzoeksinstituut, dat de maatschappelijke uitwerking en houdbaarheid van beleid en regelgeving onderzoekt ten behoeve van parlementaire controle en interventie. Tevens dient het parlement het recht te krijgen zelf, zonder tussenkomst van de regering, overleg te voeren met en informatie te verkrijgen van belangrijke adviescolleges.

OVERHEIDSINFORMATIEBELEID

Bij de totstandkoming van het overheidsbeleid leunen departementen, regering en parlement steeds sterker op (geautomatiseerde) informatievoorziening. De complexiteit van ambtelijke en politieke structuren en processen neemt eveneens toe. Het is daarom noodzakelijk te komen tot een gericht en integraal informatievoorzieningsbeleid. Om te voorkomen dat de techniek de bestuurlijke verhoudingen gaat bepalen en de autonomie van de verschillende bestuurslagen geweld aandoet, moet dit beleid en de daaruit voortvloeiende informatierelatie tussen overheden snel en duidelijk worden vastgelegd in een wettelijke regeling. Het overheidshandelen moet doelmatiger en doeltreffender worden en de verhouding tussen prijs (beroep op de algemene middelen) en prestatie moet worden verbeterd. Er dient derhalve gestreefd te worden naar een algemene kwaliteitsverbetering. Doorzichtigheid en dienstverlening aan de burger dienen in het beleid centraal te staan. De persoonlijke levenssfeer van de burger mag daarbij niet verder worden geraakt dan strikt noodzakelijk en wettelijk geregeld is. Gezien de directe gevolgen van een informatievoorzieningsbeleid voor de burger is politieke sturing en verantwoordelijkheid (regering en parlement) vereist.

4.2 BINNENLANDS BESTUUR

DECENTRALISATIE

De decentralisatie staat al jaren op de politieke agenda. De resultaten zijn echter gering. Te weinig wordt op landelijk niveau ingezien welke voordelen democratisch gekozen bestuur, dicht bij de burger, voor de uitvoering van allerlei taken kan bieden. Vaak blijken departementen onvoldoende vertrouwen te hebben in de bestuurskracht van gemeenten en provincies. En als er al wordt gedecentraliseerd, dan is het vaak een middel om bezuinigingsdoelstellingen van het rijk te realiseren.

Er is alle reden om meer vertrouwen te hebben in gemeentelijke en provinciale besturen. Door hun meer directe contacten met de burgers hebben zij vaak meer zicht op de vragen en problemen die in de samenleving spelen. Daarom moet decentralisatie met kracht moet worden gestimuleerd. Overdracht aan gemeenten heeft de voorkeur, tenzij de provincie door de aard en de schaal van de taken meer

geschikt is. Bij gemeenten kan worden gedacht aan sociaal- en werkgelegenheidsbeleid, minderhedenbeleid, scholing, criminaliteitsbeheersing, volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en emancipatiebeleid. Voor de provincies is uitbreiding van de taken op het vlak van bijvoorbeeld onderwijs, cultuur en monumentenzorg wenselijk.

Daartoe wordt door een onafhankelijke commissie een taakstellend decentralisatieplan opgesteld, dat aangeeft welke taken in welke mate en in welk tempo en onder welke condities moeten worden gedecentraliseerd. In het plan worden alle beleidssectoren consequent doorgelicht volgens het principe van de omgekeerde bewijslast, dat wil zeggen dat voor iedere rijkstaak moet worden aangetoond, waarom deze niet in aanmerking komt voor decentralisatie.

Decentralisatie van taken, bij voorbeeld op het gebied van monumentenzorg, onderwijs en cultuur aan de provincies, is wenselijk voorzover de gemeentelijke bestuurslaag hier niet toereikend is.

FINANCIËLE COMPENSATIE

Niet alleen concrete bevoegdheden en taken moeten worden overgedragen, ook de daarbij behorende financiële middelen. Decentrale besturen mogen, ook in de toekomst, niet eenzijdig worden opgezadeld met de financiële problemen van het rijk. Daarom moeten de afspraken die hierover in de afgelopen regeerperiode met rijk, provincies en gemeenten zijn gemaakt, in de wet worden vastgelegd. Bij decentralisatie van middelen moet nadrukkelijk de voorkeur worden gegeven aan toevoeging aan respectievelijk gemeente- of provinciefonds.

HERBEZINNING

D66 vindt dat de organisatie van ons openbaar bestuur onvoldoende in staat is het hoofd te bieden aan de problemen waarmee zowel verstedelijkte als landelijke gebieden kampen. Noch de gemeentelijke herindeling, noch de Wet Gemeenschappelijke Regelingen hebben een oplossing gebracht voor de regionale problematiek. Bovendien is daardoor een bestuurlijke lappendeken ontstaan die weinig doorzichtig en bovendien democratisch moeilijk controleerbaar is. Ook gezien de Europese integratie en de noodzaak om te komen tot werkelijke territoriale decentralisatie, is een herbezinning geboden.

In de grote stedelijke gebieden is de bestuurlijke beheersbaarheid vooral een probleem geworden doordat bestuurlijke en maatschappelijke ruimte niet langer met elkaar in overeenstemming zijn en de intergemeentelijke samenwerking niet of zeer moeizaam van de grond komt. Hierdoor worden deze gebieden belemmerd in hun verdere ontwikkeling. Vanwege de economische functie die ze vervullen zal dit zijn weerslag hebben op de Nederlandse economie als geheel.

D66 acht totstandkoming van nieuwe bestuurlijke structuren dringend noodzakelijk. Niet alleen voor de vier grootste steden, maar ook voor andere delen van het land en voor Euregio's. De gedachte gaat daarbij uit naar rechtstreeks gekozen bovengemeentelijke besturen, waaraan de bovengemeentelijke en belangrijke delen van de provinciale taken worden overgedragen. Bovendien zullen aan deze districten (agglomeraties of regio's) een aanzienlijk deel van de hierboven genoemde te decentraliseren taken worden opgedragen. De provinciale bestuurslaag zal erin opgaan. Voor de vorming van de districten kan worden aangesloten bij de gevormde regio's in het kader van de af te schaffen WGR, waarbij maatschappelijke samenhang voor de grenzen van de districten bepalend is.

Deze voorstellen kunnen stapsgewijze worden ingevoerd. In ieder geval is het noodzakelijk dat in de komende periode aan de reorganisatie van de vier grote stedelijke gebieden vorm zal worden gegeven.

HERINDELING

Voor de zelfstandigheid van kleine gemeenten is bepalend of ze een zodanige omvang hebben dat nog kan worden gesproken van een reële eigen huishouding. Anders ligt een gemeentelijke herindeling in de rede.

BURGEMEESTER EN COMMISSARIS DER KONINGIN

D66 blijft bij zijn voorkeur voor een door de raad gekozen burgemeester. De benoemde burgemeester gaat in Europa steeds meer tot de uitzonderingen behoren. De Grondwet sluit echter een verkiezing uit. Zolang dat nog niet mogelijk is dient de Raad een sterkere invloed te hebben op de benoeming.

De benoeming en de herbenoeming van de Commissaris der Koningin zou op overeenkomstige wijze moeten geschieden.

Voor politieke ambtsdragers moeten regels worden opgesteld voor toetsing van alle betaalde en onbetaalde nevenfuncties.

BESCHERMING PROVINCIES EN GEMEENTEN

Provincies en gemeenten moeten zich beter te weer (kunnen) stellen tegen overmatige beïnvloeding en werkverschaffing van bovenaf. Te vaak worden door de departementen aan provincies en gemeenten gedetailleerde voorschriften gegeven, plannen gevraagd en steeds weer andere informatievragen gesteld. De daarmee gepaard gaande inspanningen van gemeenten of provincies moeten voortaan door het Rijk worden vergoed. Het systeem van single audit (waardoor de rechtmatigheids- en doelmatigheidscontrole op de gemeentelijke accountant, voldoende is voor het Rijk) op de gemeenterekening voor taken uitgevoerd in medebewind, verdient de voorkeur. D66 pleit tevens voor de invoering van een bestuurseffectenrapportage waarbij, voor tot nieuw beleid wordt besloten, de gevolgen voor de mede-overheden in kaart worden gebracht.

Voorkomen dient te worden dat decentralisatie van taken van het Rijk naar de provincies en gemeenten gepaard gaat met de verplichte teruglevering aan het rijk van onnodige en gedetailleerde informatie ten aanzien van de gedecentraliseerde taken.

OMBUDSMAN

Naast de rechtspleging is de Nationale Ombudsman een belangrijk instituut tegen onbehoorlijk optreden van de overheid. D66 vindt dat de Nationale Ombudsman bevoegd moet worden te oordelen over gedragingen van provinciale en gemeentelijke besturen, tenzij die zelf in een ombudsfunctie hebben voorzien. De Nationale Ombudsman moet kunnen beschikken over voldoende middelen.

4.3 WETGEVING

D66 stelt hoge eisen aan de kwaliteit van de wetgeving. De Tweede Kamer moet haar taak als medewetgever zo goed mogelijk kunnen uitvoeren en daarvoor beter worden toegerust.

Het is van groot belang dat delegatie van normstelling zoveel mogelijk wordt voorkomen en in ieder geval wordt gebonden aan parlementair toezicht. Het proces

van deregulering in de zin van kritisch onderzoek naar de noodzaak van details, naar meetbare effecten en handhaafbaarheid dient te worden voortgezet en te leiden tot vereenvoudiging van regelgeving en afschaffing van onwerkbaar bepalingen.

In het licht van de zich uitbreidende internationale rechtssfeer en de ruime toetsingsmogelijkheden die de rechter in dat kader heeft, is het grondwettelijk verbod van toetsing van formele wetgeving aan de Grondwet niet langer verdedigbaar. Dit verbod betekent immers een onverantwoorde inperking van de betekenis van de nationale constitutie in de rechtspleging. Over de wijze waarop de toetsing in de rechtspraak gestalte krijgt moet volgens D66 een Staatscommissie adviseren.

4.4 RECHTSHANDHAVING EN RECHTSPLEGING

DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT

In een democratische rechtsstaat staan de vrijheid van het individu en de rechtszekerheid centraal. Enerzijds dient het recht iedere burger de garantie te geven dat hij zich volwaardig kan ontplooien. Anderzijds moet het recht die burger beschermen tegen degenen die jegens hem een machtspositie innemen, of dat nu een andere burger of de overheid is.

D66 vindt dat machtsuitoefening - en daarmee ook het stellen van regels en het handhaven daarvan - aanvaardbaar is, mits dat in het belang van de samenleving is, zorgvuldig gebeurt en democratisch wordt gelegitimeerd en gecontroleerd.

RECHTSHANDHAVING

Rechtshandhaving en de noodzaak tot norm-handhaving stellen eisen aan de overheid. Algemeen aanvaarde en democratisch tot stand gekomen normen moeten zoveel mogelijk worden gehandhaafd, ook al is absolute handhaving altijd een fictie.

D66 is bezorgd over de mate waarin de rechtsregels daadwerkelijk worden gehandhaafd, vooral in het strafrecht. Vaak duurt het veel te lang voordat overtreding van een regel door een sanctie wordt gevolgd, vaak blijft die sanctie zelfs helemaal uit. Dat doet afbreuk aan de geloofwaardigheid van die regels en daarmee aan de geloofwaardigheid van de overheid. Het justitieel apparaat is verstopt geraakt.

D66 neemt krachtig stelling tegen de tendens om dit probleem op te lossen door het afbreken of verminderen van de waarborgen die de wet aan een verdachte toekent. Daar waar het strafprocesrecht is verouderd moet het worden aangepast aan de eisen van de tijd. Dat mag echter nooit ontaarden in een door de nood ingegeven vereenvoudigingswoede ter ontlasting van het justitiële apparaat.

D66 is voorstander van het schrappen van de artikelen 147, 147a en 429bis van het Wetboek van Strafrecht (smadelijke godslastering) en zal hiertoe de nodige initiatieven ontplooien.

ORGANISATIE

Het justitiële apparaat vertoont in al zijn schakels (politie, openbaar ministerie, rechterlijke macht, strafexecutie) ernstige tekortkomingen, zowel in capaciteit en werkwijze als in de onderlinge afstemming. Het probleem kan slechts worden opgelost door een samenhangend pakket van maatregelen. Centraal daarin moet staan de vergroting van de zekerheid en van de snelheid van de strafrechtelijke rechtshandhaving. Zo zal de efficiency aanmerkelijk moeten worden verbeterd,

onder meer door versnelde invoering van automatisering vanuit een samenhangende visie op alle schakels.

MIDDELEN

Voor een adequate rechtshandhaving zullen extra capaciteit en dus ook extra financiële middelen nodig zijn. Een samenleving die regels stelt moet ook bereid zijn de capaciteit voor de handhaving van die regels ter beschikking te stellen.

SLACHTOFFERS

De positie van slachtoffers van misdrijven is in het Nederlandse strafrecht onderbelicht gebleven. De positie van het slachtoffer moet worden verbeterd door zijn plaats in het strafproces te versterken. De strafoplegging moet zo mogelijk mede dienstbaar zijn aan vergoeding van de door het slachtoffer geleden schade. Uitbreiding en intensivering van het netwerk van regionale slachtofferhulp is geboden.

SEXUEEL GEWELD

Sexueel geweld jegens vrouwen en kinderen blijkt helaas veel vaker voor te komen dan wel wordt verondersteld. De bestrijding ervan zal moeten worden geïntensiveerd. Zorgvuldig en gecoördineerd optreden van hulpverlening, politie en justitie is essentieel. De belangen van de slachtoffers dienen daarbij voorop te staan.

ALTERNATIEVE SANCTIES

Ten aanzien van daders van strafbare feiten meent D66 dat de sanctie van vrijheidsbeneming moet worden teruggedrongen ten gunste van alternatieve sancties, zoals aan het strafbare feit gerelateerde dienstverlening.

RECHTERLIJKE MACHT

Bij de komende reorganisatie van de rechterlijke macht staan voor D66 twee uitgangspunten centraal. De drempel van de toegang tot de rechter moet laag blijven en een grotere eenheid in het rechterlijk systeem is geboden. De integratie van de kantongerechten en de rechtbanken is met deze uitgangspunten te verenigen. De behandeling van een zaak door een enkele rechter in eerste aanleg is aanvaardbaar, maar hoger beroep moet aan collegiale rechtspraak worden opgedragen.

OPENBAAR MINISTERIE

De organisatie en werkwijze van het Openbaar Ministerie is aan herbezinning toe. Mogelijke uitbreiding van het Openbaar Ministerie zal gericht en op basis van resultaatsverplichting moeten plaatsvinden, alsmede in samenhang met maatregelen bij de politie (zie ook 4.5).

RECHTSHULP

D66 vindt dat de gefinancierde rechtshulp, gezien haar karakter, niet voor budgetfinanciering in aanmerking komt. Het belang van een voor iedereen toegankelijke rechtsbijstand mag in onze rechtsstaat niet in het gedrang komen.

Advocaten die zich specialiseren op sociale rechtshulp moeten daaruit een redelijk inkomen kunnen verwerven.

ACTIERECHT

Aan organisaties die zich inzetten voor maatschappelijke belangen dient wettelijk de mogelijkheid te worden geboden om door middel van zogenoemde collectieve acties in rechte op te komen tegen onrechtmatige schending van deze belangen.

VREEMDELINGEN

Vreemdelingen hebben recht op een duidelijke, snelle behandeling van hun vragen om een verblijfsrecht. Daarom moeten zij een volledig beroep kunnen doen op de onafhankelijke rechter. De nieuwe, onlangs ingediende Vreemdelingenwet moet worden herschreven.

VLUCHTELINGEN EN ASIEL

Ten aanzien van vluchtelingen en asielzoekers moet een ruimhartiger beleid worden gevoerd.

Dat betekent echter niet voor beide categorieën hetzelfde.

Het quotum vluchtelingen dat langs de weg van het Hoge Commissariaat in Nederland wordt opgenomen kan worden vergroot. Voor asielzoekers aan onze grenzen moet de garantie bestaan dat diegenen die werkelijk vluchteling zijn ook worden toegelaten. Daarbij moet het criterium "vluchteling" ruim worden geïnterpreteerd. Tegelijkertijd moet worden ingezien dat zich onder de asielzoekers een grote groep bevindt van mensen die om zwaarwegende redenen hun land hebben verlaten zonder vluchteling te zijn in de zin van het Verdrag van Geneve. Het is niet realistisch om deze hele groep in Nederland te willen opvangen. Voor het steeds groter wordende probleem van deze groep moet de oplossing worden gezocht in gerichte materiële en financiële steun aan hun eigen land en het land van eerste opvang in de regio, zo mogelijk gecoördineerd door internationale organisaties.

EUROPA'92 EN SCHENGEN

De komende Europese eenwording vereist een afstemming van wetgeving in de lidstaten op gevoelige terreinen als drugsbeleid, asielbeleid, visabeleid en dergelijke. Daarbij moet uitgangspunt zijn, dat normen en waarden die als verworvenheden van de Nederlandse samenleving worden beschouwd, zoveel mogelijk behouden blijven. D66 aanvaardt de consequentie dat dat ertoe kan leiden dat een volledige harmonisatie van het materiële recht voorlopig niet tot stand komt en dat slechts afspraken kunnen worden gemaakt in de procedurele sfeer.

GELIJKE BEHANDELING

D66 acht een snelle totstandkoming van een Algemene Wet Gelijke Behandeling van groot belang. Daarin zal sprake moeten zijn van een reële en effectieve bescherming van ieders fundamenteel recht om niet door anderen in het maatschappelijk leven te worden gediscrimineerd op welke grond ook. De vrijheid van godsdienst en levensovertuiging en de vrijheid van onderwijs zijn geen absolute vrijheden. Zij vinden hun beperking in de voor een ieder in het maatschappelijk verkeer geldende rechtsnormen.

FAMILIERECHT

D66 ziet het burgerlijk huwelijk onder meer als een wijze waarop individuen vorm kunnen geven aan de vermogensrechtelijke fiscale of erfrechtelijke consequenties van hun relatie. Er is geen reden om deze mogelijkheden van een huwelijk te beperken tot hetero-sexuele relaties.

D66 pleit voor modernisering van het naamrecht. Zo moet het mogelijk worden dat kinderen van gehuwde ouders de achternaam van de moeder krijgen. Bij erkenning dient het kind niet automatisch de achternaam van de erkenner te krijgen.

ZEDELJKHEIDSWETGEVING

De discussie over de zedelijkheidswetgeving moet worden voortgezet. D66 stelt voor een commissie van deskundigen te benoemen, die over verdere herziening van de zedelijkheidswetgeving moet adviseren. Uitgangspunt dient te zijn dat de wet ieders recht op seksuele zelfbeschikking beschermt.

4.5 CRIMINALITEITSBEHEERSING EN POLITIE

4.5.1 Criminaliteitsbeheersing

criminaliteitsbeheersing is niet alleen een zorg van de overheid. Daarom wenst D66 de samenleving als geheel daar meer bij te betrekken en dus ook meer verantwoordelijkheid te laten dragen.

PREVENTIE

Het bestuurlijk preventiebeleid waarin vooral gemeentebesturen een belangrijke rol spelen moet met kracht worden voortgezet. Uitbreiding van het rijksbeleid terzake (startsubsidies en bijdragen aan innovatieve projecten) is gewenst. Vandalismebestrijding verdient op rijksniveau een geïntegreerde benadering, waarbij de vakdepartementen worden aangesproken op de mogelijke negatieve effecten van hun beleid.

ZWARE CRIMINALITEIT

Bepaalde vormen van zware criminaliteit verdienen prioriteit bij het bepalen van de inzet van politie en justitie. Dit betreft zeden- en geweldsdelicten, wapengebruik, handel in hard drugs, fraude, bankovervallen en milieudelicten.

DRUGSBELEID

Voor het enorme probleem van de verdovende middelen is geen eenvoudige oplossing voorhanden. Enerzijds lijkt het beleid van criminalisering, opsporing en vervolging te mislukken, niet alleen in Nederland, maar in de hele wereld. De criminalisering van drugsgebruik en drugshandel heeft een verloederende invloed op het strafrecht, bijvoorbeeld door de neiging om de bevoegdheden van het opsporings- en vervolgingsapparaat steeds verder op te rekken. Anderzijds is legalisering van het gebruik van hard drugs pas gerechtvaardigd na diepgaand onderzoek naar de maatschappelijke consequenties (zie ook 3.4.1). In dit spanningsveld moet worden voortgegaan met een tolerant beleid, waarin de nadruk ligt op hulpverlening aan en (re)socialisatie van de verslaafde en waarbij de opsporing zich concentreert op grootschalige handel. Daarbij moet de verslaafde strafrechtelijk aansprakelijk worden gehouden voor de gevolgen van zijn handelen.

D66 wijst een strafrechtelijke verplichting tot "afkicken" af, omdat zo'n systeem in de praktijk niet blijkt te werken door gebrek aan motivatie. Op middellange termijn moet worden gestreefd naar legalisatie van de soft-drugs, omdat daardoor het minst bedreigende deel van de verdovende-middelen problematiek uit de sfeer van het strafrecht wordt gehaald. Nederland kan dit niet op eigen kracht bereiken, maar het zou er in internationaal verband voor moeten pleiten, waarbij de goede resultaten van het Nederlandse soft-drugsbeleid ten voorbeeld kunnen worden gesteld. Grote aandacht wordt besteed aan de preventie door middel van voorlichting op scholen en instellingen.

4.5.2 Politie

HERZIENING BELEID

De vernieuwing binnen de politie stagneert. Decentralisatie, de nadruk op preventie en dienstverlening en rechercheren in plaats van administreren zijn arbeidsintensief en staan bij het nu gevoerde bezuinigingsbeleid onder druk. Juist in een tijd dat beheersing en bestrijding van de criminaliteit om vernieuwing en kwaliteitsverbetering vraagt is een snelle herziening van het beleid voor de politie geboden.

KWALITEIT

D66 kiest voor een algehele verbetering van de kwaliteit van de politiezorg in de breedte via veranderingen in organisatie en werkwijze. Gedecentraliseerde kleinschalige uitoefening van de basispolitiezorg is geboden. Dit vraagt om herziening van het sterktebeleid. Ook schaalvergroting is noodzakelijk. Deze dient om door bovenlokale ondersteuning de kwaliteit van de basispolitiezorg doelmatig te ondersteunen en een meer effectieve aanpak van de georganiseerde en de groepsriminaliteit mogelijk te maken. Ook het wegvallen van de Europese binnengrenzen vraagt om een grootschaliger organisatie.

STERKTE

Aan de sterkte van rijks- en gemeentepolitie gezamenlijk mag niet meer worden getornd. Er komt een meerjarenaanpak voor de uitbreiding van de capaciteit. De verdeling van de sterkte over de korpsen hoort uit te gaan van objectieve omgevingsvariabelen, aan de hand waarvan het te verwachten werkaanbod kan worden bepaald. Daarbij moet vermeden worden dat slecht management wordt beloond.

ORGANISATIE

Het beheer van de politie in ons land hoort een taak te zijn van het samenwerkend lokaal bestuur. Dat betekent in de eerste plaats dat het beheer van het korps Rijkspolitie op rijksniveau moet overgaan van de minister van Justitie naar de minister van Binnenlandse Zaken. Vervolgens dient het huidige politiebestedel in de komende kabinetsperiode te worden omgevormd tot een stelsel van gemeentelijke en intergemeentelijke politiekorpsen met een minimale omvang van 200 mensen. Het beheer van intergemeentelijke korpsen berust bij de betrokken burgemeesters volgens nader door de wet te stellen regels. Hierbij kan agglomeratievorming een oplossing bieden (zie 4.2). De korpsen werken samen in regio's voor bovenlokale taken, waarbij aan een kernkorps extra regionale middelen kunnen worden toebedeeld.

Landelijke diensten, zoals een dienst luchtvaart, een dienst politie te water, een beperkte algemene verkeersdienst en een ondersteunende Centrale Recherche Informatiedienst, worden op centraal niveau, beheerd door de minister van Binnenlandse Zaken, voorzover de justitiele politietaak in het geding is, samen met de minister van Justitie. De vorming van aparte justitiele politie is niet aanvaardbaar.

KOSTEN

De bekostiging van de politiezorg vindt zoveel mogelijk plaats door middel van budgetfinanciering. De korpsbeheerders krijgen grotere vrijheid in het bepalen van de noodzakelijke aanwezige sterkte en formatie.

D66 meent dat particuliere beveiligingsdiensten een bijdrage kunnen leveren aan de veiligheid in ons land. Daarbij geldt echter wel dat strikte wettelijke beperkingen dienen te worden gesteld aan werkwijze en optreden en toezicht door de politie gewaarborgd is.

4.6 ANTILLEN EN ARUBA

D66 ziet de keuze voor onafhankelijkheid als een recht van de eertijds gekoloniseerde, niet als een plicht die door het "moederland" kan worden afgedwongen. De Nederlandse Antillen en Aruba moeten zelf bepalen in welke verhouding zij ten opzichte van Nederland willen staan. Nederland zal daarbij wel steeds de randvoorwaarden moeten aangeven, b.v. ten aanzien van Nederlandse hulp bij de begroting of voor investeringen.

D66 stelt groot belang in het voornemen van de betrokken regeringen om in de Antillen en in Aruba referenda te houden over de kwestie van de onafhankelijkheid. D66 staat daarbij niet op voorhand negatief tegenover een wijziging van het Statuut, waardoor Aruba de ruimte wordt gelaten om zelf een datum voor onafhankelijkheid te kiezen dan wel in het Koninkrijk te blijven.

D66 staat positief ten opzichte van het streven binnen de Nederlandse Antillen en Aruba om regionale samenwerking aan te gaan. De Europese Gemeenschap zou hierin een rol kunnen spelen, door een gezamenlijk kader te scheppen voor de Franse, Britse en Nederlandse banden met de verschillende eilanden. Ook hierdoor zou de onderlinge regionale betrokkenheid kunnen toenemen.

Hoofdstuk V Buitenland

5.1 INTERNATIONALE AANGELEGENHEDEN

5.1.1 Inleiding

De hoop leeft op in de wereld. Veel wijst op ontspanning. Het akkoord tot vermindering van middellange-afstandkernwapens; economische en politieke hervormingen in Oost-Europese landen en in het bijzonder in de Sovjet-Unie; de herbevestiging en versterking van de akkoorden van Helsinki; de beëindiging van een aantal ernstige regionale conflicten door bemiddeling van de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties; de bereidheid tot het bewerkstelligen van stabiele monetaire verhoudingen, en de bereidheid om -wereldwijd- bijzondere

inspanningen te verrichten ter vermindering van handelsbelemmeringen; de naderende voltooiing van de Europese economische eenwording.

Hiertegenover staan ook risico's en uitdagingen:

de permanente armoede en honger voor tallozen de aantasting van het milieu; stelselmatige schending van de vrijheidsrechten; de voortgaande bewapeningswedbop; blijvende regionale conflicten, zoals in het Midden-Oosten; grote verschillen in welvaart wereldwijd en de grote schuldenlast van vele ontwikkelingslanden; de voortdurende dreiging van protectionistisch economisch gedrag, inflatie en grote onrust in het internationale financiële verkeer.

D66 wenst in het licht van deze ontwikkelingen een energiek buitenlands beleid, waarbij Nederland initiatieven ontplooit, vooral in EPS- en NAVO-verband.

5.1.2 Verenigde Naties

Nederland zal naar vermogen moeten bijdragen om de opgaande lijn die de Verenigde Naties de laatste jaren kenmerkt te handhaven; intern door kritische doorlichting en verdere hervorming van het administratief-bestuurlijke systeem, extern door bij te dragen aan de toegenomen mogelijkheden van de Verenigde Naties bij de handhaving van vrede en veiligheid in de wereld. Aan VN-vredesoperaties hoort, financieel en materieel, ruimhartig te worden bijgedragen.

Ook andere terreinen dan het politiek-militaire, lenen zich voor een wereldwijde aanpak. De bestrijding van armoede en ziekte en de verdediging van mensenrechten en milieu zijn in het oog springende voorbeelden. Nederland heeft hier werk te doen, voortbouwend op eerdere initiatieven. Doeltreffend, praktisch optreden heeft voorrang boven vasthouden aan oude of scheppen van nieuwe structuren en concepties.

5.1.3 Europa

Europese integratie gaat gepaard met de overdracht van nationale bevoegdheden aan de Europese uitvoerende instellingen.

Deze overdracht moet gepaard gaan met overeenkomstige vergroting van de bevoegdheden van het Europese parlement, met inbegrip van het toezicht op het buitenlandse beleid van de Gemeenschap. Hiertoe dient het EG-verdrag verder te worden gewijzigd. De Tweede Kamer dient er bij de regering op aan te dringen, dat zij daartoe concrete initiatieven neemt in de Raad. De doelmatigheid en het functioneren van de Europese instellingen vereist aanhoudend kritische aandacht. De zetel van de Europese gemeenschappen dient in Brussel te worden gevestigd.

Er dient goed parlementair toezicht te zijn op de inbreng van Nederland in het EG-beleid. De regering moet daartoe zodra de Europese Commissie haar voorstellen indient de Tweede Kamer hiervan in kennis stellen, vergezeld van een overzicht van de nationale gevolgen. Ook moet de regering in de Tweede Kamer verantwoording afleggen over het Nederlandse stemgedrag in de Europese Raad van Ministers. In de relatie tussen Raad van Ministers en Europees Parlement dient de Regering te bevorderen dat van de samenwerkingsprocedure i.p.v. de consultatieprocedure gebruik wordt gemaakt, daar waar die keuzemogelijkheid zich voordoet.

In het Europa van de toekomst zullen de regio's meer aandacht moeten krijgen dan nu het geval is. De Benelux-conventie op de grensoverschrijdende samenwerking

dient een voorbeeld te zijn voor de andere regio's, met name aan de grens met de Bondsrepubliek.

EPS EN BUITENLANDS BELEID VAN NEDERLAND

D66 streeft naar de ontwikkeling van een Europees buitenlands beleid, gericht op bevordering van vrede en veiligheid in de wereld en met bijzondere aandacht voor de vrije ontplooiing van mensen en de eerbiediging van mensenrechten.

Het buitenlands beleid van Nederland moet, op terreinen waar dat mogelijk is, in EPS-verband gestalte krijgen. Indien in dat verband geen overeenstemming kan worden bereikt, moet de ruimte voor zelfstandig beleid blijven. Doorkruising van gezamenlijk Europees optreden door nationaal beleid moet worden vermeden.

Speciale aandacht in het kader van de EPS verdienen: het Westers Bondgenootschap (zie 5.2.1), Oost-Europa en de Sovjet-Unie (zie 5.2.2), de Israelisch-Palestijnse kwestie (zie 5.1.4) en Zuid-Afrika (zie 5.1.5).

5.1.4 Israelisch-Palestijnse kwestie

Nederland moet vanuit zijn specifieke positie, bij voorkeur in EG-verband een bijdrage leveren aan een allesomvattende, rechtvaardige en duurzame vredesregeling.

Expliciete erkenning van de staat Israël en het recht op een veilig bestaan van Israël door alle betrokken partijen enerzijds en het elementaire recht van de Palestijnen op de vestiging van een eigen staat anderzijds zijn noodzakelijk voor een toekomstperspectief voor Palestijnen en Israëli. Escalatie van geweld brengt dit perspectief niet dichterbij.

Indiende PLO na een principe-accoord overonderhandelingen in haar Handvest een Palestijnse staat op de Westbank en Gaza tot einddoel zou verklaren zou dit de vertrouwensbasis versterken. De uiteindelijk vast te stellen grenzen tussen Israël en de Palestijnse staat, inclusief de status van Oost-Jeruzalem, zullen het resultaat moeten zijn van de onderhandelingen tussen de partijen in het conflict. Een conferentie onder auspiciën van de Verenigde Naties kan hiervoor een bruikbaar instrument zijn.

In ruil voor vrede dient Israël de bezette gebieden op de Westoever en in de Gazastrook op te geven.

De minister van Buitenlandse Zaken moet vrij zijn om politieke contacten met (vertegenwoordigers van) de PLO aan te gaan en te onderhouden, indien hij van oordeel is dat zulke contacten het vredesproces in het Midden-Oosten kunnen bevorderen. Daarbij dient de minister er bij de PLO op aan te dringen het Palestijns Nationaal Handvest op die plaatsen te herroepen, waar het bestaansrecht van Israël geen uitdrukking vindt. Erkenning van de Palestijnse staat is, zolang deze niet daadwerkelijk is gevestigd, niet aan de orde. Pogingen van de Arabische staten om Israël uit internationale organisaties te weren moeten worden bestreden, evenals anti-joodse campagnes in de Arabische media en de Arabische boycot van Israël.

5.7.5 Zuid-Afrika

Nederland moet al dan niet in Europees danwel mondiaal verband actief bijdragen aan een snelle ontmanteling van het apartheidsregime en de totstandkoming van een vrij, democratisch en niet-racistisch Zuid-Afrika. D66 dringt aan op selectieve

economische sancties en boycotmaatregelen bij voorkeur in Europees verband, doch zonnodig met gelijkgezinde andere landen.

Bijzondere aandacht verdienen sancties die de Zuidafrikaanse regering en haar aanhang het meest schaden, zoals verboden om geld aan de overheid te lenen, computers, robots en machines te exporteren, evenals het opzeggen van de luchtvaartovereenkomsten met Zuid-Afrika. Daarnaast moet gestreefd worden naar een verbod op de import van steenkool.

Een aantal eisen voor de korte termijn moet aan deze sancties worden verbonden: opheffing van de noodtoestand en herstel van de rechtsstaat; vrijlating van de politieke gevangenen; gelijke rechten voor aankoop van huizen en land; en ten aanzien van onderwijs en een eerlijke verdeling van de collectieve uitgaven.

Positieve maatregelen zijn evenzeer nodig als sancties.

Het ondersteunen van onderwijs en opleidingsfaciliteiten voor de zwarte bevolking moet daarin een belangrijke plaats innemen, evenals steun voor de vakbonden en het kritische deel van de pers.

Humanitaire steun aan de democratische anti-apartheidsoppositie binnen Zuid-Afrika en in het bijzonder aan het African National Congress (ANC) is van wezenlijk belang om tot ontmanteling van het apartheidsregime te komen.

Nederlanders die tevens de Zuidafrikaanse nationaliteit bezitten, behoren het Nederlanderschap te verliezen wanneer zij in het Zuidafrikaanse leger dienen. Ten aanzien van Zuidafrikaanse dienstweigeraars past een ruimhartig toelatingsbeleid. Deze dienstweigeraars dienen de status van politiek vluchteling te verkrijgen.

5.1.6 Midden Amerika

Binnen de Nederlandse buitenlandse politiek neemt Midden Amerika sinds enige jaren een speciale plaats in. Naast hoopgevende ontwikkelingen (uiteenvallen contra's, Esquipulasproces) zijn er zaken die reden geven voor aanhoudende zorg. DCC handhaaft daarom haar prioriteit voor dit gebied, evenals de volgende beleidsprincipes:

- terugdringen van de inmenging, ook indirect, van de supermachten;
- steun aan alle interne krachten die echte democratische en sociale hervormingen nastreven en
- (mede daarom) een onafhankelijke mensen-rechten-rapportage als basis voor de jaarlijkse beleidsvaststelling (zie ook par. 5.1.7 en 5.3) en steun aan nongouvernementele mensenrechten-organisaties.

Naast het beleid via en van de Europese Politieke Samenwerking (de zgn. San José-conferenties) zal het Nederlandse beleid ook via nationale en andere organisaties en kanalen als de medefinancieringsorganisaties en stedenbanden gestalte krijgen.

5.1.7 Democratie en mensenrechten

Democratisering en mensenrechten moeten integraal deel uitmaken van de buitenlandse politiek in engere zin, de buitenlandse economische betrekkingen, het ontwikkelingshulpbeleid en het wapenuitvoerbeleid.

Een jaarlijkse openbare rapportage over de mensenrechtensituatie in de landen waar Nederland nauwe betrekkingen mee onderhoudt, dient te worden uitbesteed aan een onafhankelijk instituut. De regering moet de hiervoor benodigde financiële middelen beschikbaar stellen.

Bepalend voor de aandacht en de inzet van de Nederlandse regering, al dan niet in EPS-verband, voor de verbetering van de mensenrechtensituatie in andere landen moet zijn het resultaat van de afweging van twee criteria: de ernst van de situatie in het betreffende land en de mate waarin positieve invloed kan worden uitgeoefend. Aan de leden van de Raad van Europa zullen terzake de hoogste eisen moeten worden gesteld, terwijl van de andere Europese landen op z'n minst mag worden verwacht dat zij hun beloften in het kader van de CVSE nakomen. De Raad van Europa zelf zal zich moeten gaan richten op Oosteuropese landen. Het waarnemerschap van Polen en Hongarije moet worden aangemoedigd. De EG als zodanig moet partij worden bij de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens.

5.2 VREDE EN VEILIGHEID

5.2.1 Het Westerse bondgenootschap

De verhouding tussen de Verenigde Staten en haar Westeuropese bondgenoten is aan een herziening toe.

Door een veranderde economische krachtenverhouding tussen de Verenigde Staten en de Europese bondgenoten, alsmede door een verandering in de Oost-Westverhouding dient de NAVO niet uitsluitend op militair politiek gebied actief te zijn, maar moet de civiele component uit het NAVO-verdrag meer aandacht krijgen.

De beleidsaanpassing die D66 binnen de NAVO voorstaat is gericht op twee doelen. Enerzijds aanmerkelijk meer aandacht voor samenwerking tussen de bondgenoten op economisch, technologisch, financieel en wetenschappelijk gebied; anderzijds dienen de NAVO-lidstaten op deze gebieden hun beleid van toenadering in de richting van Oost-Europa en in het bijzonder de Sovjet-Unie op elkaar af te stemmen. Hiermee wordt een constructieve aanpassing van de NAVO-samenwerking aan veranderde omstandigheden bewerkstelligd. Een en ander impliceert tevens dat het belang van de EPS als voorportaal van overleg tussen de Westeuropese en de Noordamerikaanse bondgenoten groeit.

5.2.2 Betrekkingen met Oost-Europa en de Sovjet-Unie

In de Sovjet-Unie en enkele Oosteuropese landen zijn bemoedigende ontwikkelingen gaande. De economische hervormingen met de introductie van het marktmechanisme en de politieke hervormingen in de richting van meer pluralisme zijn uniek te noemen, omdat lijkt te worden gebroken met verstarrende ideologische dogma's. Het Westen staat voor de uitdaging goed op deze ontwikkelingen te reageren. Het is niet alleen van levensbelang voor de direct betrokkenen, maar zeker ook voor het Westen dat het politieke en economische hervormingsproces in de Sovjet-Unie wordt doorgezet.

Voor het welslagen hiervan zijn de komende vijf jaar van wezenlijk belang. Het Westen moet daarom een politieke, economische en militaire opstelling kiezen die het mogelijk maakt om binnenlandse tegenkrachten in dat land het hoofd te bieden en aan de verlangens van de Sovjet-bevolking naar een hogere levensstandaard tegemoet te komen. De huidige wapenbeheersings-onderhandelingen zullen daarin

een belangrijke rol spelen, niet alleen vanwege het doel van aanzienlijke uitgaven besparingen, maar ook als middel tot het bereiken van grotere stabiliteit in Europa. Daarvoor is een gezamenlijke politiek van EG én NAVO nodig met een duidelijke doelstelling.

Voor D66 betekent dit een beleid van toenadering tussen Oost en West, waarbij de wederzijdse veiligheid is gewaarborgd met een zo laag mogelijk niveau van conventionele en nucleaire bewapening. Het betekent ook een beleid dat ertoe moet leiden dat de volkeren van Oost-Europa de vrijheid krijgen om zonder inmenging van buitenaf hun eigen vorm van politieke Organisatie vast te stellen.

Het is nodig dat de politieke doelstelling van de NAVO op langere termijn opnieuw wordt gedefinieerd in het licht van de ontideologisering van de Oost-West tegenstelling. Daarbij moeten de consequenties in het militaire vlak worden aangegeven van enerzijds een afnemende dreiging vanuit de Sovjet-Unie en Oost-Europa en anderzijds het risico van instabiliteit, die het gevolg kan zijn van de middelpuntvliedende krachten die in de Sovjet-Unie en Oost-Europa worden opgeroepen door de grotere vrijheid die zich voor een deel uit in toenemend nationalisme. Het door D66 gekozen uitgangspunt brengt met zich mee dat al het mogelijke wordt gedaan om het proces van economische en politieke hervormingen in de Sovjet-Unie en Oost-Europa te ondersteunen.

ROL WESTEUROPA

De Westeuropese landen hebben een eigen rol te spelen in de Oost - Westverhouding, met name ten aanzien van de kleinere landen in Oost-Europa. Intensivering van de Europese Politieke Samenwerking (EPS) en grotere afstemming tussen de EPS en de activiteiten van de EG ten aanzien van Oost-Europa is daarom geboden. Door een actieve gemeenschappelijke politiek van West-Europa ten aanzien van Oost-Europa kan ook de "Ostpolitik" van de Bondsrepubliek in een breder kader worden ingebed. Zolang dit niet in EPS-kader kan worden verwezenlijkt, is het verband van de West-Europese Unie (WEU) het meest geschikt om het Westeuropese veiligheidsbeleid uit te werken. Bij het gestalte geven aan een Europees veiligheidsbeleid moet Frankrijk immers volledig worden betrokken.

WESTEUROPESE VEILIGHEIDSIDENTITEIT

Een gezamenlijk optreden van de Westeuropese landen ten opzichte van de Sovjet-Unie en Oost-Europa biedt de beste mogelijkheden voor een beleid dat alle aspecten van de Oost-Westbetrekkingen omvat.

D66 pleit daarom voor het tot stand komen van een Westeuropese veiligheidsidentiteit, binnen de NAVO, gebaseerd op grotere samenwerking van de Westeuropese landen op alle onderdelen van het veiligheidsbeleid. Politiek, militair en economisch, in onderlinge samenhang.

Daarmee wordt een kader geschapen, waarin het optreden van de Westeuropese landen in de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) in verband kan worden gebracht met het buitenlands beleid en het externe economische beleid van de Europese Gemeenschap.

HANDELSAKKOORDEN EN TECHNOLOGIE

Een constructief beleid van de Gemeenschap ten aanzien van de Sovjet-Unie en Oost-Europa kan onder meer gestalte krijgen in het afsluiten van handelsakkoorden tussen de EG en individuele Oosteuropese landen, op basis van de kaderovereenkomst tussen de EG en de Comecon.

Waarnemerstatus van de Sovjet-Unie (en die Oosteuropese landen die nu nog geen lid zijn) bij de GATT en het IMF kan een middel zijn om aanpassing aan de regels van deze organisaties door deze landen te bevorderen.

D66 is voorstander van het opschonen van de Cocom-lijst van strategische goederen wat betreft niet-defensiegevoelige westerse technologie.

VERSCHEIDENHEID IN OOST-EUROPA

Het Westeuropese beleid ten aanzien van Oost-Europa moet rekening houden met de aanzienlijke verschillen tussen de onderscheiden landen in Oost-Europa en daarom gedifferentieerd zijn. Prioriteit moet worden gelegd bij landen die ernst maken met economische en politieke hervormingen. Voor deze landen kunnen in de af te sluiten handelsakkoorden gunstiger voorwaarden gelden. Geen handelsakkoord dient te worden afgesloten met Roemenië zolang dit land voortgaat met systematische schendingen van in CVSE-verband gemaakte afspraken, onder andere over de mensenrechten.

Door een dergelijk gedifferentieerd beleid kunnen ook landen als Tsjechoslowakije, Bulgarije en de DDR worden aangemoedigd tot economische en politieke hervormingen.

Het Nederlandse beleid ten aanzien van de Sovjet-Unie en Oost-Europa moet gericht zijn op versterking van de samenwerking op cultureel en wetenschappelijk gebied.

Het deelnemen van Nederlandse bedrijven in joint-ventures moet worden bevorderd. De toegang tot Nederland van toeristen, studenten, wetenschappers en zakenmensen uit de Sovjet-Unie en andere Oosteuropese landen moet worden vergemakkelijkt door een versoepeling van het visumbeleid en door verlaging van de visum-kosten.

Ook kredietverlening kan worden aangewend om economische hervormingen te ondersteunen en te stimuleren. Het dient daarbij te gaan om gerichte, projectgebonden kredietverlening tegen commerciële voorwaarden.

5.2.3 Wapenbeheersing en ontwapening

Zowel bij de kernwapens als bij de conventionele en chemische wapens bestaan op dit ogenblik mogelijkheden voor ongekende reducties. Nederland dient een actief beleid te voeren om deze mogelijkheden werkelijkheid te laten worden.

KERNWAPENS

De kernwapens kunnen zeer aanzienlijk worden verminderd zonder dat de oorlogvoorkomende werking afneemt en de stabiliteit in gevaar wordt gebracht. De Westeuropese landen moeten zich daarom ondubbelzinnig voor een vermindering

met 50% van de Amerikaanse en Sovjet-strategische kernwapens in de START-onderhandelingen uitspreken.

D66 is voorstander van spoedige onderhandelingen over de korte-dracht wapens (Short-Range Nuclear Forces, SNF) in Europa, in het bijzonder de raketten (zoals aan Westelijke zijde de Lance en de opvolger daarvan).

De Sovjet-Unie beschikt in deze categorie over een zeer groot overwicht. Het ligt derhalve voor de hand dat dit land extra inspanningen verricht. Deze onderhandelingen dienen parallel aan de conventionele wapenbeheersingsbesprekingen in Wenen plaats te vinden, waarbij de resultaten van deze besprekingen in beschouwing moeten worden genomen. Vermindering van de conventionele strijdkrachten van het Warschau-Pact zullen lagere plafonds voor de SNF-wapens mogelijk maken.

Het bondgenootschappelijk beleid ten aanzien van de kernwapens in Europa zal zich niet alleen op wederzijdse reducties via onderhandelingen moeten richten, maar ook op eenzijdige reducties door middel van een herstructurering van het Westelijk arsenaal aan SNF-wapens. De nadruk wordt daarbij verschoven van de - riskante - kortste-dracht wapens naar kernwapens met een langere dracht. Deze herstructurering zal gericht moeten zijn op een uiteindelijk volledige afschaffing van de nucleaire artillerie, in het licht van de voortgang bij de conventionele wapenbeheersing. Deze accentverschuiving binnen de SNF-wapens brengt met zich mee, dat de vervanging van de Lance en de uitrusting van de F-16 vliegtuigen met zgn. stand-off wapens niet bij voorbaat wordt uitgesloten. Tijdstip en aantallen van de aldus gemoderniseerde SNF-wapens zijn afhankelijk van de resultaten van de door D66 gewenste onderhandelingen over deze categorie wapens en de besluitvorming hierover in NAVO-verband.

Een actief non-proliferatiebeleid is gewenst. Versterking van het bestaande regime is noodzakelijk. Met nieuwe nucleaire leveranciers, die geen partij zijn bij het non-proliferatieverdrag, moet in gestructureerd verband worden gekomen tot afspraken over een verantwoord uitvoerbeleid met betrekking tot nucleair materiaal. Door onderhandelingen moet een volledig verbod op kernproeven tot stand worden gebracht.

CONVENTIONELE BEWAPENING

Wat betreft de conventionele wapenbeheersing moet het beleid erop gericht zijn zo snel mogelijk een eerste overeenkomst te sluiten op basis van die elementen, waar de Oostelijke en Westelijke voorstellen in de onderhandelingen elkaar overlappen. Daarmee worden in een aantal belangrijke wapencategorieën de onevenwichtigheden weggenomen en gereduceerd tot een niveau dat circa 10% onder het huidige NAVO-niveau ligt. Na deze eerste stap, die reeds op korte termijn tot grootscheepse reducties kan leiden, (besparingen voor de NAVO van circa 30% van de huidige defensie-uitgaven) moet vervolgens onderhandeld worden over verdergaande reducties en een uitbreiding naar ook andere wapencategorieën.

Met het oog op een evenwichtiger lastenverdeling binnen de NAVO zouden de reducties aan Westelijke zijde vooral de Verenigde Staten ten goede moeten komen.

De Europese bondgenoten zouden bovendien bereid moeten zijn het leeuwedeel van de kosten, verbonden aan verificatie, voor hun rekening te nemen. De

ontwikkeling van een Europees satellietwaarnemingsvermogen kan hier onderdeel van uitmaken.

CHEMISCHE WAPENS

Nederland moet zich ervoor blijven inspannen dat een chemische wapen-verdrag zo spoedig mogelijk tot stand wordt gebracht. Goede verificatie-bepalingen verdienen daarbij bijzondere aandacht. Zolang het nog niet is gelukt om chemische wapens volledig uit te bannen, dient in nationaal en internationaal verband een zeer stringent beleid met betrekking tot de uitvoer van voor chemische wapens relevante chemische stoffen en -apparatuur te worden gevolgd.

BIOLOGISCHE WAPENS

Nederland moet zich ervoor inzetten dat het Biologische Wapensverdrag van 1972 wordt aangevuld met goede verificatievoorzieningen. De zich ontwikkelende biologische-wapenscapaciteit van landen in onder meer het Midden-Oosten geeft reden tot zorg en noodzaakt tot afspraken met andere landen over strikte controle op de uitvoer van voor biologische wapens bruikbare biologische stoffen en apparatuur.

5.2.4 Defensie

De specifieke veiligheidsbelangen van West-Europa eisen meer verantwoordelijkheid van de Europese NAVO-partners voor hun eigen defensie en nauwe onderlinge samenwerking over veiligheidskwesties en wapenbeheersing.

DEFENSIEUITGAVEN

Op grond van de ontstane stabielere mondiale politieke verhoudingen en de concrete verbetering in de Oost-West-betrekkingen, kiest D66 voor een verlaging van de defensieuitgaven in de komende kabinetsperiode. Bij deze keus speelt ook een rol de overtuiging dat er binnen de Nederlandse krijgsmacht veel ruimte bestaat voor gerichte efficiency-maatregelen. Bij het bepalen van de mate van verlaging dient de nodige flexibiliteit te worden gehanteerd. Dit vooral in verband met de mogelijkheid dat van de Europese landen in de jaren negentig een grotere verantwoordelijkheid kan worden geëist voor de verdediging van West-Europa.

PRIORITEITEN

D66 legt op dit moment de prioriteit bij de NAVO-verdediging in de Bondsrepubliek. In de planning dient dit tot uiting te komen. Mocht blijken dat wapenbeheersingsakkoorden daartoe aanleiding geven, dan kan deze prioriteit gewijzigd worden.

Het is noodzakelijk dat op conventioneel gebied tussen NAVO en Warschau Pact meer stabiele verhoudingen op een lager niveau worden bereikt. Dit kan op twee manieren. Enerzijds door het militair vermogen van het Warschau Pact tot een verrassingsaanval of een groot offensief te doen verminderen via wapenbeheersingsakkoorden. Daartoe zullen in het bijzonder gemechaniseerde wapensystemen en vliegtuigen tot beneden het laagste niveau van Warschau Pact en NAVO moeten worden verminderd. Deze benadering heeft de voorkeur. Anderzijds kan de NAVO zelf voorzieningen treffen voor een voldoende defensief vermogen, door middel van goede antserbestrijding en verhoging van de reactiesnelheid. Er moet worden gestreefd naar verdergaande internationale

samenwerking door taakverdeling, materieelaanschaf en operationele samenwerking.

INDUSTRIËLE CAPACITEIT

Uitgangspunt voor het handhaven van industriële capaciteit in de militaire sfeer dient de operationele defensiebehoefte van Nederland op afzienbare termijn te zijn.

KRIJGSMACHT

De krijgsmacht dient een in de maatschappij geïntegreerde organisatie te blijven, bestaande uit een beroepskader en dienstplichtigen. D66 hecht er zeer aan dat leden van minderheidsgroeperingen, die voor vervulling van de dienstplicht in aanmerking komen, niet in hun culturele en godsdienstige activiteiten worden belemmerd.

De sociale positie en rechtspositie van Nederlandse militairen, die deel uitmaken van krijgsmachtonderdelen in Europees samenwerkingsverband, dient onaangetast te blijven. Organisaties van dienstplichtigen moeten gelijkwaardig aan de organisaties van het beroepspersoneel worden behandeld in het overleg met de overheid als werkgever.

De rechtspositie van zowel beroepsmilitairen als dienstplichtige militairen dient zoveel mogelijk te worden gelijkgesteld aan die van rijksambtenaren.

VROUWEN IN DE KRIJGSMACHT

Integratie van vrouwen in de krijgsmacht vereist een evenwichtige vertegenwoordiging in rangen en functiegebieden. Om dit te bevorderen moeten de mogelijkheden tot horizontale instroming en herintreding worden uitgebreid.

MILIEU

De taakuitvoering door de krijgsmacht dient te worden getoetst aan milieunormen. Deze kwestie vereist ook aandacht in NAVO-verband. Bij plaatskeuze, inrichting en gebruik van militaire oefenterreinen moet meer dan tot nu toe rekening worden gehouden met de waarden van natuur en landschap. In het bijzonder dient verdere belasting van de grootschalige natuurgebieden te worden voorkomen.

5.3 ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

SOLIDARITEIT

Ontwikkelingssamenwerking is een zaak van solidariteit. Het is een noodzaak. Tussen geïndustrialiseerde landen en ontwikkelingslanden bestaan onaanvaardbaar grote verschillen in welvaart.

Ontwikkelingslanden onderling kennen ook grote verschillen in economische ontwikkeling en welvaart, en in kansen om in de eigen behoeften te voorzien.

De ecologische crisis voltrekt zich steeds meer in de ontwikkelingslanden. Geïndustrialiseerde landen en ontwikkelingslanden zullen in samenhang en samenwerking moeten komen tot een benadering die wereldwijd de duurzame ontwikkeling stimuleert. Daarbij is materiële en financiële steun van de industriële landen aan de ontwikkelingslanden onontbeerlijk. Industrielanden moeten daarnaast de bescherming van hun markten tegen invoer uit ontwikkelingslanden beëindigen.

CENTRALE THEMA'S

In het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid verdienen drie thema's speciale aandacht: de noden van de armste landen, het schuldenvraagstuk en duurzame ontwikkeling.

KWALITEIT

Het is noodzakelijk het hulplafond minimaal op 1,5% van het netto nationaal inkomen te handhaven en de vervuiling van het budget terug te dringen. De kwaliteit en de doelmatigheid van de hulp moet doorlopend aandacht krijgen: daarbij kan niet worden ontkomen aan een kwantitatieve en kwalitatieve versterking van het ambtelijk apparaat van de minister. D66 vindt dat door de integratie binnen het Ministerie van Buitenlandse Zaken ontwikkelingssamenwerking onvoldoende eigen deskundigheid kan opbouwen. Aanpassing van de integratieregels moet hier uitkomst bieden.

BILATERALE HULP

De Nederlandse bilaterale ontwikkelingshulp moeten worden gericht op een beperkt aantal ontwikkelingslanden, in het bijzonder die waar de nood het hoogst is en die waar sprake is van een jonge danwel kwetsbare democratische bestuursvorm. Daarbij blijven Afrika en Midden-Amerika prioriteit houden.

MULTILATERALE HULP

Nederland moet een vooraanstaande rol blijven spelen in de multilaterale hulpverlening. Zo steunt Nederland ontwikkelingslanden, die buiten het Nederlandse bilaterale hulpprogramma vallen. De Nederlandse bilaterale programma's moeten zoveel mogelijk aansluiten bij de programma's van de internationale organisaties en bij die van andere donorlanden.

D66 streeft naar de totstandkoming van een Europees ontwikkelingssamenwerkings- en hulpbeleid als aanvulling op het in EPS-verband te ontwikkelen Europese buitenlandse beleid (zie par. 5.1.3).

PARTICULIERE ORGANISATIES

Nauwe betrokkenheid van het bedrijfsleven en van particuliere organisaties bij de ontwikkelingssamenwerking wijst D66 niet af, op voorwaarde dat het de kwaliteit en doelmatigheid van de hulp ten goede komt, en niet in strijd is met de belangen van ontwikkelingslanden. Activiteiten van Nederlandse bedrijven in ontwikkelingslanden, die in strijd zijn met internationale gedragscodes moeten energiek worden bestreden. Verhoging van het aandeel van particuliere hulporganisaties zoals de medefinancieringsorganisaties kan worden overwogen, waar blijkt dat daardoor de kansarmen die hun eigen ontwikkeling ter hand nemen beter worden bereikt.

DEMOCRATIE EN MENSENRECHTEN

D66 hecht grote waarde aan continuïteit in de samenwerking. Het democratisch gehalte van een samenleving en de verbetering van de mensenrechtensituatie moeten echter toetssteen zijn voor voortzetting van aangegane ontwikkelingssamenwerking. In die gevallen waar het oordeel negatief uitvalt kan

de ontwikkelingssamenwerking slechts in de vorm van humanitaire hulp worden voortgezet. Over de mensenrechtensituatie dient onafhankelijke rapportage plaats te vinden.

SCHULDEN

D66 is voorstander van een versterking van de internationale schuldenstrategie op basis van het Amerikaanse Brady-initiatief en de nadere uitwerking daarvan zoals voorgesteld in het Appel van Amsterdam (de slotverklaring van de conferentie van parlementsleden uit E-10-landen). Minimum doelstelling van deze versterkte strategie dient te zijn dat de netto financiële overdrachten van debiteuren- naar krediteurenlanden worden geëlimineerd. Voorts zal de omvang van de aflossings- en rentebetalingen gerelateerd dienen te zijn aan de betalingscapaciteit van de individuele debiteurenlanden. Schuldvermindering is één van de belangrijkste instrumenten om de negatieve kapitaaluitstroom te elimineren, naast verlaging van de rente. Debiteurenlanden zelf zullen een dergelijk aanpassingsbeleid moeten voeren teneinde verdere kapitaalvlucht te voorkomen en meer investeringen aan te trekken. Ontwikkelingslanden die een hoge graad van economische ontwikkeling en concurrentiekracht hebben weten te bereiken, dienen als volwaardige partners deel te nemen aan het wereldhandelssysteem. Dit betekent dat zij dezelfde rechten en plichten dienen te hebben als de industriële landen en dat zij geen aanspraak meer kunnen maken op uitzonderingsbepalingen en voorkeursbehandelingen in de vorm van preferentiële invoerrechten. Het afbouwen van preferenties voor de meer ontwikkelde ontwikkelingslanden dient gepaard te gaan met uitbreiding en verbetering van de preferenties voor de minst-ontwikkelde ontwikkelingslanden.

MILIEU

Een deel van het Nederlandse budget moet worden aangewend voor de ondersteuning en versterking van milieu-expertise in ontwikkelingslanden. In dit verband wordt gepleit voor het instellen van een Internationale Commissie voor de milieu-effectrapportage (MER). De uitvoer van chemisch afval en van ander afval naar ontwikkelingslanden wordt afgewezen. In het budget zal meer ruimte moeten worden gemaakt voor herbebossingsprojecten en ecologisch verantwoord bodembeheer. De uitvoer van medicijnen en bestrijdingsmiddelen die in Nederland verboden zijn dient strafbaar te worden gesteld.

VROUWEN

In de komende jaren moet ernst gemaakt worden met het bevorderen van de actieve participatie en medezeggenschap van vrouwen, zowel in de hulpprojecten als in het beleid in algemene zin.

BEVOLKINGSGROEI

Het in gang gezette beleid waarbij Nederlandse ontwikkelingsgelden worden ingezet om op vrijwillige basis bevolkingsgroei te beperken moet worden versterkt

SURINAME

D66 is van mening dat het voortbestaan van het verdrag tussen Nederland en Suriname tot een blijvend onevenwichtige en verstoorde relatie tussen beide landen kan leiden. Indien van Surinaamse zijde zal worden gepleit voor openbreken van het verdrag, zal D66 hiertegen geen bezwaar maken. Uiteraard blijven de

resterende gelden in dat geval langs een nader te bepalen weg aan Suriname toekomen. Zolang de bilaterale samenwerking in stand blijft worden financiële middelen gegeven op basis van een degelijk economische ontwikkelingsplan voor Suriname.

FINANCIËLE VERANTWOORDING D66 VERKIEZINGSPROGRAMMA 1989-1993

De opstelling van deze financiële verantwoording is gebaseerd op de uitgangspunten zoals neergelegd in werkdocument nr. 27 van het Centraal Planbureau *) over de beleidsruimte voor 1990-1994

- 2.5% reële groei
- 2% inflatie
- 2% stijging van de contractlonen
- 1,5% incidentele loonstijging
- 1% toename van de werkgelegenheid
- vermindering financieringstekort van het Rijk met 2% netto nationaal inkomen in 4 jaar
- rentevoet van 6,25% (inmiddels herzien in 7%)

Op basis van de aanpassing van berekeningen in dit werkdocument naar aanleiding van de besluitvorming over kaderbrief (waarin het Nationaal Milieubeleidsplan nog niet verwerkt is) resulteert de volgende beleidsruimte voor 1990-1994:

- groei nationaal inkomen 1990-1994	f 84,4 miljard
- ruimte bij gelijkblijvend aandeel collectieve sector	f 47,5 miljard
- beslag op de ruimte bij handhaving huidig beleid	f 18,4 miljard
beleidsruimte 1990-1994	f 29,1 miljard

*Collectieve uitgaven, tekortreductie en lastenverlichting 1990-1994: een indicatie voor de beleidsruimte.
CPB maart 1989

D66 WIL DEZE BELEIDSRUIMTE ALS VOLGT INVULLEN:

- terugdringing financieringstekort van het Rijk met 2% netto nationaal inkomen	f 10,5 miljard
- beslag op de ruimte door reductie financieringstekort sociale fondsen	f 1,6 miljard
- stijging salarissen ambtenaren en trendvolgers met 2%	f 7,0 miljard
- stijging uitkeringen met 2%	f 5,0 miljard
- beleidsintensivering	f 8,1 miljard
- onvoorzien resp. ruimte voor compenserende lastenverlichting i.v.m. milieueffingen	f 1,0 miljard
totaal	f 33,2 miljard
ombuigingstaakstelling	f 4,1 miljard
beleidruimte	f 29,1 miljard

SPECIFICATIE VAN BELEIDSINTENSIVERINGEN

Milieubeleid

- energiebesparing	f 1200 miljoen
- milieumaatregelen verkeer	f 170 miljoen
- verkeer en vervoer, in het bijzonder openbaar vervoer	f 730 miljoen
- sanering (water)bodems	f 800 miljoen
- sanering rioleringen	f 390 miljoen
- afval (hergebruik, preventie, stortpl.)	f 1290 miljoen
- landbouw (mest, NH3, bestrijdingsmiddelen)	f 1350 miljoen
- natuurbescherming	f 300 miljoen
- CO2-fonds	f 200 miljoen
- handhaving en voorlichting	f 130 miljoen
- uitbreiding overheden	f 90 miljoen
- milieutechnologie	f 150 miljoen
- anti-verzuringbeleid en ozon	f 1195 miljoen
- waterzuivering	f 270 miljoen
- overig beleid	f 715 miljoen
- afschaffen overdrachtsbelasting	f 950 miljoen
totaal	f 9890 miljoen

Te financieren door:

- bedrijven en burgers	f 695 miljoen
- algemene en sectorale milieuheffingen	f 2530 miljoen
-erschikking (begrotingen Landbouw, Econ.Zaken, VROM en Financiën)	f 790 miljoen
- algemene middelen (beleidsintensivering)	f 1875 miljoen

Onderwijs

- 4 jarigenmaatregel basisonderwijs	f 220 miljoen
- speciaal onderwijs	f 50 miljoen
- kleine scholen	f 50 miljoen
- Middelbaar Beroepsonderwijs	f 35 miljoen
- versterking LBO/MAVO	f 100 miljoen
- extra investering vanwege toenemend aantal onderwijsgenietenden (zie kaderbrief)	f 750 miljoen
- her- en bijscholing onderwijsgeevenden	f 100 miljoen
- hoger onderwijs	f 100 miljoen
totaal	f 1405 miljoen

Werkgelegenheidsbeleid

- loonkostenreductie (10% verlaging werkgeverspremies op minimumloonniveau)	f 365 miljoen
- vergroting van inzet personeel, o.a. op arbeidsbureaus	f 50 miljoen
- scholing	f 75 miljoen
- werkvervangende activiteiten	f 60 miljoen
totaal	f 550 miljoen

Arbeidsvoorwaarden ambtenaren en trendvolgers

- gedeeltelijk inlopen van de achterstand op basis van de pakketvergelijking f 1600 miljoen

Gezondheidszorg

- bejaardenzorg f 250 miljoen
- vergrijzing f 140 miljoen
- zwakzinnigenzorg en gezinsvervangende tehuizen f 300 miljoen
- verslavingszorg f 40 miljoen
- langdurige zorg (verpleegzorg, thuiszorg) f 200 miljoen

totaal f 930 miljoen

Volkshuisvesting

- (her)invoering aftrek onderhoud eigen woning p.m.

Emancipatie en individualisering

- extra kinderopvang f 315 miljoen
- verzorgingstoelage voor 1990 generatie f 50 miljoen
- herinvoering fiscale alleenstaandentoeslag voor oudere generaties f 300 miljoen
- individualisering vervolgitkering nieuwe werkloosheidswet f 150 miljoen

totaal f 815 miljoen

Ontwikkelingssamenwerking

- ongedaan maken vervuiling ontwikkelingsbudget met oneigenlijke posten f 300 miljoen

Criminaliteitsbestrijding en rechtshandhaving

- politie en justitie f 350 miljoen

Cultuur

- conservering cultuurbezit f 50 miljoen
- dans, opera f 25 miljoen

totaal f 75 miljoen

Vereenvoudiging loon- en inkomstenbelasting

- verruiming aftrekbaarheid bezoek aan congressen en seminars f 35 miljoen
- ongedaan maken onwerkbaar bepalingen t.a.v. kantinevoorzieningen f 60 miljoen
- verruiming aftrekbaarheid voor aanschaf tekstverwerkers f 5 miljoen

totaal f 100 miljoen

totaal beleidsintensiveringen, gefinancierd ten koste van de algemene middelen	f 8145 miljoen
SPECIFICATIE VAN DE OMBUIGINGSTAAKSTELLING	
<i>Milieubeleid</i>	
- afschaffing reiskostenforfait	f 650 miljoen
<i>Onderwijs</i>	
- afslanking departement van O&W	f 50 miljoen
<i>Werkgelegenheidsbeleid</i>	
- inverdieneffecten voorgestelde loonkostenreductie	f 240 miljoen
<i>Arbeidsvoorwaarden ambtenaren en trendvolgers</i>	
- beperking VUT tot selectieve regeling met behoud van verkregen rechten voor o.a. reorganisaties en afslanking	f 1200 miljoen
<i>Gezondheidszorg</i>	
- terugbrengen verrichtingen, besparing op vestigingsregelingen	f 250 miljoen
<i>Volkshuisvesting</i>	
- verhoging huurwaardeforfait in samenhang met herinvoering aftrek onderhoud eigen woning	p.m.
<i>Emancipatie en individualisering</i>	
- afschaffing kostwinnersvoordelen voor 1990-generatie	f 300 miljoen
<i>Defensie</i>	
- beperking groei defensiebudget tot 0% reële groei	f 500 miljoen
<i>Sociale zekerheid</i>	
- geleidelijke afschaffing progressie kinderbijslag naar kindertal	f 400 miljoen
<i>Privatisering</i>	
- verkoop staats aandelen	f 250 miljoen
- verkoop domeingronden	f 150 miljoen
- verkoop woningwetwoningen	f 100 miljoen
totaal	f 500 miljoen
totaal ombuigingstaakstelling	f 4090 miljoen

Bovenstaande financiële verantwoording is gebaseerd op de financiële beleidsruimte voor de totale collectieve sector zoals weergegeven in werkdocument no. 27 van het Centraal Planbureau. In dit werkdocument werd nog geen uitsplitsing gegeven van de financiële beleidsruimte bij de overheid (Rijksbegroting) enerzijds en bij de sociale fondsen anderzijds. Daarom is dit in het op 15 juni j.l. gepubliceerde concept-verkiezingsprogramma van D66 ook niet gedaan.

Inmiddels is door het CPB op 3 juli j.l. werkdocument no. 30 gepubliceerd, waarin een vergelijking is opgenomen van de concept-verkiezingsprogramma's van PvdA, D66, CDA en VVD.

Uit deze publicatie blijkt, dat de totale collectieve lastendruk (belastingen en premies) bij uitvoering van het D66-programma in de periode 1989-1993 constant blijft (bij de PvdA vindt een stijging plaats met 0,5% van het netto nationaal inkomen; bij het CDA een daling met 0,1% NNI en bij de VVD een daling met 1,2% NNI).

In deze nieuwe publicatie wordt door het CPB wel onderscheid gemaakt tussen de sector overheid in enge zin (Rijksbegroting) en de sociale fondsen. Bij het D66-programma blijkt dan in 1994 in de sector overheid een tekort op te treden van f 4,1 miljard en een nagenoeg even groot overschot bij de sociale fondsen (f 3,8 miljard). Het tekort in de sector overheid van f 4,1 miljard is volgens het CPB in het D66-programma voor f 1,2 miljard ingevuld door het saldo van de voorgestelde milieuheffingen (+f 2,3 miljard) en de voorgestelde specifieke belastingverlagingen (-f 1,1 miljard). In deze sector resteert dus bij het D66-verkiezingsprogramma een tekort van f 2,9 miljard.

Daartegenover staat bij de sociale fondsen in het D66-programma een overschot van f 3,8 miljard in 1994. Dit overschot is voor 0,4 miljard ingevuld via de voorgestelde verlaging van werkgeverspremies op het minimumniveau. Daar resteert dus een overschot van f 3,4 miljard.

D66 wil maatregelen nemen om het evenwicht in de beide sectoren (overheid en sociale fondsen) te herstellen. Dit kan het beste geschieden door een combinatie van terugtrekking van bestaande Rijksbijdragen aan de sociale fondsen en het overhevelen van de financiering van bepaalde voorzieningen, zoals de bejaardenoorden, van de Rijksbegroting naar de sociale fondsen.

Bovendien kan hiervoor ook nog de voorgestelde post onvoorzien, resp. ruimte voor compenserende lastenverlichting in verband met milieuheffingen van f 1 miljard worden ingezet. In de nieuwe CPB-publicatie is als gevolg van de door het CPB gehanteerde systematiek deze post in de berekeningen buiten beschouwing gelaten.

INKOMENSONTWIKKELING

Over de koopkrachtheffingen van het D66 verkiezings-programma kan op dit moment slechts gezegd worden, dat op grond van de door het Centraal Planbureau gehanteerde uitgangspunten voor de minima een koopkrachtverbetering van 0,5% verwacht mag worden en voor de modale inkomens een koopkracht verbetering van 1% per jaar. In deze berekening is nog geen rekening gehouden met de in deze financiële verantwoording voorgestelde beleidsintensiveringen en ombuigingen. Aan het Centraal Planbureau zal worden gevraagd de effecten van het D66 verkiezingsprogramma voor de economische groei, werkgelegenheid en

koopkracht door te rekenen op basis van het begin augustus te publiceren middellange termijn model voor de periode 1990-1994. Zo nodig zullen aan de hand van deze doorberekening aanpassingen worden aangebracht.

ONZEKERHEIDSVARIANT, UITGAANDE VAN 2% REËLE GROEI

In het eerder genoemde werkdocument 27 van het Centraal Planbureau wordt gewezen op de mogelijkheid, dat de veronderstelde reële groei van 2,5% zich niet zal voordoen. Als onzekerheidsvariant wordt daarom uitgegaan van een reële groei van 2%. D66 houdt evenals het Planbureau als centrale variant de 2,5% groei aan, zoals die hierboven is uitgewerkt. Als de reële groei in de periode 1990-94 evenwel beperkt zou blijven tot 2%, dan zal de beschikbare beleidsruimte uiteraard kleiner worden. Om een indicatie te geven van de prioriteiten die D66 dan stelt geven wij de volgende uitwerking van de situatie waarin de reële groei beperkt blijft tot 2%, onder handhaving van de overige veronderstellingen zoals eerder gehanteerd.

- groei nationaal inkomen 90-94	f 74,5 miljard
- ruimte bij gelijkblijvend aandeel collectieve sector	f 41,7 miljard
- beslag op de ruimte bij handhaving huidig beleid	f 18,4 miljard
beleidsruimte 1990-1994	f 23,3 miljard

Het verschil met de beleidsruimte bij 2,5% reële groei bedraagt:
f 29,1 miljard – f 23,3 miljard = 5,8 miljard

In dat geval stelt D66 de volgende veranderingen voor in de (bij 2,5% reële groei) gekozen prioriteiten:

- vervallen post onvoorzien, resp ruimte voor belastingverlaging	f 1 miljard
- niet afschaffen overdrachtsbelasting	f 1 miljard
- minder beleidsintensivering	f 1,9 miljard
- extra ombuigingen	f 1,9 miljard
totaal	f 5,8 miljard

Bij de nadere invulling van de verminderde beleidsruimte in deze onzekerheidsvariant gelden voor D66 in elk geval de volgende uitgangspunten:

- géén aantasting van de voorstellen van het milieubeleid
- géén aantasting van de voorstellen voor de zwakzinnigenzorg
- de prioriteit voor het onderwijsbeleid wordt in belangrijke mate in stand gehouden.

Als voorlopige invulling van de vermindering van de beleidsruimte stelt D66 de volgende opstelling voor:

SPECIALE VERMINDERING BELEIDSINTENSIVERING BIJ 2% REËLE GROEI

- onderwijs	f 450 miljoen
- werkgelegenheidsbeleid	f 185 miljoen
- arbeidsvoorwaarden ambtenaren en trendvolgers	f 400 miljoen
- emancipatie en individualisering	f 175 miljoen
- criminaliteitsbestrijding	f 150 miljoen

- vereenvoudiging loon- en inkomstenbelasting	f 100 miljoen
- gezondheidszorg	f 400 miljoen
- cultuur	f 50 miljoen
 totaal	 f 1910 miljoen

SPECIFICATIE EXTRA OMBUIGINGEN BIJ 2% REËLE GROEI

- vermindering defensiebudget met 0,5%	f 250 miljoen
- onderwijs	f 150 miljoen
- fiscale reparatiemaatregelen	f 500 miljoen
- verhoging woonlasten (huurbelasting, minder objectsubsidies, verhoging huurwaardeforfait)	f 1000 miljoen
 totaal	 f 1900 miljoen